

Indhold

- 2 Nye virkeligheder kalder på nye metoder** – Genbesøg i den antropologiske værktøjskasse
Af Marie Kolling, Line Dalsgård & Janne Flora
- 11 Internetmagi og virtuelt feltarbejde** – At være spirituelt og virtuelt online
Af Anders Børding
- 25 “Jeg ville hellere have haft, at I kom hjem og besøgte mig”**
– Brugen af digitale værktøjer i det antropologiske feltarbejde
Af Laura Lynggaard Nielsen & Signe Helbo Gregers Sørensen
- 37 Demokratisering af antropologisk metode**
Af Trine Laura Overgaard Hasle & Kirsten Engholm Jensen
- 49 Et liv som antropolog: Berit Madsen** – Blikke indefra og udefra
Af Ane Bonde Rolsted
- 56 Et etnografisk øjeblik** – Det Forstyrrende Øjeblik
Fortalt af Gitte Vandborg Rasmussen – skrevet af Janne Flora
- 59 Hvordan oplever vi kærlighed?**
– Mikrofænomenologi som metode til beskrivelse af subjektive oplevelser
Af Christian Suhr, Hanne Bess Boelsbjerg & Katrin Heimann
- 71 Sanser og følelser i aktion** – Fokusgrupper som en effektiv vej til dybdegående viden
Af Lars Richard Rasmussen
- 81 Når metoder spiller hinanden gode**
– En refleksion over hvordan antropologi og aktionsforskning kan kombineres
Af Iben Duvald
- 95 Poesi, følelser og litterære greb** – At indfange en psykisk lidelse
Af Mette Toft Rønberg & Mikka Nielsen
- 107 “Hvis træet falder ... ”** – Refleksioner over ekstremsport, risiko og autoetnografi
Af Ben Dixon
- 119 Et forum for drømme**
Af Julie Nynne Bune
- 131 Fra indsigt til forandring** – Et indblik i en arkitekturantropologisk praksis
Af Johanne Mose Krämer Entwistle & Mia Kruse Rasmussen
- 143 POST-IT KVALME** – Anonyme Antropologer taler ud
- 149 Tyk på begge sider af skærmen** – En undersøgelse af digitale felter, flows og fællesskaber
Af Maj Hedegaard Heiselberg
- 159 Antropologiske eksperimenter med fremtiden** – Virtual Reality som felt og metode
Af Astrid Oberborbeck Andersen, Maja Hojer Bruun & Adrienne Mannov
- 173 Anthropology Inside Out** – Fieldworkers taking Notes
Af Kenni Hede
- 176 Jordens Folk anbefaler**

Nye virkeligheder kalder på nye metoder

Genbesøg i den antropologiske værktøjskasse

Af Marie Kolling, Line Dalsgård & Janne Flora

Metode? Håndværk? Kan man overhovedet sige, at antropologien har en metode eller et håndværk? Gør en antropolog ikke bare sådan lidt af hvert, og hvad der behøves, på *gefühl* –

og med stor menneskelig takt? Set udefra ser det måske sådan ud. Og det er sandt, at en stor del af det antropologiske håndværk består i at kunne lytte, være nysgerrig og som en kamæleon tilpasse sig de skiftende omgivelser. Men det er ikke sandt, at der ingen metode, eller rettere metoder, er i denne observerende fleksibilitet.

Når antropologer tager på feltarbejde, er det med en værktøjskasse, der indeholder en bred vifte af metoder, under armen. De tages i brug alt efter projektets formål, den pågældende felt, antropologens særlige kompetencer (eller antropologernes, hvis man arbejder i et team), tidsrammen for projektet samt andre forhold. Som antropologer må vi ofte interviewe, deltage og observere på én og samme tid. Vi må have en udvidet opmærksomhed på andre, mens vi reflekterer over vores egen position og måske bruger os selv som informant. Kropslig erfaring og følelsesmæssige indsigter er også en del af det stof, god etnografi laves af. Vi skal tale og lytte, vi skal være med og være på. Vi kan tage billeder med, for og af mennesker og bruge billederne i vores vidensproduktion. Vi kan måle op, tegne ned, og regne ud. Og meget mere. Nye værktøjer kommer hele tiden til. Men måske trænger vi til lidt overblik?

Ideen til dette temanummer om metoder opstod ud fra et ønske om at genbesøge gamle og nye værktøjer i den antropologiske værktøjskasse, teste deres anvendelighed og byde op til refleksion over kassens nuværende indhold. Man har måske en yndlingshammer, som ligger særligt godt i hånden. En rørtang, som viser sig nyttig i de mest fastlåste situationer og en lup, der kommer til sin ret overfor de mindste detaljer. Måske er der brug for at tilføje

nye redskaber til næste feltarbejde? Værktøjskassen skal jo som bekendt tilpasses i takt med, at feltarbejdet ændrer sig – hvor vi arbejder, med hvem, for hvem og med hvilket formål. I dag spænder antropologers arbejde bredt, og felten er ikke længere (hvis den nogensinde har været det) en entydig størrelse. Det reflekterer dette temanummer både i metoderne, der diskuteres, hvem projekterne handler om samt rammerne for projekterne – fra antropologisk aktionsforskning om patientforløb i samarbejde med en hospitalsledelse til indadskuende mikrofænomenologisk grundforskning i kærlighed på tværs af religiøse traditioner.

Gennem tiden har antropologien hovedsageligt haft til formål at beskrive og forklare. I en etnografisk grundbog fra 1980 skriver forfatterne Kirsten Hastrup og Jan Ovesen f. eks. om etnografien som videnskab, at: “Det er etnografens opgave at beskrive, fortolke, og forklare menneskelige kultur- og samfundsforhold over hele kloden.” Men i dag er der et stigende ønske fra antropologer og til antropologer om aktivt at engagere sig og bidrage til løsninger af aktuelle samfundsudfordringer og samarbejder om at skabe forandring. Således inkluderer antropologers arbejdsliv i dag konsulentansættelser i offentligt og privat regi, som sætter nye rammer for feltarbejde og antropologisk vidensproduktion. Opdragsgivers interesser kan have stor indflydelse på, hvordan projekter formuleres og udføres. Samtidig er projekter inden for forskningsverdenen underlagt en stigende politisering fra offentlige og private bevillingsgivere, der tildele forskningsmidler ud fra en prioritering af de videnskabelige discipliner og de forskningsemner og sågar geografiske regioner, de vurderer relevante at forske i. Indgangen til 2020'erne og udbruddet af

Covid-19 pandemien accelererede vores oplevelse af verden i forandring. Den globale pandemi, klimaforandringer, nye digitale virkeligheder og debatter om afkolonisering, racisme og sexismen stiller nye krav til antropologers ageren i felten. Som når vi i klimakrisens navn opfordres til at flyve mindre, når Covid-19 lukker samfund ned og det sociale liv leves online, eller når der rejses kritik af magtbalancen i projekter ledet af forskere fra højindkomstlande. Hvem bør ‘indsamle’ data i lavindkomstlande? Spørgsmålet leder videre til det endnu større spørgsmål: hvem er forskningen egentlig til gavn for? Kritik af den antropologiske praksis såvel som behovet for at tilpasse vores praksis den foranderlige verden, vi undersøger, har alle dage været en præmis. Endnu en gang giver den anledning til selvrefleksion og danner afsæt for kreativ tænkning og udvikling af nye metoder.

Det diskuterer Viktor Baskin i interviewartiklen, der udkommer digitalt i forlængelse af dette trykte temanummer om metoder, hvor hun fortæller om sin antropologiske forskning og sin brug af visuelle metoder. Afkolonisering er omdrejningspunktet for hele Baskins praksis, hvorfor hun hele tiden tilpasser og udvikler metoderne, så de foregår på samarbejdspartneres præmisser, og så forskningen også er meningsfuld for dem. Baskins refleksioner over egen praksis minder os med al ønskelig tydelighed om, at etiske overvejelser må gå forud for metodevalg og være i konstant dialog med antropologens metodiske overvejelser. De ændrede vilkår for feltarbejde i disse år forstærker behovet for etisk refleksion over egen ageren i felten, repræsentationen af felten og måder at organisere feltarbejdet på.

I dette temanummer er det imidlertid metoderne, der er i fokus. Alt for ofte bliver

de konkrete metoder trængt i baggrunden og forsvinder i formuleringer som “dette studie er baseret på antropologisk feltarbejde i ... om ...”, hvorpå man går hurtigt videre til en fyldig introduktion til felten, konteksten og så analysen. Og det på trods af, at vi antropologer ofte bryster os af – ja netop! – vores metoder. Dermed går vi glip af indsigt i håndværket, der ligger til grund for resultaterne. Det antropologiske feltarbejde rummer naturligvis andet og mere end metoder. Det rummer også en analytisk praksis og en teoretisk ambition, som Kirsten Hastrup skriver i grundbogen *Ind i Verden*. Det er tydeligt i artiklerne i dette temanummer. For selvom de metodiske diskussioner er i centrum, kan de aldrig helt løsrives fra de analytiske indsigter, de generer. Men hvor man i præsentationen af den færdige analyse ser tilbage på metoderne, har vi her bestræbt os på at se fra metoderne og frem. Hvad gjorde antropologen i felten, og hvilke konsekvenser fik det for det videre arbejde?

I resten af denne indledning vil vi samle op på de problematikker, som artiklerne tager fat på. Vi vil også diskutere nogle af de aspekter, som artiklerne ikke direkte kommer ind på, men som ligger som baggrund for deres fokus. Vores håb er, at forsoget på overblik kan stimulere refleksion, og måske også kritik, og føre os alle videre.

Relationer

Relationer er overalt, og antropologer finder dem overalt. Fordi vi leder efter dem, og fordi vores undersøgelsesfelt, det sociale, er gjort af dem. Siden begyndelsen har antropologer taget udgangspunkt i det sociale og identificeret samfundets grundsten, slægtskabet. Malinowski viste som bekendt også i *Argonauts of the Western Pacific* (1922), hvordan udvekslingen af

tilsyneladende ubetydelige genstande over lange distancer til havs kunne forstås som et socialt fænomen. Udvekslingen handlede ikke om genstandene i sig selv, men om de relationer og hierarkier, der blev etableret og forhandlet igennem den, og som var vigtige for opbygningen og vedligeholdelsen af social status og politisk autoritet. I *Relations* (2020) skriver Marilyn Strathern ligefrem, at faget har set en fundamental sandhed i menneskers kapacitet til at relatere til hinanden: “Social life is what goes on between them”.

Den analytiske grænse mellem det menneskelige og det ikke-menneskelige er i opløsning i disse år, og dermed også de grænser vi traditionelt har sat op for antropologiens rækkevidde. Det antropologiske undersøgelsesfelt omfatter i dag også relationer mellem mennesker og det mere-end-menneskelige, og dyr, planter, sten, ånder og robotter må inddrages som aktører med egne perspektiver. Blandt andre Heather Swanson har udfordret faget ved at spørge, hvordan vi kan studere ikke-mennesker – som mikrober, oceanstrømme, ellers i hendes tilfælde laks – med metoder, som retter sig mod mennesker? I sin artikel fra i år om “Metoder for en flerartsantropologi” argumenterer hun for, at vi må udvide den antropologiske værktøjskasse med nye observationspraksisser med inspiration fra naturvidenskabelige metoder for at kunne forstå de flerartslige forhold, mennesket indgår i. Også i digitale verdner, på sociale medier og digitale besked-apps, ja, selv i *Virtual Reality*-genererede virkeligheder må vi finde måder at studere relationer mellem *gamere*, *Avatars*, og mellem brugere, der både kan være fuldstændigt fremmede for hinanden eller nære slægtninge.

Dette temanummer omhandler også relationer, både som genstandsfelter og som

det “stof” vores feltarbejder udfoldes i, og som vores analyser frembringer. Relationer er dynamiske og altid i bevægelse. De danner grobund for fællesskaber, men kan også være konfliktfyldte og destruktive. De opstår, hvor man mindst venter dem, og altid i samspil med de ændringer, vores samfund undergår. Antropologer må skærpe både blik og metoder for at følge med. Vores forståelse af, hvad relationer er, og vores metoder til at undersøge dem testes og udfordres af teknologiske udviklinger, af faglige diskussioner, og ikke mindst af de relationer, vi indgår i på feltarbejde.

Helt lavpraktisk, men både etisk og politisk vigtigt, giver dette anledning til at spørge, hvordan vi beskriver de relationer, vi indgår i som forskere eller praktikere. Giver det stadig mening at tale om “informanter”, når vi beskriver de mennesker, vi møder i felten? Det engelske ord *interlocutors* (samtalepartnere), som i nogen tid har været en populær erstatning, virker heller ikke tilstrækkeligt, da vores relationerne består af så meget mere end samtaler. Bør vi ikke hellere tænke dem som samarbejdspartnere, fordi de ofte har stor indflydelse på forskningsprocessen, og måske i nogle tilfælde er vores medforfattere?

Der knytter sig en vis uro til problematikken. Er begrebet “informant” i virkeligheden rammende, men bare ikke politisk korrekt? Med andre ord: udnytter vi stadig folk uden at indvie dem i de projekter, de er del af? I *My Life as a Spy* beskriver antropologen Katherine Verdery, hvordan hun under feltarbejde i det kommunistiske Rumænien i perioden 1973-88 blev overvåget som mulig spion, fordi alt, hvad hun foretog sig, pegede i den retning. Verdery opdagede først dette, da hun senere fik adgang til det hemmelige politiske arkiver. Hun spørger på den baggrund, hvorfor antro-

pologi ikke er spionage, og svarer selv, at forskellen ligger i måden, man er engageret på. Antropologen sætter sig selv på spil i bestræbelsen på at erfare med hele sin væren og i en konstant refleksion over det, hun oplever. Den konklusion forpligter. Og vækker eftertanke.

Omvendt kan vi også spørge, hvordan vi selv ses af folk i felten? Nogle af Verderys informanter af rapporterede til det hemmelige politi. Andre af dem følte sig selv udsatte som genstande for hendes interesse. Er vi stadig for blinde overfor, at de mennesker vi møder har egne hensyn at tage? For nogle er vi måske en fortrolig samtalepartner, der kan lytte til sorger, drømme og bekymringer, der ellers ikke kan italesætte. For andre kan vi være talerør eller oversættere af politiske bekymringer eller social indignation. Og nogle gange er vi ligestillede professionelle med en lidt anderledes tilgang og indsigt, som kan udnyttes i det omfang, vores antropologiske indforståethed overhovedet er forståelig. Forholdet feltarbejder-informanter er ikke længe-entydigt gældende, så meget kan man i hvert fald konstatere.

Samtidig er det i relationerne, at den antropologiske viden og mening skabes. Blot det at være sammen med eller lytte intenst til et andet menneske, uden at nedskrive noter eller stille på forhånd udmålte spørgsmål, kan have metodisk formål og fordel i sig selv. Da for eksempel Line Dalsgård og filosofen Anne Marie Pahuus i 2007 undersøgte, hvad der gav mening i arbejdslivet på virksomhederne Systematic og BDO Scanrevision, kunne de fortælle virksomhederne, at mening for en ansat opstår, når nogen lytter til vedkommendes fortællinger om hendes eller hans arbejde og stiller interesserede spørgsmål. Den antropologiske metode skaber altså ændringer her og nu, samtidig med at antropolo-

gen skaber viden. I dette nummer ses dette måske tydeligst i artiklen af Trine Laura Overgaard Hasle og Kirsten Engholm Jensen om borgerdesign og i artiklen af Iben Duvald om koblingen mellem antropologi og aktionsforskning. I begge artikler er hensigten at skabe forandring og forbedringer, ikke blot som endemål, men også undervejs i processen ved intentionelt at aktivere anderledes relationer mellem antropolog og medforskere (som i Duvalds artikel) og mellem antropolog og borgere (som hos Hasle og Engholm).

Digitale medier og teknologier som sted for relationer og medium for etnografisk feltarbejde er i den seneste tids Covid-19-nedlukninger blevet hyper-aktuelt. For manges vedkommende er klassisk etnografisk feltarbejde blevet umuliggjort, og vi er i stedet blevet tvunget til at anerkende, hvor meget liv der leves online og med digitale medier. Vi må som antropologer tænke disse steder med, ikke som separate sfærer, men som en del af vores felter, som Maj Hedegaard Heiselberg viser i sin artikel om feltarbejde blandt danske tykaktivister og tykpositive instagrammere. Heiselbergs feltarbejde krævede antropologens tilstedeværelse online såvel som offline for at forstå sammenhængen mellem det levede liv på og uden for skærmen og de såkaldte cirkulære flows af relationer, som felten bestod af. Jens Børdings studie af skotske paganister, som mødes online, men som samtidig forsøger at påvirke et politisk valgresultat i Westminster, understreger også vigtigheden af at deltage på digitale platforme. Laura Lynggaard Nielsens og Signe Helbo Gregers Sørensens artikel viser dog også, hvordan brugen af en app som metodisk værktøj i deres udforskning af livet i træhuse alligevel havde sine begrænsninger – ikke mindst i etableringen af relationer mellem antropo-

log og informanter (dette ord igen!). Således må vi afprøve og justere vores metodiske værktøjer.

Hastighed

Antropologiske feltarbejder har ofte været langvarige. Der er aspekter af livet, som det tager tid at indfange, fordi de udfolder sig over tid, eller fordi de skal fanges i specifikke situationer, som man ikke kan presse frem. Det kan tage tid at gennemskue, hvad der egentlig er på spil; at lære nye mennesker at kende, at få adgang til at indgå i nye fællesskaber, at skabe tillid, at gennemskue hierarkier og konflikter i disse fællesskaber, at forstå indforståede kommentarer og humor, at tale et nyt sprog eller benytte tekniske termer. Tid, tid, tid. Den tid, som kræves, er også antropologens egen biografiske tid i og med, at hun ofte selv er et vigtigt redskab i værktøjskassen. Kirsten Hastrup har skrevet om at være sin egen informant, men ofte er det ikke kun som informant, at antropologens subjekt indgår. Som Linda Ann Rebhun har skrevet i sin monografi om kærlighed i Brasilien, *The Heart is Unknown Country*, så formes ens undersøgelse grundlæggende af de steder, man besøger, ens reaktioner på ens oplevelser, og de relationer, man formår at indgå i.

I artiklerne fra henholdsvis Ben Dixon om autoetnografi og *highlining* og Mette Toft Rønberg og Mikka Nielsen om at indfange psykisk lidelse i empiriens poetiske og metaforiske elementer kommer relationerne i felten tydeligt i fokus. Her er det spørgsmålet om, hvordan man forstår andres kropslige erfaring, der undersøges. Af begge artikler fremgår det, at man må være villig til at involvere sin egen erfaring i undersøgelsen, om det så er for at følge den andens spring i tid, eller om det er for

at stå på en line højt over en afgrund uden at ane, hvordan og hvorvidt man kommer videre og mærke frygten for det uvisse på egen krop. Antropologens subjektive tid er her tæt viklet ind i feltens.

Ethvert feltarbejde kræver en vis portion af indlevelse og medfølelse, og visse feltarbejder kræver, at antropologen i særlig grad sætter tempoet ned og skruer op for empatien, for at give plads til folks indre liv og følelser. I artiklen om mikrofænomnologiske interviews af Christian Suhr, Katrin Heimann og Hanne Bess Boelsbjerg lærer vi om en metode, hvor et øjeblik kan tage en time at udforske, fordi tilbageblikket på en hændelse foretages i så langsomt et tempo, at den interviewede kan mærke efter og smage på ordene, før noget lægges fast i sproget. Denne type interviews tillader ifølge forfatterne større introspektion og eftertanke. Forfatterne foreslår, at man interviewer personen om dennes oplevelse over flere gange. Til gengæld tager interviewet højst et par timer, og det kan dermed blive en form for hurtig langsommelighed, som kan passes ind i de arbejdsvilkår, vi har i dag. Tid skal naturligvis ikke være rationalet for at bruge metoden, men det er en god pointe at have med i denne sammenhæng. Man kan skynde sig langsomt.

I sine bøger om antropologisk feltarbejde fra 1994, 2005 og 2008 funderer antropologen Harry F. Wolcott over feltarbejdets tid. Han skriver blandt andet, at ved man, hvad man vil finde ud af, så er feltarbejde ikke den mest effektive og hurtigste metode at benytte sig af. Og det er sandt. Feltarbejdet er tidskrævende og kan trække store vekslere på antropologen som person. Men det er også altid kontekstuel rigt og kan være vejen til de gode spørgsmål, som ingen tidligere har fundet på at stille. Feltarbejdet er mere end summen af de benyttede metoder, ligesom analysen er mere end kategorisering og afrapportering af data. Feltarbejdet spejler livet og får de paradokser og tvetydigheder med, som udfordrer tanken. Netop af denne grund, mener Wolcott, må det forsvares mod nutidens omsiggribende, angstfyldte stræben efter yderligere effektivitet.

Vel, så meget for nostalgien og de gode grunde til at arbejde langsomt undersøgende. Hvorfor ikke indrømme, at hastighed også kan gøre ting sjovere? Man kan nå at svare på udfordringer i samtiden, hvis man rykker hurtigere. Man kan bidrage til at løse presserende spørgsmål. Og ikke mindst: man kan skaffe sig et job på et arbejdsmarked, hvor alt helst skal leveres straks. Desuden er det en gammelkendt sandhed, at førstehåndsindtryk kan være afslørende og udmærket kan bruges som afsæt for en teoretisk inspireret refleksion, som kan være nyttig for ens samarbejdspartnere. Især hvis man lader dem tage del i refleksionen.

Flere af artiklerne i dette nummer viser også, at metoder som f.eks. fokusgrupper og borgerdesign kan være nyttige, hvor den klassiske deltagerobservation er umulig. Lars Richard Rasmussens artikel viser, hvordan man i fokusgrupper, bredt forstået som et koncentreret, semistruktureret gruppeinterview, med fordel også kan arbejde med følelser og sanser. Rasmussen har selv gjort dette i studier af fødevarer, collagen eller elektricitet. I Julie

Nynne Bunes artikel om forumteater udfolder hun, hvordan deltagere og antropolog indgår i et fælles eksperiment om at skabe ny viden og udfordre de tunge stereotyper, der præger de politiserede debatter om flygtninge. Metoden tager ikke tid. Den første viden opstår i teatersamarbejdet og ville kunne bruges umiddelbart. Naturligvis tager det tid siden at skrive de analytiske indsigter sammen, som udgør Bunes ph.d.-afhandling. Men i sig selv kaster eksperimentet nyttig viden af sig, som kan bruges i en sammenhæng, hvor indsigt i familieproblematikker og psykologiske tematikker skal bruges her og nu. Og vigtigst af alt, ligesom i fokusgrupper, aktionsforskning og borgerdesign har deltagerne medejerskab over den viden, som produceres, og vil kunne udfordre og bidrage til dens videre brug.

Spørgsmålet om tid indgår også i *Post-it kvalme. Anonyme antropologer taler ud*. Her møder læseren Josefine, Jørgen og Ingeborg, som har studeret antropologi sammen, men som nu sidder med hvert deres job og er konfronteret med den måde, antropologiske metoder opfattes på af andre. De indgår i sammenhænge, hvor medejerskab oversættes til *post-its*, som ikke læses eller bruges yderligere. Mellem snak om chokolade og strikkeuld taler de om den antropologiske metode som et *quick fix*, om fordelene ved at slippe for langstrakte feltarbejder og om antropologens mulighed for at forudsige fremtiden.

Et fag i tiden

Temanummeret viser bredden i den antropologiske værktøjskasse i dag, og hvordan nye virkeligheder og nye rammer for feltarbejdet giver anledning til antropologiske projekter, der byder ind med nye, eller i hvert fald mindre veletablerede metoder

til den antropologiske værktøjskasse. Artiklen om Virtual Reality som både felt og metode sprænger i den grad rammerne og viser, hvordan feltarbejde kan gøres på mange forskellige måder og derved udforske forskellige 'ukendtheder'. I dette bidrag af Astrid Oberborbeck Andersen, Maja Hojer Bruun, og Adrienne Mannov får vi indsigt i, hvordan de tre antropologer udviklede en virtuel verden i samarbejde med andre fagfolk og udførte et metodisk eksperiment for at undersøge fremtidsscenerier i en endnu ikke eksisterende verden. Mere specifikt ville de undersøge, hvordan intelligente systemer, der optimerer elforbrug og samtidig beskytter vores data, kan påvirke fremtidigt socialt liv. Også i artiklen om arkitekturantropologi af Johanne Mose Krämer Entwistle og Mia Kruse Rasmussen lærer vi om antropologers tværfaglige og eksperimentelle arbejde med at konstruere verden på en ny og meningsfuld måde. I artiklen beskriver forfatterne, hvordan den friktion, der opstår i mødet mellem forskellige tilgange i et tværfagligt samarbejde, skaber nye lag af indsigter og højner kvaliteten af arbejdet, som i deres tilfælde handler om at skabe bedre og mere bæredygtigt byggeri.

Vi håber, at læsningen af denne og alle de andre artikler i temanummeret inspirer til at afprøve metoder, man ikke før har taget i brug. Vi har her i introduktionen reflekteret over de forandringer, som præger faget i disse år, især de ændrede relationer vi indgår i og studerer, og de ændrede tidsforhold vi er underlagt, fordi faget (heldigvis) er blevet et fag i tiden – ikke udenfor.

Med til det sidste hører, at nutiden er fuld af udfordringer, og at fremtiden ser ud til at ville blive det i endnu højere grad. Spørgsmål om etik og politisk indflydelse fylder for lidt i dette temanummer, selv om vi – især i spørgsmålet om relationer i fel-

ten – har berørt mulighederne for at agere anderledes i verden som antropolog. Men vi må slutte her og lade dette temanummer være, hvad det er: et midlertidigt stop for at gøre status.

Tilbage er bare at endnu engang at huske på, at uanset relationerne, den tid vi lever i og har til rådighed, og de udfordringer vi står overfor, så gælder det som altid, at de metoder, vi vælger at benytte, ikke kun bør besvare et "hvordan". Et "hvorfor" – analytisk og etisk – må altid tænkes ind.

God fornøjelse med læsningen!

Forslag til videre læsning

Chisomo Kalinga (2019) "Caught between a rock and a hard place: navigating global research partnerships in the global South as an indigenous researcher". *Journal of African Cultural Studies* 31:3, 270-272.

David Mwambari. (2019) "Local Positionality in the Production of Knowledge in Northern Uganda". *International Journal of Qualitative Methods* 18, 1-12.

Heather Swanson (2021): "Metoder for en flerartsantropologi". *Tidsskriftet Antropologi* 83, 131-54.

Om forfatterne

Marie Kolling er ph.d. i antropologi og seniorforsker ved Dansk Institut for Internationale Studier. Hun er specialiseret i brasilianske forhold og økonomisk og urban antropologi. Hun er medforfatter til bøgerne "Latinamerika Nu" (2021, Ræsons Forlag) og "Who's cashing In? Contemporary Perspectives on New Monies and Global Cashlessness" (2020, Berghahn Books).

Anne Line Dalsgård er lektor på Afdeling for Antropologi, Aarhus Universitet. Hun har i mange år udført feltarbejde i Brasilien og har de senere år også forsket i læsningen og skrivning af skønlitteratur i en dansk sammenhæng.

Janne Flora er lektor på Afdeling for Antropologi, Aarhus Universitet. Hun har forsket i Grønland i adskillige år, og har bl.a. udgivet bogen "Wandering Spirits: Loneliness and longing in Greenland" (2019, The University of Chicago Press). Hun er medlem af redaktionen på *Jordens Folk* og medlem af Bestyrelsen i Dansk Etnografisk Forening.

Internetmagi og virtuelt feltarbejde

At være spirituelt og virtuelt online

Af Anders Børding

Er internettet magisk? Ja. For en gruppe spirituelle kaldet paganister i Glasgow er internettet et spirituelt medium på linje med deres andre magiske 'medier'. Paganisternes oplevelse af deres spiritualitet bliver påvirket af internetbrug samt relationen mellem spiritualitet og teknologisk udvikling – nu kan ritualer, besværgelser og kanaliseringer foregå online. For at undersøge dette måtte jeg tænke i nye metodiske baner. På baggrund af fire måneders online og offline feltarbejde i Skotland i 2019 giver denne artikel indsigt i, hvordan ikke-sekulær 'webnografisk' deltagerobservation bidrager til en forståelse af, hvordan virtuelle, spirituelle og fysiske verdener er intimt forbundne og gennemsyret af hinandens logik.

Da jeg træder ned ad det sidste trappetrin fra første sal på pubben i den vestlige del af Glasgow, ser jeg hoveddøren lukke bag Stef. Efter fem lange skridt over de brune trægulve, er jeg selv fremme ved hoveddøren. Klokker nærmer sig midnat. Stef og jeg er de sidste, der er tilbage fra aftenens ugentlige samling af paganister. I dag har vi lært, hvordan vi bruger universets energier og vores individuelle forbindelse til forfædre i vores magiske praksis. Uden for pubben falder regnen, som den har gjort de sidste mange uger. Fine støvpartikler der gør alt drivende vådt. Stef har søgt læ inde i en port ti meter nede ad vejen i retning mod Glasgows botaniske have. Hun har fundet to cigaretter frem, og da jeg træder ind i porten, spørger hun, om vi skal ryge en, inden hun tager metroen hjem.

Da jeg tænder cigaretten, kigger Stef på mig og siger: "Det var virkelig underligt! Jeg så mig selv som dig i et tidligere liv, da vi lavede visualiseringssøvelsen i dag." Jeg kigger undrende på hende. Hun fortsætter: "Jeg så mig selv som dig. I læderbeklædning, med langt hår og et mægtigt fuldskæg. Jeg forsvarede min familie mod fremmede, der prøvede at komme ind i vores

“ Nye magiske interaktioner og helt nye spirituelle udtryksformer blev pludselig en del af mit videre feltarbejde. På internettet kunne man lave magi!

Glasgow centrums tagtoppe. © Forfatteren.

træhytte. Jeg var en viking. Men det var dig ... og mig.” Vi bliver stående i porten et stykke tid. Stef forklarer, at episoden markerer en delt spirituel forbindelse mellem hende og mig. Hendes ansigt bliver lejlighedsvist oplyst af den orange glød, hver gang hun tager et hvæs af cigaretten. Hun holder en kort pause, imens jeg kun hører lyden af rytmiske plask fra dråber, der falder fra bygningens tagrende. Da Stef igen taler, fortæller hun, at aftenenes ugentlige samling af paganister også har en anden gruppe “Vi har en anden gruppe. En onlinegruppe hvor vi diskuterer ting om magi og vores praksis... jeg tilføjer dig.”

Da jeg blev tilføjet onlinegruppen, åbnede nye dimensioner af min felt sig op.

Nye magiske interaktioner og helt nye spirituelle udtryksformer blev pludselig en del af mit videre feltarbejde. På internettet kunne man lave magi!

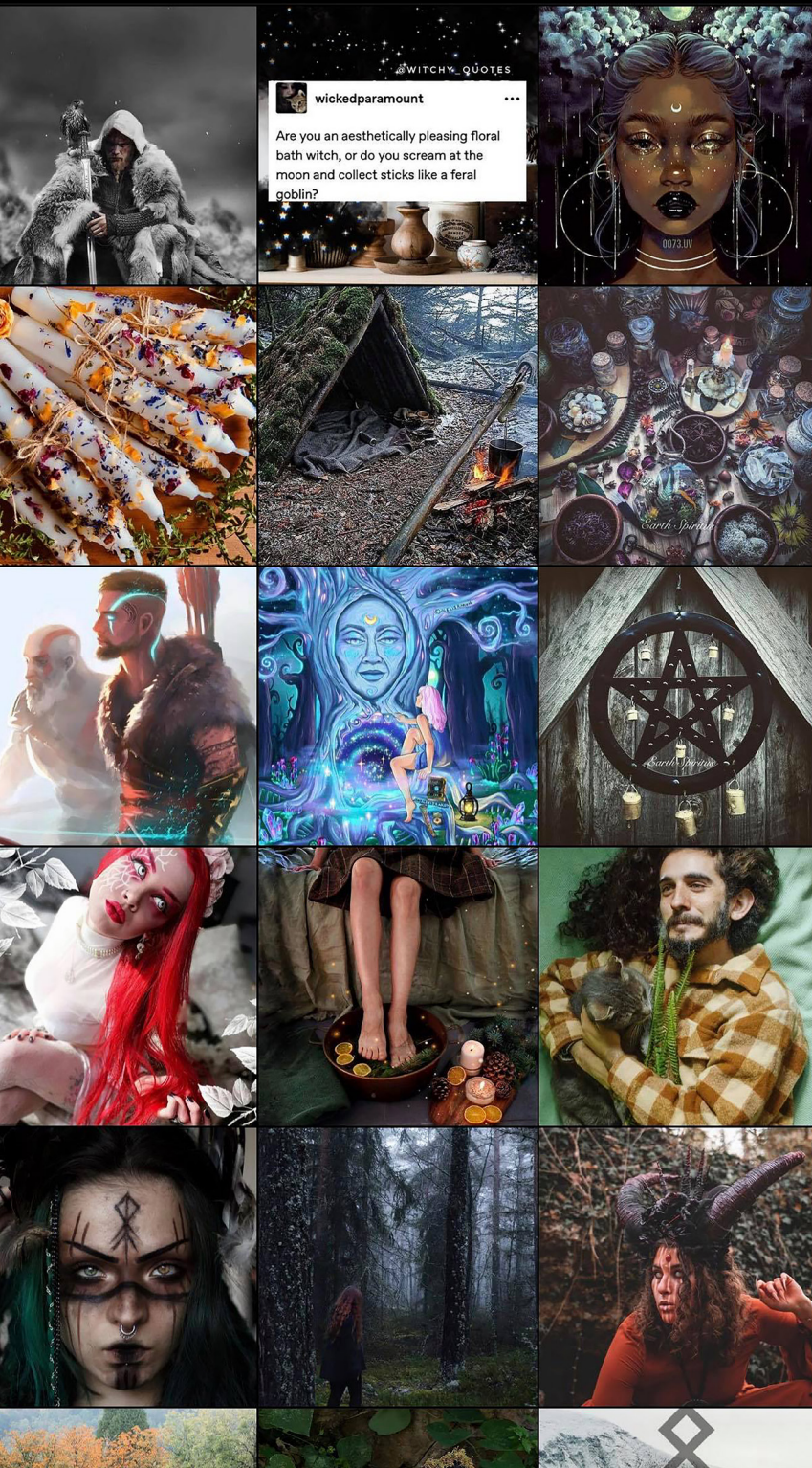
Online etnografi som supplerende metode

Dette er en fortælling om mine metodiske overvejelser i studiet af forbindelsen mellem spiritualitet, magi og internetbrug blandt en gruppe paganister i Skotland. Paganisme er en paraplyterm for et væld af naturtilbedende animistiske og polyteistiske former for spiritualitet. Paganismen indbefatter blandt andet wicca, asatro og

hedendom. Episoden ovenfor med paganisten Stefs oplevelse af vores spirituelle bånd og hendes efterfølgende inklusion af mig i onlinegruppen, markerer et tidspunkt under mit feltarbejde, hvor fysiske, spirituelle og virtuelle verdener blev viklet sammen i en interaktiv forbindelse. Faktisk var adskillelsen af de tre sfærer ikke mulig. Mit delte spirituelle øjeblik med Stef gav mig adgang til en ny del af fællesskabet – online. For at analysere og forstå forbindelsen og forbundetheden mellem de forskellige sfærer – den spirituelle, virtuelle og fysiske, er nye metodiske tiltag, hvor ikke-sekulært online og offline feltarbejde sker sideløbende, nødvendigt. Den amerikanske antropolog Tanya Luhrmann skriver i hendes monografi *Persuasions of the Witch's Craft: Ritual Magic in Contemporary England*, at der traditionelt har været tendens for at studere magisk praksis ud fra tre perspektiver. Det første er det funktionalistiske, hvor den magiske praksis bliver tolket som en social funktion. Det andet er det strukturalistiske, hvilket beskriver praksissen som strukturerende for en ellers usammenhængende virkelighed. Det tredje er det symbolanalytiske perspektiv, der beskriver dem, der udfører den magiske praksis som poeter, æstetikere og kreative tænkere. Der har længe været

#paganism

Som metode afsøgte jeg de forskellige sociale medier. Her et screenshot fra en søgning på Instagram med hashtagget #paganism. © Forfatteren.

et opgør med tendensen i antropologiske studier af magi og spiritualitet, men studiet af teknologi og derfor også studiet af teknologisk formidlet spiritualitet, bærer i større omfang stadig præg af, at teknologiens rolle bliver set i et sekulært lys. Nils Bubandt skriver i teksten ANTHROPOCENE UNCANNY: *Nonsecular Approaches to Environmental Change*, at der er et fravær af empirisk udforskning af spirituelle og magiske kvaliteter ved den ikke-menneskelige agens, der er central for studiet af det antropocæne. Han skriver, at studiet af det antropocæne ofte har været underlagt en type "sekulær fornuft". Selvom Bubandt i teksten kommenterer på en type sekulær fornuft i en anden felt end min, kunne jeg genkende mange elementer af den i studiet af sammenhængen mellem spiritualitet og teknologi. Inspireret af Luhrmann og Bubandt ville jeg derfor lave en 'mere-end-rationel' og ikke-sekulær analyse af mine informanternes relation til internettet. Det vil sige, et engagement med den magiske praksis jeg mødte i feltet på dens egne præmisser – også i den virtuelle verden.

Det er ikke nogen radikal ny indsigt, at internettet har påvirket måden mange religioner nu kan praktiseres på, men at internettet er blevet et spirituelt medium på lige fod med visualiseringer, ritualer og besværgelse er et nyere perspektiv, som jeg valgte at udforske metodisk såvel som analytisk. Studiet af spiritualitet og religion på internettet begyndte for alvor at vinde indpas i akademiske kredse i midten af 1990'erne. Selvom internettet allerede blev udviklet og aktiveret i 1969, hvor det dog hovedsageligt tjente militære formål, var det først efter de brugervenlige ændringer platformen gennemgik i 90'erne, at onlinefællesskaber omkring spiritualitet og religion for alvor blev etableret. De

første studier af spiritualitet online fokuserede især på religiøs fællesskabsdannelse og bestræbte sig på at lave 'tætte beskrivelser' af, hvordan de var udformet i det virtuelle. Analyserne af spiritualitet på internettet har båret præg af, at internettet er blevet betragtet som et sekulært medie, der faciliterer og medierer spirituelle oplevelser og fællesskaber på nye måder i den virtuelle verden. Jeg valgte at engagere mig med magien blandt mine informanter i Glasgow i fire måneder, samtidig med at jeg lavede onlinefeltarbejde. Det hjalp mig med at forstå, hvordan online og offline gruppesamlinger blandt paganister skabte et socialt fællesskab igennem en delt magisk praksis. Denne praksis består af ritualer, visualiseringer og besværgelser, hvorigennem en spirituel virkelighed, der overskrider den fysiske, sanselige virkelighed, kollektivt etableres. Den metodiske tilgang gav mig en indsigt i at paganisterne, jeg lavede feltarbejde blandt, mener, at internettet er en del af en spirituel virkelighed og besidder et magisk potentiale.

Internettet som felt

Internettets rolle i samfundet og måden vi bruger det på har selvsagt gennemgået mange og vidt omspændende ændringer siden de tidlige studier af virtuel menneskelig interaktion. Det gør sig også gældende for måden spirituel praksis foregår online. Derfor var jeg, under mit feltarbejde, nødt til at kortlægge min onlinefelt for at lægge en metodisk plan. Med de mange nye muligheder for online-interaktioner har de paganistiske fællesskaber bredt sig og findes nu i et væld af grupper på forskellige platforme. Jeg brugte onlineværktøjer kaldet *webcrawlers*, der kortlægger forbindelser mellem forskellige hjemmesider og brugerdefinerede nøg-

Udsigten over det åbne højland ved Loch Lomond. © Forfatteren.

leord. Webcrawlers fungerer ved, at man indtaster en kæde af ord og internetadresse, hvorefter webcrawleren afsøger disse webadresser. Her identificerer onlineværktøjet alle hyperlinks og nøgleord på hjemmesiderne og tilføjer dem til en liste over nye webadresser med relation til den oprindelige liste.

Det blev tydeligt under mit feltarbejde, at internettet, i modsætning til traditionelle forståelser, ikke er et steds- og tidsløst cyberspace. Internettet består derimod af et utal af teknologier og brugerflader, der bliver brugt af forskellige individer på di-

verse måder. Blandt mine informanter fra Glasgow fandt onlineinteraktionerne hovedsageligt sted på en lukket Facebookgruppe med blot 10 medlemmer. De brugte dog også andre sider, og for at forstå deres engagement med siderne, og forbindelserne mellem disse, brugte jeg open-sourceværktøjet Gephi til at lave visuelle repræsentationer af de onlineforbindelser, jeg fandt ved hjælp af de førnævnte webcrawlers. Gephi er en open-sourcesoftware, der kan bruges til netværksvisualiseringer og -analyser. Gephi bliver brugt af dataanalytikere til intuitivt at give indblik i mønstre og tendenser, fremhæve statistiske anomaliteter og fortælle historier med netværksdata. Gephi bruger en 3D-gengivelsesmotor til at vise store interaktive grafer i realtid. Det muliggør en udforskning af forskellige datapunkter i et tredimensionelt virtuelt rum, og tillader at man komprimerer store komplekse emnenetværk i et visuelt fordøjeligt produkt, der kan bruges metodisk som et værktøj, der i sammenspil med mine informanter dannede grundlag for

diskussioner om paganisternes virtuelt-spirituelle færden. Gephi kombinerer altså en række indbyggede funktioner og regler med en fleksibel softwarearkitektur, der tillader en væld af brugsmuligheder og potentielle slutprodukter. Jeg kunne herefter diskutere paganisternes online brug med mine informanter ved at tage udgangspunkt i de emnenetværk, jeg nu havde visuelle repræsentationer af. Selvom en stor del af mit webnografiske feltarbejde foregik inde på store paganistiske Facebookgrupper med mange hundrede medlemmer, var det særligt den lille lukkede gruppe med de 10 faste medlemmer fra den paganistgruppe, jeg også lavede traditionelt feltarbejde blandt, der gav mig indsigter i internettets magiske potentiale. Her kunne jeg, ligesom i den fysiske verden, have givtige samtaler og interaktioner med mine informanter.

I den lukkede gruppe diskuterede medlemmerne ofte forskellige miksturer, ritualer, formularer og besværgelser. Det var her, medlemmerne bad deres spirituelle venner om at udføre støttende ritualer, når de skulle til jobsamtale, eller hvis deres nære led af sygdom. Her kunne medlemmerne udforske verdens magiske potentialer i det virtuelle og finde spirituel støtte blandt ligesindede. Som mit feltarbejde skred frem, fandt jeg dog ud af, at paganisterne mente, at selve internettet kunne bruges som et magisk værktøj, i en verden som paganisterne ser som forbundet igennem allestedsnærværende energier. Flere måneder efter min hjemkomst til Danmark, på aftenen for valget af en den nye premiereminister i Storbritannien, så jeg, hvordan onlinemagien, i forsøget på at forhindre en konservativ sejr, udfoldede sig.

“Alt er forbundet”

For paganisterne er hele kosmos levende og forbundet igennem energier, der knytter alt til hinanden i komplekse konstellationer. I sin bog *Magic, Witchcraft, and the Otherworld: An Anthropology* skriver antropologen Susan Greenwood, at paganisterne ofte anskuer sig selv som et mikrokosmos, hvorfra energierne, der er tilstedeværende overalt i universet, kan påvirkes og udveksles frit mellem mennesker og andre levende og ikke-levende væsner og objekter. For at lære at kontrollere og påvirke energierne, kræver det øvelse i at bruge den menneskelige bevidsthed, som paganisterne mener, kan påvirke energierne i universet igennem visualiseringer og besværgelser.

Hvordan benytter man den kontekstuelle og situerede analyse og metode, der er central for antropologien, når ens feltarbejde foregår online? Den antropologiske metode med deltagerobservation, hvor jeg røg cigaretter, lærte at lægge tarotkort, var på festival og gik ture med mine informanter, skabte en specifik viden, der bidrog til en forståelse af paganisterne fra Glasgows hverdagsliv. Som mit feltarbejde skred frem, fandt jeg imidlertid ud af, at størstedelen af de magisk-centrerede interaktioner mellem paganisterne, fandt sted online. Paganisterne har ugentlige gruppesamlinger kaldet *moots*. Her mødes de på pubs, i private hjem eller på cafeer og diskuterer forskelli-

Den nyligt opførte stencirkel i Sighthill, der ligger i den nordlige del af Glasgow. © Forfatteren.

ge spirituelle temaer og lærer nye aspekter af magisk praksis, men på onlinegrupperne var der daglige diskussioner om magi i det virtuelle rum og også her, udførte de besværgelser.

I åbningshistorien til denne artikel fortalte jeg, at Stef stolede på mig, fordi hun havde en oplevelse af, at vi havde en delt spirituel fortid. Tilliden mellem os blev skabt på grundlag af den delte fortid. Jeg fik adgang til onlinedelen af mit feltarbejde på grund af min informants oplevelse af vores spirituelle forbindelse. Det illustrerer to ting. Først viser det, at tillid der traditionelt bliver grundlagt af langvarigt feltarbejde, i dette tilfælde blev grundlagt ved, at jeg allerede havde mødt min informant i et tidligere liv, ifølge hende. Faktisk havde vi, for Stef, en delt spirituel forbindelse til den samme forfader. Det viser også, at internettets virtuelle verden er tæt forbundet med både det spirituelle og det fysiske. At handlinger det ene sted, kan have effekter det andet, og netop derfor er inklusionen af det webnografiske feltarbejde så vigtigt i min felt.

Et udsnit af mine tarotkort. © Forfatteren.

Virtuel magi

Nogle måneder efter min hjemkomst til Danmark, skulle valget af Storbritanniens nye premierminister finde sted. Efter Theresa Mays afsked, følte mange skotter, ikke mindst mine informanter, at der var meget på spil den 12. december. Jeg holdt kontakten med mine informanter ved lige på de sociale medier og var stadig en del af de mange onlinegrupper. Her kunne jeg se, hvordan politiske opslag fyldte mere som valget nærmede sig. Paganisterne, jeg lavede feltarbejde blandt, frygtede den konservative Boris Johnsons sejr. I ugen op til valget delte flere af medlemmerne af gruppen en onlineguide, der beskrev, hvordan man udførte et kollektivt ritual, der skulle frem-

“ Ord er spirituelle værktøjer
paganisterne bruger til at
manipulere magiske energier.

Nogle paganister mener, at ord og
formularer har en iboende kraft, der
kan manifesteres i verden.

me en sejr til Storbritanniens Labourparti. Guiden stammede fra profilen @theculturewitch på det sociale medie Tumblr. Guiden havde titlen *Witch The Vote: A Corbyn Victory Spell*. På dansk oversat til “Forheks afstemningen: En Corbyn sejr-besværgelse.” Med tusinde opslag på de forskellige sociale medier med hashtagget #WitchTheVote, var det tydeligt, at paganisterne har fundet nye fællesskaber online.

Kernen i det beskrevne ritual var, at man skulle holde et rødt bånd, kigge ind i flammen på et rødt stearinlys og visualisere en sejr til Labour-partiet. Det gjorde man ved at visualisere vælgere, der stod i kø for at stemme på Labour-partiet, ved at visualisere stemmeurnerne fyldt til randen med Labour-stemmer og ved at visualisere Jeremy Corbyn som Storbritanniens nye premierminister. Det skulle gøres hver aften i løbet af ugen op til valget. På selve valgnatten, mens jeg lå i min seng og fulgte med i samtalen, da det konservative parti fik overtaget på trods af paganisternes spirituelle indsats, begyndte onlinemagien at udfolde sig inde i Facebookgruppen. Nedenfor er et uddrag af samtalen på onlinegruppen:

Avi Vi begynder at se, hvad vi må gøre. Det er svært at ikke blive en voodoo dronning!

ALMARE Voodoo dronning lyder godt lige nu...
Mor her brygger på en storm @avi. Helt sikkert en storm!

Avi Mig i morgen formiddag (GIF med teksten "skaden er sket")
Med mine afrikanske ånder
Mig og mine afrikanske ånder vil ikke bare se passivt på

ALMARE Så meget for at tage et hvil. Tid til at krigerne kommer i spil!

David (GIF med hekse i en rituel cirkel ved en mørk strand)

Avi Dans dans mens heksene messer... Johnson kan ikke holde sig væk... når natten tager over lad os høre ham sige Åh min Gud, jeg kan ikke ... kan ikke
Send mareridt fra gamle Labour ministre ... hjem søg hans drømme, indtil han ikke længere har en stemme til at skriges...

Pludseligt, flere måneder efter mit fysiske feltarbejde sluttede, blev jeg hevet tilbage i onlinefelten og var til stede midt i en onlinebesværgelse. Det interessante ved eksemplet er, at skrevne ord på en computerskærm eller en smartphone nu også kan hidkalde sig magi, kanalisere energier og påkalde guddommelige kræfter. I min hovedinformant Avis sidste besked, skriver han en besværgelse,

med rimende og rytmiske elementer, som besværgelser i den fysiske verden også ofte har. At den nu virker, selvom den er skrevet i en besked på en lukket Facebookgruppe demonstrerer, hvordan internettet nu indgår i en holistisk, paganistisk forståelse af verden, hvori alt er forbundet af de samme energier. Ord er spirituelle værktøjer paganisterne bruger til at manipulere magiske energier. Nogle paganister mener, at ord og formulærer har en iboende kraft, der kan manifesteres i verden. Antropologen Sabrina Magliocco skriver i *Witching Culture: Folklore and Neo-Paganism in America*, at ord kan påkalde sig kræfter fra verdens forskellige elementer og alle guderne. Tanya Lührman skrev tidligere om netop dette og forklarede, at det også kan gøres med en intuitiv og spontan besværgelse, som den Avi lavede i gruppesamtalen, hvor den individuelle paganist vælger en serie af ord for at påkalde sig en magisk effekt. Lührmann skriver, at man kanalisere og skubber energierne i en særlig retning ved at bruge en serie af bestemte ord. Derfor bliver denne skrevne opskrift, ligesom én der bliver sagt højt i den fysiske verden besværgende i sig selv. Det forklarede Avi også under et senere interview. Det var ikke en opskrift eller guide, han forestillede sig nogle af medlemmerne ville følge – det var derimod opskriften i sig selv, der havde et magisk potentiale. Det metodisk nye ved mit studie af internettets spirituelle dimensioner er, udover en etnografisk inklusion af webcrawlers og onlineværktøjer, at man, for at forstå det fulde omfang af den paganistisk verdensanskuelse, hvor alt er forbundet af energier, i en postmoderne verden fyldt med onlineteknologier og virtuelle verdener, er nødt til at lave feltarbejde både online og offline. Deri ligger også et etnografisk argument om, at virtuelle, spirituelle og fysiske verdener er sam-

menspundne og gennemsyret af hinandens logik, i et omfang der gør, at det antropologiske feltarbejde er nødt til at inkludere et onlineelement. Jeg deltog aktivt i den virtuelle magi, og så grupperne som 'ikke-sekulære' rum, hvor energier kunne påvirkes, besværgelser kunne fremsiges og spirituel støtte kunne findes.

Den usynlige antropolog

Når man laver virtuelt feltarbejde online sideløbende med sit offline feltarbejde i den fysiske verden, knytter der sig en række etiske overvejelser til dette. Hvornår og hvordan fortæller man sine informanter, at observationer gjort online vil blive inkluderet i ens analyser? Og er det acceptabelt, at man laver 'usynligt' feltarbejde ved at følge med inde på grupper og forums, hvor ens tilstedeværelse ikke er observerbar, som den er, når man er fysisk til stede? Jeg forsøgte at løse problemet ved at gøre opmærksom på, når jeg var online på gruppen. Jeg spurgte mine informanter, som jeg ville gøre i den fysiske verden, om jeg måtte inkludere onlineaktiviteter og samtaleuddrag. Det gjorde jeg blandt andet ved at indarbejde online-delen af mit feltarbejde i min samtykkeerklæring. Der var dog stadig meget tvivl og bekymring forbundet med mit virtuelle feltarbejde fra min egen side. Selvom jeg flere gange havde diskuteret min online tilstedeværelse med mine informanter, var der tidspunkter, hvor jeg følte, at jeg var en usynlig antropolog i felten. Et skjult etnografisk kamera. At jeg kunne observere interaktioner udfolde sig, uden jeg blev bemærket. I skrivende stund er jeg stadig medlem af onlinegrupperne. Jeg holder stadig kontakten med mine informanter ved lige, og aktiviteten i den virtuelle verden er med den verdensomspændende pandemi blevet mere pulserende og livlig end nogensinde.

At jeg opholdte mig i Glasgow i 4 måneder, og lavede feltarbejde offline og online på samme tid, bidrog til en forståelse af, hvordan paganisterne brugte internettet til spirituelle formål, hvordan de formål ændrede sig over en periode og hvordan det udmøntede sig i fysisk praksis og aktuelle relationer. Ved at bruge tid med mine informanter online og offline, kunne jeg observere deres adfærd på de forskellige internetgrupper samtidig med, at jeg deltog i moots, ritualer, festivaler, heksemarkeder og udflugter, hvor jeg kunne diskutere med paganisterne, hvilken funktion internettet havde for dem i den fysiske verden, samtidig med at jeg interagerede med dem virtuelt. Dermed fik jeg indsigter i relationen mellem paganisternes spirituelle aktiviteter online såvel som offline, hvilket gav en dybere forståelse for den sociale kontekst for web-spiritualitet.

Forslag til videre læsning

Lührmann, Tanya M. *Persuasions of the Witch's Craft: Ritual Magic and Witchcraft in Present-Day England*. Oxford: Basil Blackwell, 1989.

Magliocco, Sabina. *Witching Culture: Folklore and Neo-Paganism in America*. *Contemporary Ethnography*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2004.

Boellstorff, Tom. *Coming of Age in Second Life an Anthropologist Explores the Virtually Human*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2015.

Dawson, Lorne L., and Douglas E. Cowan. *Religion Online: Finding Faith on the Internet*. Edited by Lorne L. Dawson and Douglas E. Cowan. New York: Routledge, 2004.

Om forfatteren

Anders Børding blev færdiguddannet som kandidat i antropologi ved Aarhus Universitet i 2020. Siden afsluttet studie har Anders arbejdet ved Syddansk Universitet som videnskabelig assistent. De indsigter artiklen bygger på, stammer fra fire måneders feltarbejde i Glasgow, Skotland. Feltarbejdet dannede baggrund for Anders' speciale, der handlede om relationen mellem internettet og spiritualitet for paganister. Antropologisk er Anders særligt interesseret i multispecies etnografi, sammenspillet mellem mennesker og teknologi, samt grænsesøgende metodik.

“Jeg ville hellere have haft, at I kom hjem og besøgte mig”

Brugen af digitale værktøjer i det antropologiske feltarbejde

Af Laura Lynggaard Nielsen & Signe Helbo Gregers Sørensen

Som med så meget andet har coronapandemien udfordret det antropologiske virke. Hvor vi normalvis ville foretrække at tage ud og møde vores informanter, har smittefare og afstandskrav givet anledning til at eksperimentere med nye, digitale værktøjer, der på anden vis kan give os indsigt i informanternes liv og verden. Men hvordan påvirker det dynamikken i feltarbejdet, når vi som antropologer lægger digitale redskaber i værktøjskassen? Med afsæt i en undersøgelse, hvor vi via en app undersøgte oplevelsen af at bo i fleretagers træhuse, reflekterer vi i denne artikel over anvendelsen af digitale metoder og den værdi, de kan bibringe det antropologiske feltarbejde.

Nærkontakt over afstand

Vi, Laura og Signe, sidder i det store mødelokale og er i gang med de sidste forberedelser inden interviewet. Alle informantens besvarelser fra appen er printet, og vi har gået alt materialet igennem og noteret i interviewguiden, hvad vi skal stille uddybende spørgsmål til. Den gamle, pålidelige diktafon har fået friske batterier, og vi har sat internetkabel og mikrofon i computeren for at sikre den bedst mulige forbindelse. For at være i øjenhøjde med informanten har vi desuden sat computeren op på en kasse, så den står lige ud for vores ansigter. Vi trodser den daglige armlængdeafstand og rykker vores stole sammen, så vi begge er synlige inden for videomødets firkant. Klokkeren bliver et par minutter over hel, og et ansigt toner frem på skærmen. Pludselig sidder vi på én og samme tid i informantens stue og i vores egne rammer.

Interviewet er ét af en række interviews i regi af projektet Build in Wood, som er et EU-projekt, med formålet at fremme brugen af træ som byggemateriale i fleretagers byggeri. Som en af 21 partnere bag projektet er det Alexandra Instituttets rolle at undersøge træbygningerne fra beboernes perspektiv. Således skal der foretages antropologiske afdækninger i fleretagers træhuse forskellige steder i EU. Vi er begge ansat ved Alexandra Instituttet og stod i efteråret 2020 for den første afdækning i et boligkompleks i Danmark.

Under normale omstændigheder ville vi i denne type undersøgelse være taget på besøg hos vores informanter. Det er vores erfaring, at hjemmebesøg dels giver mulighed for at observere og spørge ind til de ting, som informanterne ikke selv er bevidste om, dels gøre det mere naturligt for dem at fortælle om sig selv og deres hjem. Men coronapandemien rasede på dette tidspunkt stadig, og da vi hverken ønskede at udsætte informanterne for smittefare eller udskyde undersøgelsen på ubestemt tid, valgte vi at gå bort fra tanken om klassiske feltbesøg.

En digital fornemmelse af træ

“Det er virkelig flot, og det har sådan en rigtig ‘sommerhus-feel’, når man kommer og kigger på det. Ligesom når man tager i sommerhus, så er alting lavet i træ, og det har en rustik følelse. Så på den måde. Det er anderledes fra hverdagens almindelige beton- og gipsvægge.”

Det er svært at forestille sig, hvordan man kan studere noget så sanseligt og materielt som hjem og byggematerialernes betydning uden at have fysisk adgang til den pågældende kontekst. Siden Bronislaw Malinowski har feltarbejdet været centralt i antropologien – det at drage ud til vores informanter for at møde, tale med og forstå deres livsverden. Som Malinowski udtrykte det: *There is all the difference between a sporadic plunging into the company of natives, and being really in contact with them.* Godt nok havde vi ikke ligefrem planer om at flytte ind hos vores informanter. Men vi skulle jo hjem til dem, gå med dem rundt i deres hjem, drikke deres kaffe og fornemme, hvad der lå i udsagn som eksempelvis dét, at atmosfæren i en trælejlighed minder om at være i et sommerhus. Hvordan kunne vi ellers finde frem til de spørgsmål, som det slet ikke var faldet os ind, at vi skulle stille?

Ligesom i Verdenskrig radikalt ændrede Malinowskis planer for sit feltarbejde på Trobrianderne, har coronapandemien for mange været en markant faktor i deres antropologiske arbejde. Men hvor krigen og det forlængede feltarbejde betød, at Malinowski kom tættere ind på livet af sine

informanter, end han brød sig om, gjorde corona det vanskeligt for os at opnå den kontakt til vores informanter, vi havde ønsket. For at finde andre veje ind i træhusene, tog vi derfor nye, digitale værktøjer i brug.

Med ønsket om få indblik i de materielle og oplevede aspekter af informanternes hjem valgte vi at kombinere virtuelle interviews med en såkaldt *mobile probe*. En mobile probe er et digitalt værktøj, hvorigennem informanten over en periode kan modtage og svare på spørgsmål, typisk via en smartphone app. Spørgsmålene kan besvares med billede, video, lyd eller små stykker tekst. I vores undersøgelse anvendte vi en app, som er udviklet til digital etnografi og udbydes af en ekstern leverandør. Ud over at formidle de udformede spørgsmål har appen et beskedmodul, hvorigennem vi løbende kunne kommunikere med informanterne efter behov. Vi valgte at opbygge proben omkring syv spørgsmål, så informanterne fik tilsendt ét spørgsmål hver dag i en uge. Eksempelvis bad vi en af dagene informanterne om at vise os deres vægge ved at sende forskellige billeder ind og knytte beskrivende ord dertil. Baggrunden for dette spørgsmål var, at der i informanternes hjem optræder en blanding af gips- og trævægge. Vi var derfor interesserede i at se, hvordan den enkelte forholdt sig til og brugte de forskellige vægge i indretningen af deres hjem.

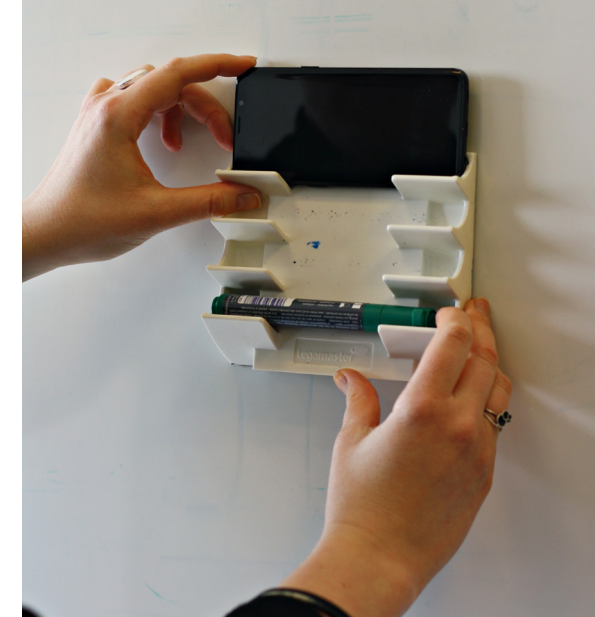
Nettet sættes op

Vi står i det lille rum ved siden af vores kontor. Vi har talt igennem, hvad vi skal have sagt i introduktionsvideoen til proben, og hvem der siger hvad. Vi har skrevet stikord til hver linje på whiteboardet. Som interimistisk kamerastativ har vi sat telefonen i holderen til whiteboardtusser. Vi har rykket en plante ind i billedet for at skabe en så uformel atmosfære, som det nu lader sig gøre på et kontor. Vi har cirka 45 sekunder til at introducere os selv for informanterne. Den tid vil vi gerne udnytte bedst muligt, så vi både når at sætte en forståelig ramme for spørgsmålene og får formidlet med ord og fremtoning, at vi har en nysgerrig og anerkendende tilgang til de materialer, som informanterne sender os. Kort sagt ser vi denne introduktion som et kardinalpunkt for vores reelle adgang til informanterne og deres hjem.

“...Det er os, der kommer til at se de ting igennem, som du sender ind, og det bliver også os, du kommer til at møde senere i interviewet. Der er ingen svar, der er rigtige eller forkerte – vi vil egentlig bare gerne lære lidt mere om dig og dit hjem. Men hvis der skulle opstå spørgsmål eller tvivl undervejs, så kan du skrive til os via appen. God fornøjelse. Vi glæder os til at følge med.”

Smil. Sluk. Det har taget et par forsøg at få den i kassen. Vi er ikke vant til at skulle tilgå informanter på denne måde. Den er stadig ikke perfekt. Men det skal den heller ikke være. Vi vil gerne gå forrest og vise informanterne, at det upolerede netop er målet med øvelsen.

“ Smil. Sluk. Det har taget et par forsøg at få den i kassen. Vi er ikke vant til at skulle tilgå informanter på denne måde. Den er stadig ikke perfekt. Men det skal den heller ikke være.

Malinowski beskriver antropologiske undersøgelser som en jagt, der ikke blot handler om at være det rette sted på rette tid, men også om at forfølge sit mål og aktivt gå på opdagelse i informanternes virkelighed og fortællinger:

“But the Ethnographer has not only to spread his nets in the right place, and wait for what will fall into them. He must be an active huntsman, and drive his quarry into them and follow it up to its most inaccessible lairs.”

Proben var vores måde at ‘gå på jagt’ i træhusene uden selv at kunne være der. Det digitale værktøj gav os muligheden for at få et indblik i, hvem vores informanter var, og hvordan de boede. Den gjorde det muligt for os at række ud. Men modsat det fysiske møde havde appen dog den begrænsning, at vi ikke kunne stille uddybende spørgsmål eller tilpasse spørgsmålene til den enkelte informant. Kunsten var derfor at få stillet så generiske spørgsmål som muligt. Vi satte vores net op efter bedste evne og kunne derefter intet andet gøre end at vente og håbe på, at vi fik gevinst, efterhånden som proben kommunikerede spørgsmålene ud til informanterne.

En sonde (for langt?) ind i privatsfæren

Ordet ‘probe’ – sonde eller sensor – henviser i sin oprindelige betydning til et apparat, der kan anvendes til dataindsamling i et miljø, man som forsker ikke selv har adgang til. Det kunne for eksempel være et ubemandet fartøj til udforskning af fjerne planeter eller et måleinstrument til undersøgelse af patienters indre organer. I disse situationer tænkes proben typisk ikke som noget, der påvirker dataindsamlingen, men blot som et redskab, forskeren bruger til at skaffe oplysninger med. At bruge en probe som antropologisk værktøj var dog ikke helt så simpelt, og skulle vise sig at få betydning for vores opbygning af relationer til informanterne.

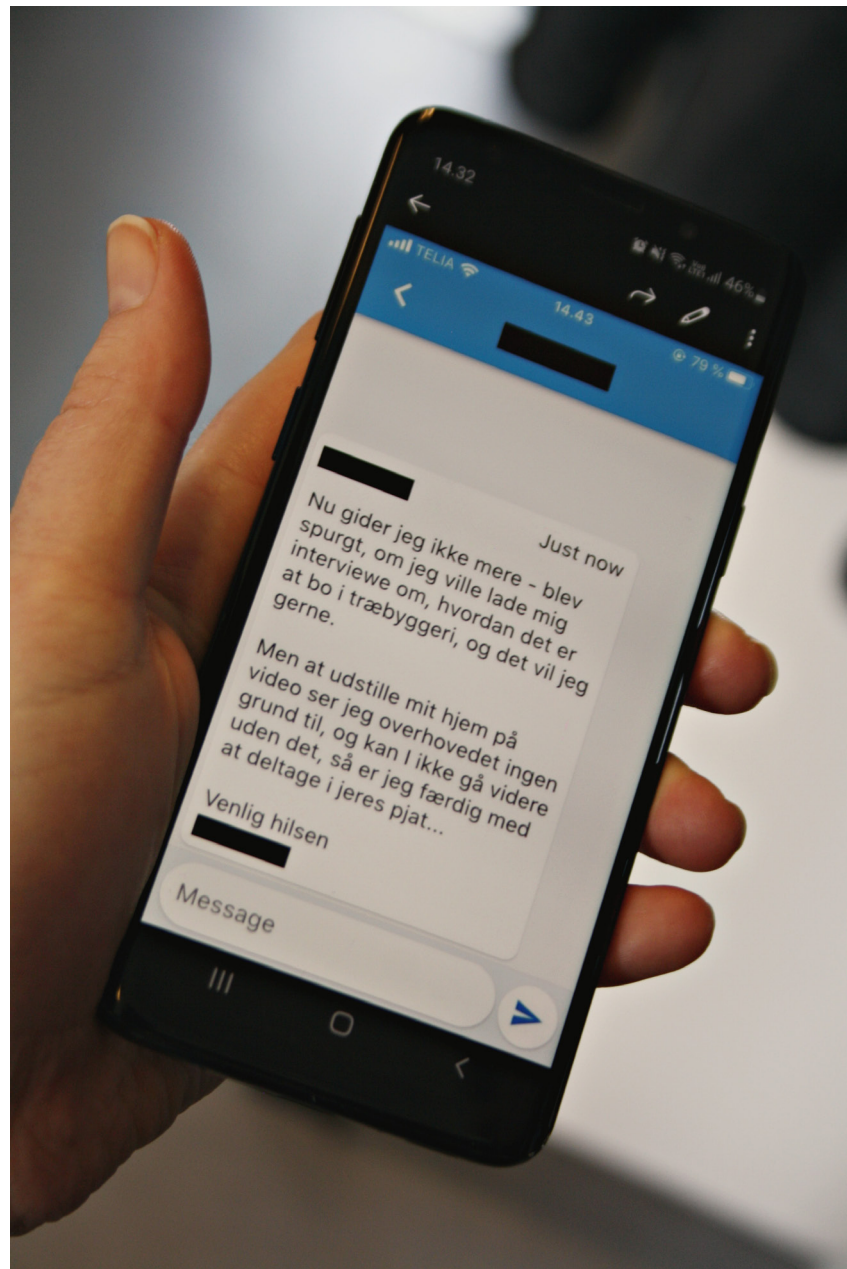

Det er dag to i vores empiriindsamling med proben. De første svar er tikket planmæssigt ind, og alt går tilsyneladende, som vi håbede. Men pludselig modtager vi en besked fra informanten Thomas:

“Nu gider jeg ikke mere – blev spurgt, om jeg ville lade mig interviewe om, hvordan det er at bo i træbyggeri, og det vil jeg gerne. Men at udstille mit hjem på video ser jeg overhovedet ingen grund til, og kan I ikke gå videre uden det, så er jeg færdig med at deltage i jeres pjat...”

Thomas' besked rammer os som en våd klud i ansigtet. Formålet var at komme tættere på informanterne, men har vi nærmere skabt en barriere for overhovedet at få dem til at lukke os ind i deres hjem?

Det var forskelligt, hvordan vores informanter reagerede på det at skulle svare på spørgsmål via en app. I Salmas øjne gav det en fleksibilitet, som betød, at hun kunne afse tiden til at bidrage. Mette beskrev det som lidt sjovt og hyggeligt, at der løbende kom spørgsmål, hun skulle besvare. Men

for Thomas, derimod, gik appen for tæt på. Som han uddybede i det efterfølgende interview:

“Når jeg ikke ved, hvordan det skal bruges og af hvem og til hvad, så gider jeg ikke være den, der skal vise frem. Jeg har ikke behov for at sige: ‘se min fede lejlighed’. Et hjemmebesøg havde været noget helt andet... at I så, hvor I var henne som en del af jeres dataindsamling. Det bliver meget ‘all out’ at skulle gå og vise alt frem. Opgaven med at skulle tage billeder af sine vægge ville have været *ok*. Den er konkret og nem at gå til. I taler om hele ens hjem. Det er omfattende, og så går du rundt og viser det hele frem. Du aner ikke, hvad folk vil bruge det til bagefter. Du ved ikke, om du gør det godt nok.”

For Thomas blev det dråben, der fik bægret til at flyde over, at vi via proben bad ham om at lave en videorundvisning i sit hjem. Han følte, at det ville være at udstille hans hjemlige privatsfære, da han ikke havde kontrol med, hvordan sådan en video ville blive brugt. Appen som teknologi var for Thomas forbundet med selvpromovering og indsamling af data, som han ikke selv var herre over. Selvom han havde fået oplysninger om og givet samtykke til projektets databehandling og i det hele taget var positivt stemt over for at lukke os ind i sit hjem, gjorde appen ham utryg. Han ville stadig gerne tale med os, men han ville ikke have mere med proben at gøre.

Når vi beder om en tur rundt i informanternes hjem, går vi helt ind i deres privatsfære. Under normale omstændigheder ville vi først tage initiativ til en rundvisning, når vi havde talt noget tid med informanten, fået en fornemmelse af hinanden og haft mulighed for at vise med vores fremtoning, spørgsmål og reaktioner, at vi som an-

tropologer er nysgerrige og ikke dømmer informanterne for det, de viser og fortæller os. Denne gradvise adgang var der ikke mulighed for at skabe via proben, ligesom vi heller ikke havde mulighed for at tilpasse vores tilgang til den enkelte informant. Der var ingen gestikulationer, hensyntagen eller fornemmelser. Proben stillede alle det samme spørgsmål: “Vis os, hvordan du bor. Lav en video-tour rundt i dit hjem, hvor du filmer, mens du fortæller.” Den kalibrering, som normalt foregår mellem antropolog og informant, var sat ud af spil.

Ud over oplevelsen af at få krænket sin hjemlige privatsfære fortæller Thomas’ udsagn også om en følelse, som gik igen hos flere af informanterne: ønsket om at gøre det godt nok. Flere satte ord på, at det havde været svært at finde på gode besvarelser til alle spørgsmålene og én fortalte, at hun havde lavet videorundvisningen flere gange for at få lavet en ordentlig optagelse. Til trods for at vi med vores rammesætning havde forsøgt at lægge op til, at deres bidrag ikke skulle indeholde noget bestemt eller være perfekt, havde proben alligevel gjort informanterne usikre og nogle gange fået dem til at føle sig utilstrækkelige.

Dødt materiale?

Da ugen var gået, og indsamlingen af empiri gennem proben var afsluttet, havde vi en følelse af at stå med det, Malinowski kalder ‘dødt materiale’ – empiri som ingen videre forståelse giver af *real native mentality or behaviour*. Besvarelserne gav i sig selv et indblik i, hvordan informanternes hjem så ud og havde en redegørende form med afbildninger af interiør i forskellige materialer tilknyttet beskrivende sætninger som: “Trægulv som passer godt med indervæggene i træ. Giver også varme til rummet.”. Umiddelbart var der ikke

de overraskende vinkler og udfoldede historier, som vi havde håbet på. Dog skulle det senere vise sig, at vores “besøg” i informanternes hjem via proben gav en anden dybde til den samlede undersøgelse. Den fornemmelse, vi gennem proben havde fået af, hvordan informanterne beboede og oplevede træhusene, skabte et fælles afsæt for dialogen. Ved at forfølge specifikke eksempler fra proben i interviewene kom det tilsyneladende ‘døde materiale’ til live. Med empirien indsamlet via proben kunne vi nu tale med Salma om, hvad hun mente, når hun sagde *sommerhus-feel* og lade Anne udfolde, hvorfor hun syntes, træ er *varmt*. Vi opnåede derved et dybere indblik i livet i træhusene og den rolle, træ spiller for informanterne i deres hjem. Detaljer, visuelle indtryk, korte beskrivelser, og små bemærkninger blev omsat til helstøbte, levende fortællinger. Værdien af den digitale adgang til informanternes hjem lå altså ikke så meget i besvarelserne i sig selv, men i den måde, hvorpå de faciliterede dialogen mellem os og informanterne.

Sarah Pink, som er kendt for sin brug af digitale værktøjer, beskriver, hvordan materialer såsom billeder giver adgang til informanternes oplevelser og tillader et fokus på detaljerne i små hverdagssituationer og praksisser. Som hun understreger, bør digital etnografi dog suppleres med andre metoder, hvor informanterne kan sætte ord på og dermed indsætte besvarelserne i en kontekst – for hvordan skal et stykke tekst, en video eller et billede egentlig forstås og fortolkes?

At opleve informanternes hjem gennem deres egne billeder og optagelser havde sine fordele og ulemper. På den ene side gjorde metoden informanterne til aktive medspillere i undersøgelsen, fordi de i så høj grad styrede, hvad der skulle indgå i fortællingen om lige præcis deres hjem. I proben kunne de vise os det sted, hvor solen rammer træet helt perfekt, hvor deres valg af indretning komplementerer de rå trævægge, eller hvordan samspelet mellem de forskellige materialer kan være mere eller mindre vellykket. På den anden side medførte metoden også begrænsninger, fordi vi var låst af den ramme, som de visuelle materialer gav os. Modsat et hjemmebesøg havde vi ikke mulighed for selv at gå eksplorativt til værks, spørge ind og være nysgerrige på ting, informanterne ikke selv bragte op. Adgangen var fragmenteret til de billeder og videoer, som den enkelte informant havde tid, lyst, idéer og evner til at optage. Selvom proben satte en god ramme for de virtuelle interviews, sad både vi og informanterne i sidste ende tilbage med en følelse af, at et fysisk besøg ville have givet en anderledes oplevelse. Eksempelvis sagde Mette, at hun sådan set havde syntes godt nok om at udføre opgaverne i proben, men bare ikke følte, at det gav os et tilstrækkeligt billede af, hvordan hendes hjem *egentlig* var:

“Jeg ville nok foretrække et hjemmebesøg. For jeg vil også gerne gøre det ordentligt. Jeg føler ikke, I sådan rigtigt har set lejligheden. I har bare set den der lidt bumlede video, jeg har lavet. Det ville for jer nok også give et bedre interview og et bedre flow. Så ser man lige noget, og så spørger man ind til det. Det ville også bare være hyggeligere.”

Digitalisering af værktøjskassen

Når vi som antropologer tager digitale værktøjer i brug, giver det os mulighed for at sætte nettet op nye steder og opnå andre indsigter end med de mere klassiske metoder. Gennem proben kan der skabes en adgang til informanternes livsverden, som det ellers kan være vanskeligt at opnå, når der ikke er mulighed for fysiske hjemmebesøg. På den ene side medfører de fragmenterede repræsentationer gennem billeder og video visse begrænsninger.

Fragmenteringen prægede ikke blot vores muligheder for at arbejde eksplorativt, men også informanternes oplevelse af, hvordan vi kom ind i deres hjem. Flere af informanterne følte, at de med et hjemmebesøg kunne have udtrykt sig mere frit og givet et mere fyldestgørende billede af, hvordan de boede. På den anden side gav proben os indsigt i livet i træhusene samt materialernes betydning for informanternes hjem. Trods benspænd viste proben sig således at være velegnet som supplerende redskab til at etablere en kontekst og underbygge dialogen i forbindelse med digitale interviews.

Alle fotos er taget af forfatterne.

Forslag til videre læsning

Robert Rosenberger og Peter-Paul Verbeek (2015) *Postphenomenological Investigations: Essays on Human-Technology Relations*. Lanham: Lexington Books.

Sam Ladner (2019) *Mixed Methods*. Proudly self-published.

Sarah Pink (2007) *Doing Visual Ethnography*. London: SAGE Publications.

Om forfatterne

Laura Lynggaard Nielsen og **Signe Helbo Gregers Sørensen** er antropologer ved Alexandra Institutet, hvor de arbejder med at omsætte forskningsbaseret viden til konkrete indsigter og værdiskabende løsninger for erhvervslivet. Laura er uddannet antropolog og har i en årrække beskæftiget sig med brobygning mellem fagspecialister og slutbrugere som led i innovationsprocessen. Signe læser Teknoantropologi og skriver speciale om bæredygtig omstilling i den danske byggesektor og om træ som centralt materiale og aktør i den proces.

Demokratisering af antropologisk metode

Af Trine Laura Overgaard Hasle & Kirsten Engholm Jensen

I udviklingen af "Borgerdesign" blander antropologi, designtækning og innovation sig meningsfuldt sammen og viser værdien ved at lade andre være med og være sammen om undersøgelse, analyse og efterfølgende handling.

Os og dem – lige eller ulige relation

Der er et os og dem i antropologien. Engang en ulige relation mellem os, der vidste og de andre, som vi vidste noget om. Heldigvis har antropologer længe været enige om, at 'de andre' ikke er passive og alene responderer på vores dagsorden og vores definitioner. Tim Ingold slår for eksempel fast, at antropologien ikke er et studie *af* mennesker, men et studie *med* mennesker. Vi er på sin vis fælles og i udgangspunktet ligeværdige om at undersøge og skabe ny viden, men vores perspektiver er forskellige. Vi udtrykker dem på forskellig vis, og vores viden indgår i forskellige sammenhænge.

Relationen os og dem er dog reel og også understøttet af Fredrik Barth, som har lært os, at vi forstår og danner os selv i relationen til de andre. Vi finder den for eksempel i vores arbejde med Borgerdesign: i relationen mellem system og borger. På den ene side 'os' – de faglige i systemet – og på den anden side 'dem' med behov for hjælp – borgerne, brugerne, patienterne, alt efter perspektiv. Det offentlige system styrer ressourcer efter politiske prioriteringer, rammesætter ydelser og definerer serviceniveau, så det er klart hvem, der er berettiget til at få hvad. Dét er den faglige ekspertise. Og derover for står borgeren – med det levede liv, med glæder, trængsler, behov og ønsker. Det er ikke en lige, men derimod en asymmetrisk 'os og dem' -relation, som er vigtig for os, der arbejder med velfærd. Den betyder, at det ofte er fagpersonerne, der, fordi de definerer ydelserne, også kommer til at definere behovet. "Vi ved godt, hvordan patienter oplever det, og hvad de har brug for" kan en læge for eksempel sige. Og vi har hørt det mere end én

gang. Men det giver hverken god kvalitet eller samfundsøkonomi, at behov og ydelser defineres samme sted og af de samme eksperter. Det er det problem og den ulige relation, der var afsæt for udviklingen af Borgerdesign.

Fælles om smerten

Borgerdesign var en lille enhed, der fik i opdrag – i et borgerperspektiv – at undersøge hvorfor psykisk sårbare unge voksne er en voksende gruppe med store og komplekse problemer. Her opdagede vi hurtigt, at problemerne ikke kun opleves af borgerne. Der er fællestræk på tværs, og særligt én oplevelse fik stor betydning for udviklingen af metoden ‘At borgerdesigne’. Lyt her til en psykisk sårbar ung og en sundhedsprofessionel:

“Mine problemer blev fejlet væk som teenageproblemer, som jeg ville vokse fra. Selvmordsforsøg blev behandlet med en halv beroligende pille – jeg blev sendt hjem fra Akutafdelingen med besked om at kontakte min egen læge.”

Fortæller den unge kvinde. At være syg er forbundet med smerte, nogle gange er smerten fysisk, andre gange er den største smerte ikke at få den hjælp, som man har brug for. Smerten møder vi også hos fagpersoner, fordi det ikke altid er muligt at give den hjælp, som den unge har brug for. På en Akutafdeling fortæller de:

“Når de unge kommer ind, kalder det forskellige følelser frem hos os: omsorg, desperation, irritation og frustration. Så snart vi er færdige, kommer den unge hjem til det samme. Hvorfor er der ingen, der kan hjælpe?”

Smerten og frustrationen er på begge sider, for ingen kan løse problemet. Men når vi lytter til de mange perspektiver hele vejen rundt, må det være muligt at finde frem til løsninger på problemet, fordi der er indsigt og ekspertise på begge sider.

Ligeværdighed mellem eksperter

Netop ligeværdighed mellem eksperter – de faglige eksperter og erfarings eksperterne – er et helt centralt princip i metoden ‘At borgerdesigne’. Metoden er inspireret af antropologi, designtænkning og innovation og er udviklet af en håndfuld personer med stærke kompetencer inden for de felter. I projektets sidste periode arbejdede vi to antropologer sammen i Borgerdesign. Det har givet os anledning til at tænke over spændvidden i antropologisk metode – men også, hvordan metoden ‘At borgerdesigne’ supplerer nye elementer i den antropologiske værktøjskasse, som for eksempel paraetnografi. Men først lidt mere om Borgerdesign og metoden ‘At borgerdesigne’.

Helt konkret er metoden ‘At borgerdesigne’ udviklet i enheden Borgerdesign, der eksisterede som et samfinansieret eksperiment i 2016-2020 i

Princippet om ligeværdighed mellem eksperter.

sundhedssamarbejdet mellem Region Midtjylland, almen praksis og de fire kommuner: Aarhus, Silkeborg, Viborg og Skive. Opgaven var at udvikle en systematisk metode for borgerinddragelse, der kunne være med til at styrke samarbejdet om mere og bedre sundhed på tværs af sektorer. Hvad nu hvis lederne fik en dybere forståelse for det levede liv, for hvordan hverdagen ser ud, når man lever med for eksempel en kronisk sygdom? Kunne det skabe et bedre beslutningsgrundlag for lederne og dermed åbne for, at de arbejdede hen i mod bedre løsninger på tværs af sektorer, som gav bedre kvalitet og bedre samfundsøkonomi? Henover de første 2-3 år blev vi givet fire store problemstillinger som afsæt for udviklingsarbejdet: Psykisk sårbare unge, Unge og diabetes, Livets afslutning og Pårørende i psykiatrien, som afsæt for udviklingsarbejdet. Metoden skulle tilbydes som open source på www.borgerdesign.dk.

Borgerdesign arbejder på tværs af sektorer på sundheds- og velfærdsområdet. Det er et område, karakteriseret ved, at flere aktører i forskellige sektorer skal arbejde sammen om at varetage borgernes sundhed. Kommunerne varetager nogle opgaver, de praktiserende læger andre, mens hospitalerne har deres opgaver. Alle sektorer er præget af stærke fagligheder, selvforståelser og økonomiske kasser. ‘Vi i X er de bedste til opgaven, fordi vi...’ Silotænkning bliver det kaldt. Det betyder, at der kan være langt fra en sagsbehandler i kommunens socialforvaltning til en sygeplejerske på en hospitalsafdeling. De vil have forskellige perspektiver, men borgeren kan have brug for hjælp fra begge sektorer på samme tid. Og fordi samarbejdet er præget af denne silotænkning, oplever borgere ofte hjælpen som usammenhængende. Michel Foucault skriver: “Folk ved, hvad de gør; ofte ved de, hvorfor de gør, hvad de gør; men hvad de ikke ved er, hvad det, de gør, gør.” Konsekvensen er, at borgeren nogle gange får for meget hjælp og andre gange for lidt.

Målet med Borgerdesign er forandring, måske endda systeminnovation, og som eksemplet med smerten på begge sider viste os, kan borgernes perspektiver ikke gøre det alene. Metoden er derfor blevet til andet og mere end det, vi fik til opgave, nemlig en systematisk metode til borgerinddragelse. Det handler ikke kun om borgerinddragelse og om at lytte til borgerne, for alle aktører er ligeværdige eksperter, og alle bidrag er vigtige. Undervejs i metodens udviklingsproces blev vi endvidere optaget af, hvordan vi aktivt kunne inddrage aktørerne, så det ikke kun var os, der indsamlede indsigter og analyserede. Hvordan kunne vi demokratisere vores arbejde, finde løsninger sammen og hvilken værdi ville det bringe?

De tre faser i en Borgerdesign-proces.

Metoden 'At borgerdesigner' består af tre selvstændige, men sammenhængende faser: Undersøgelsen, hvor vi finder de mange perspektiver ved at *Gå rundt i problemet*, samtale og sætte mennesker sammen, så de får en viden om, hvad det de gør, gør – hvad de andre gør og *ikke* gør. Som for eksempel da vi talte med både psykisk sårbare unge, læger i Akutafdelingen og andre sundhedsfaglige og senere samlede dem i en *fælles tolkning*. Fælles tolkning er en overgang til den anden fase *Analysen*, hvor vi kondenserer de indsamlede indsigter. Til sidst slutter processen med *Oversættelse og aflevering*, som er konklusionen. Kernen i borgerdesignprocesser er, at alle aktører er med og aktivt bidrager i alle tre faser.

Samtaler, fælles tolkninger og erfaringseksperter

På den ene side har vi altså uligheden og asymmetrien mellem system og borger. På den anden side har vi Borgerdesigns insisteren på ligeværdighed – løsningerne skal findes sammen og på tværs af de grænser, som systemet har skabt. "Bedre sundhed og velfærd skaber vi sammen," som der står på forsiden af Borgerdesigns website.

Det første skridt i borgerdesignprocessen er Rundt i problemet. Her interviewer vi ikke, vi arbejder med ligeværdige samtaler – menneske til menneske. Det handler om at lytte og om at dele oplevelser. Det er ikke helt nemt, fordi vi arbejder i et felt med asymmetriske relationer. En sygeplejerske, der besøgte en familie med et barn med diabetes, da vi arbejdede med problemet Unge og diabetes, fortæller:

"Jeg måtte virkelig øve mig i at sidde på mine hænder og bare lytte til, hvad de fortalte. Det var så svært, for jeg er jo vant til at altid at vide, hvad borgerne skal gøre, men det handlede jo om, at jeg skulle forstå, hvordan det var for dem. Og jeg anede ikke, hvor kæmpe stort et arbejde det er at have et barn med diabetes, men det lærte jeg, og nu forstår jeg bedre, hvad de egentlig havde brug for."

For at hjælpe os selv til ligeværdighed prøver vi på at give vores samtalepartnere noget tilbage. Det kan være i form af en personlig oplevelse, et nyt perspektiv, en titel på en relevant bog eller noget helt fjerde. I samtalerne spørger vi afslutningsvis vores samtalepartner, hvem vi ellers bør tale med. På den måde er de, som ligeværdige eksperter med til at sætte retning for undersøgelsen.

De aktører, vi involverer i borgerdesignprocessen, kunne vi følge antropologerne Douglas R. Holmes og George E. Marcus kalde en slags paraetnografer. Borgerdesign er derfor på linje med antropologerne Kasper Tang Vangkilde og Morten Hulvej Roeds eksperiment med at udvikle en egentlig paraetnografisk metode. Et eksempel er vores samarbejde med Psykiatriens Hus i Aarhus om pårørende til psykisk sårbare, der skulle føre til, at pårørende kunne bidrage til huset. Vi introducerede

metoden og værktøjerne – som er frit tilgængelige på www.borgerdesign.dk – for to hold af medarbejdere i en workshop, hvorefter medarbejderne havde samtaler med de pårørende. Efter et par måneder samledes vi igen for at analysere indsigterne. En af terapeuterne fortæller:

"Jeg oplevede i samtalen at være mere fri til at lytte til den pårørende, fordi jeg ikke som i terapien var forpligtet på at nå frem til, hvad der ville være det bedste for brugeren. Her skulle jeg prøve at forstå, hvordan det er at være pårørende."

De indsigter, som medarbejderne havde indsamlet og dokumenteret i Borgerdesign-skabelonerne, bearbejdede og tematiserede vi i fællesskab, og de blev præsenteret for ledelse og resten af medarbejderne. Afslutningsvis afholdt vi en workshop for pårørende, medarbejdere og ledelse, som resulterede i en plan for mulige indsatser. Dette og andre erfaringer har vist os værdien i at involvere andre som paraetnografer. Det øger de involveredes bevidsthed om egen praksis, og samtidig kan paraetnograferne hjælpe med at udvide vores undersøgelse igennem deres kendskab og adgang til personer, som det af forskellige årsager ellers ville være vanskeligt at få i tale.

I *Gå rundt i problemet*-fasen arbejder vi tæt sammen med de forskellige aktører om at generere data. Men også i analysefasen inviterer vi ind, når vi holder Fælles tolkninger. En fælles tolkning er en kvalificering af indsigterne fra den første bearbejdning af datamaterialet og et mødested for de personer, der er i berøring med problemstillingen. De indbudte er nogen, vi allerede har haft samtaler med. Deltagernes opgave er at kvalificere og validere indsigter og være med til at formulere de *Mulighedsrum* for handling, som i den af-

Eksempel på rekrutteringsdiagram baseret på snowball princippet:

Borgerdesigner, der leder efter personer, som kan sige noget om den konkrete problemstilling

Strategisk leder

Dit eget netværk - f.eks. en kollega

Dit eget netværk - f.eks. din mors veninde

Find dem, der ved noget. Eksempel på rekruttering gennem snowball-metode.

Din kollegas venner

Udviklingskonsulent

Medarbejdere

Din mors venindes datter, der er sygeplejerske

Din mors venindes nabo

Borgere

Flere personer fra din kollegas venners netværk

Medarbejdere og ledelse på din mors venindes datters arbejdsplads

Flere personer fra din mors venindes nabos netværk

“ I Gå rundt i problemet-fasen arbejder vi tæt sammen med de forskellige aktører om at generere data.

sluttende fase afleveres til de strategiske ledere som bidrag til et bredere beslutningsgrundlag.

I projekt Livets afslutning havde vi en fælles tolkning, der forløb sådan: Stedet er et mødelokale på hospitalet i Viborg og deltagerne er sundhedspersonale fra hospital og kommune, borgere, hospitalspræst og en vågetjeneste – alle personer, som vi har haft samtaler med. Vi er cirka 20 i alt. Vi har indtaget rummet ved på væggene at hænge citater fra vores samtaler samlet i temaer. Synligt så alle kan se dem og stille sig ved væggen og tale om dem. Gennem nogle timer gennemgår vi temaerne, mens deltagerne kommenterer

og kvalificerer, og vi når frem til en tydeligere forståelse af, hvad der er vigtigt ved livets afslutning. Vores *gåen rundt i problemet* og fælles tolkninger resulterede i en *reframing* af projektets tese om, at det vigtigste for mange mennesker er at dø hjemme. Det viste sig nemlig, at det i højere grad handler om at få ro til at dø, men også om at få lov til at dø. Og hjemmet giver ikke nødvendigvis den optimale ro. Det er så netop her i *reframingen*, at *Mulighedsrummet* opstår, og her løsninger skal findes. For det handler om andet og mere end at give større mulighed for at dø hjemme, nemlig den vigtige samtale om, hvornår og hvordan livet skal afsluttes.

Hvad bidrager metoden med?

I en borgerdesignproces indgår vi i arbejdsfællesskaber – med både fagprofessionelle og borgere – som alle kan byde ind i arbejdet. Lad os vende tilbage til Foucaults citat: “Folk ved, hvad de gør; ofte ved de, hvorfor de gør, hvad de gør; men hvad de ikke ved er, hvad det, de gør, gør”. I Borgerdesign har vi samme oplevelse: de mennesker, som er involveret i problemstillingerne er reflekterede personer, som har gjort sig tanker om deres egen praksis, men der er brug for at samle de mange perspektiver, og oversætte og aflevere dem til de ledere, som kan sætte ramme for at udvikle nye løsninger.

“ Ved at invitere de, der bedst kender til problemstillingerne, til at tage del i arbejdet, kan vi på kortere tid producere data, men vi kan også på kortere tid nå frem til at finde løsninger på problemstillinger, fordi de, der skal være med til at skabe forandringer, er med helt fra start.

Antropologerne Ton Otto og Rachel C. Smith foreslår, at et nyt succeskriterium for antropologisk praksis, måske bør være, hvor gode antropologer er til at korrespondere og samarbejde med mennesker og facilitere vidensdeling mellem dem. Det stiller imidlertid krav, fordi det sikkert for nogen vil opleves som en udfordring af faglig autoritet og måske et tab af professionel kontrol. I Borgerdesign har vi set, at når vi demokratiserer både undersøgelse, analyse og efterfølgende handling, står vi ikke alene og har ikke autoritet i opgaven med at formidle og måske oversætte borgerstemmer til strategisk ledelsessprog. Perspektiverne er ‘frie’ og ‘ude’, før de måske er færdigformulerede. Ved at dele indsigter undervejs i processen åbner vi arbejdet op – og nogle gange ender foreløbige indsigter eller konklusioner steder, hvor vi ikke selv har båret dem hen. Dét er ikke bare en demokratisering af metode, men også en demokratisering af vores viden. Det kan kræve en dyb indånding og i hvert fald løbende refleksioner.

I Borgerdesign sætter vi mennesker sammen – møder som styrker alle de involveredes refleksion og gør os bevidste om de øvrige aktørers opgaver. Det kan blive afsæt for nye handlinger. Et eksempel på værdien i at gøre det, så vi til den fælles tolkning i projekt Livets afslutning. Her fortæller en palliationslæge, at han samme dag var blevet nødt til at indlægge en døende mand mod mandens ønske om at dø hjemme. Repræsentanten fra vågetjenesten, som sad overfor ved bordet, gør opmærksom på, at en våger måske kunne have været hos manden de sidste timer i hans hjem. Det havde lægen slet ikke tænkt som en mulighed. “Jeg ved da godt, at I findes, men jeg har aldrig været i kontakt med jer, og jeg ved heller ikke, hvordan jeg skulle komme det.” De aftalte så

at mødes efterfølgende for at sætte gang i samarbejdet. Vi ser ofte, at de fælles tolkninger udover at kvalificere undersøgelserne har sådanne sidegevinster.

At være med i en borgerdesignproces giver anledning til refleksion over egen og andres praksis, enten på arbejdspladsen eller i livssituationen. En ung borger, som deltog som erfaringsekspert i undersøgelsen om psykisk sårbare unge, bragte det et skridt videre, fordi det for hende også handlede om at være med og bidrage sammen med andre til at skabe noget bedre. “At

I Borgerdesign er vi sammen om at finde løsningerne.

deltage som erfaringsekspert er at gå fra mig selv til noget større,” som hun sagde. Gennem en borgerdesignproces kan der således ske en bemyndigelse af borgere, og vi kan få rykket ved asymmetrien mellem de myndige fagpersoner og dem på den anden side i systemet.

“Bedre sundhed og velfærd skaber vi sammen”

Borgerdesign henter uden tvivl stor inspiration fra antropologisk metode. Samtidig gør inspirationen fra innovation og designtænkning, at vi åbner arbejdet op og inviterer andre med ind i alt fra at indsamle indsigter, analysere data, sætte retning og udvikle ideer til mulige løsninger. Innovation og designtænkning er forandringsteorier og handler ikke kun om at forstå verden, men om med afsæt i en bedre forståelse at blive i stand til at forandre verden. Hvor antropologisk metode kan være udsældt for at være tidskrævende – også for tidskrævende til mange – åbner demokratiseringen op for nye muligheder. Ved at invitere de, der bedst kender til problemstillingerne, til at tage del i arbejdet, kan vi på kortere tid producere data, men vi kan også på kortere tid nå frem til at finde løsninger på problemstillinger, fordi de, der skal være med til at skabe forandringer, er med helt fra start.

Men der er stadig udfordringer

Metoden er udviklet og testet, såvel af os som af mange andre, der har været med undervejs. Det er dog ikke ensbetydende med, at arbejdet er færdigt. Der er fortsat masser af udfordringer og grunde til at forsætte med at borgerdesigne.

“ Politisk vil vi have mere inddragelse, og vi vil have mere lighed i sundhed. Men når arbejdsgangene bliver tunge, så udfordres den demokratiske inddragelse, og kun de mest dedikerede borgere kommer med i arbejdet.

Mange af udfordringerne knytter sig til den afsluttende fase, *Oversættelse og aflevering*. Det er ikke nødvendigvis let at oversætte resultaterne fra analysefasen, som er farvet af menneskestemmer og forskellige faglige perspektiver til det strategiske sprog, som hører hjemme i bureaukratiske beslutningsprocesser. Mulighedsrum kan være vanskelige for den strategiske ledelse at gribe, fordi de kan være for abstrakte, for åbne og for lidt handlingsorienterede. Opgaven er at bringe menneskestemmer fra såvel fagprofessionelle som borgere frem til dem, der skal træffe beslutningerne. Ifølge designtænkningen handler det om at arbejde med empati. Christian Bason, direktør for Dansk Designcenter, taler om empati som strategisk løftestang. Lederne skal kunne mærke, hvad problemstillingerne handler om, for at blive i stand til at forstå, hvad løsningerne kan være. Den helt store fare her er, at lederne kun ender med at lytte til de mange forskellige eksperteres viden, så der ikke bliver sat efterfølgende handling på den nye viden. Når det sker, ender vi tilbage, hvor vi startede. Nemlig der hvor det er de i systemet med den faglige ekspertise, der definerer såvel behov som løsninger for borgerne.

En anden udfordring der er opstået er uklarhed over, hvordan vi som ansatte i offentlige myndigheder må samarbejde med borgerne i udviklings- og kvalitetsarbejde. Mange oplever det for eksempel som uklart, hvordan vi må kommunikere med borgerne. Må vi e-maile med dem, SMS eller ringe? Eller skal vi sende dem beskeder i deres e-Boks? Og hvordan opbevarer vi data fra samtaler med borgere, så det lever op til krav for håndtering af personfølsomme data? Ligeværdigheden bliver udfordret, hvis dialogerne imellem os i systemet og borgerne begrænses af juraen. Hvis borgere ikke får den samme adgang som dem i systemet, stilles borgeren allerede fra start i en dårligere position. Politisk vil vi have mere inddragelse, og vi vil have mere lighed i sundhed. Men når arbejdsgangene bliver tunge, så udfordres den demokratiske inddragelse, og kun de mest dedikerede borgere kommer med i arbejdet. Det er en skam, og det har stor betydning for de løsninger, vi skal skabe sammen med borgerne.

Metoden 'At borgerdesign' er et relevant bidrag til en bredere funderet antropologisk praksis. Med metoden genererer vi i fællesskab værdifuld data og dybere forståelser af de store velfærdsudfordringer. Metoden giver også ideer til, hvordan en dybere forståelse kan omsættes til handling, fordi den involverer dem, der træffer de beslutninger, der kan bane vej for bedre velfærdsløsninger.

Forslag til videre læsning

Bason, Christian 2016, *Form fremtiden – designledelse som innovationsværktøj*. Gyldendal Business.

Rod, MH & Vangkilde, KT 2018, *Paraetnografi – på opdagelse i egen organisation*. i LT Kongsgaard & MH Rod (red), *Bedre begrundet praksis: Velfærdsudvikling efter evidensbølgen*. Samfundslitteratur, Kbh., s. 139-160.

Thordal, S & Jensen, KE 2017, *Hvorfor nøjes med det halve? Antropologisk metode i offentlig innovation*. Tidsskriftet Antropologi nr. 74.1 – Innovation.

Om forfatterne

Kirsten Engholm Jensen er antropolog, ansat i Borgerdesign fra 2017-2020 og nu i Koncern HR Udvikling, Region Midtjylland. Arbejder på tværs af sektorer med innovation, inddragelse mm. Har siden 2006 været med til at skrive flere bøger og artikler om offentlig innovation.

Trine Laura Overgaard Hasle er antropolog og ansat som brugerinddragelseskonsulent ved Steno Diabetes Center Aarhus. Har tidligere arbejdet i Borgerdesign samt med forskningsprojekter på sundhedsområdet.

Et liv som antropolog: Berit Madsen

Blikke indefra og udefra

Af Ane Bonde Rolsted

Jeg havde end ikke begrebet, hvad antropologiens potentialer var, førend Berit Madsen gæsteforelæste på bacheloruddannelsen i antropologi på Aarhus Universitet. Hun fortalte om sit arbejde med etnografiske film, om kamera og relationer; om udsatte mennesker og om at være "fluen i suppen". Det gav mening, syntes jeg, men rejste også mange nye spørgsmål til, hvordan vi kan arbejde med mennesker og repræsentation. Derfor spurgte jeg håbefuldt Berit Madsen – 15 år senere en sen aften under en coronanedlukning – om hun ville dele sit blik på, hvad der sker med antropologien og antropologiske film i verden af i dag.

Ane: Vi har for nyligt talt sammen i anden sammenhæng, og jeg blev optaget af dine tanker om, hvordan Black Lives Matter, #MeToo med mere er ved at igangsætte en større repræsentationsdebat indenfor antropologien og antropologiske film. Er det rigtigt forstået?

Berit: I dag har jeg ikke en daglig gang i det akademiske antropologiske miljø. Jeg arbejder med dokumentarfilm, men jeg har nok rigtig meget antropologi, som er indlejret i mit blik. Så jeg taler med udgangspunkt i, hvad jeg iagttager i filmverdenen mere end i den antropologiske – bare lige for at få det helt på plads.

Men det, jeg fandt bemærkelsesværdigt i sidste halvdel af 2020, var, at der var to filmprojekter: *Drømme fra Ødemarken* af Jannik Splidsboel om aborigine samfund og *Kampen om Grønland* af Kenneth Sorento om politikere i Grønland, der blev afvist på filmfestivaler med den begrundelse, at filmene ikke var lavet af "en indfødt". Personligt syntes jeg, at det var svært at forholde sig til som antropolog. Er du fra Nuuk, kan du ikke nødvendigvis lave et mere indsigtfuldt portræt af de her politikere, fordi du er en del

af de lokale strukturer. Som antropologer arbejder vi bevidst med vores egen bagage, og vi ved, at uanset hvem du er, så er du indskrevet i relationer og et magtforhold. Når der kommer en udefra – som er antropologens kendetegn – så stiller vi spørgsmål, og vi kan omgås både høj og lav; få en helt anden adgang end en lokal måske kan. Så for mig var det pudsigt, at disse to film blev ekskluderet fra filmfestivaler med den begrundelse.

Men på et andet plan handler det jo om magtstrukturer. Statistisk set er det midaldrende hvide mænd, der oftest får penge til filmprojekter. Så episoderne med de to film bør også læses som et ønske om at skabe et forum for andre stemmer. Penge, magt og repræsentation hænger uløseligt sammen, og hvis du ikke har adgang til filmstøtte, kan det være udfordrende at lave en film af en kvalitet, som kan komme på de store filmfestivaler.

Det samler måske, hvad der foregår med #MeToo, Black Lives Matter og i dokumentarfilmsverdenen: Vi tager fat i magthierarkier. Indenfor dokumentar er der dog et skifte på vej, og det betyder vanvittigt meget, at verden ikke kun bliver formidlet gennem ét segments – såsom hvide middelklasse-mænds – øjne.

Ane: Jeg oplevede, at den internationale dokumentarfilmfestival CPH:DOX i København i 2020 havde flere antropologiske film eller antropologisk inspirerede film på programmet. Tænker du, at antropologien i 1980'erne havde fat i noget under repræsentationsdebatten og spørgsmål om hvilke stemmer, der høres i vores formidlinger, som måske ikke smittede af på andre fag?

© Paul Wilson.

“ Som dokumentarist stiller jeg ikke mig selv spørgsmålet: ‘Er det antropologisk korrekt, at min hovedperson græder på kamera?’ Det er ærgerligt, hvis det antropologiske bliver en byrde, så længe man har styr på etik, relationer og er meget åben omkring sit projekt.

Berit: Det ved jeg ikke... Der har jo været flere repræsentationskriser, men jeg er vokset op med den som jeg betegner som "den store krise". Jeg startede med at læse i 1988, og på 1. semester fik vi nærmest at vide, at vi ikke kunne udtale os om noget som helst. Jeg er vokset op i dekonstruktivismen, og mange etnografiske film, der blev lavet i de år, stiller spørgsmål ved vores autoritet til at repræsentere andre. Måske enkelte andre fag fortsat havde den naive tro, at man kunne skildre virkeligheden objektivt.

Det, jeg synes er mest interessant i dag, er, at man kan se nogle drys af antropologisk metode i, hvordan man så kan gribe dét at lave historier an. Fremfor at råbe fra hvert sit hjørne om, hvem der har mest ret eller hvem der bedst kan formidle andre menneskers virkelighed, så hviler antropologisk film på skuldrene af pionerer, der eksperimenterede med magtforhold og roller, og hvordan man skal gå i felten med et kamera. En af mine store helte, hvis indflydelse ses på mange store dokumentarfilm i dag, er den franske antropolog og filmmager Jean Rouch. Han samarbejdede med den samme gruppe mennesker igennem 50 år og udviklede *shared anthropology*. De lavede f.eks. en række etno-fiktioner, hvor de spillede sig selv i et dokumentarisk-fiktivt setup, og hvor det blev uklart, hvem der egentlig fortalte historien. Der er en arv at hente fra det filmarbejde, han og andre gjorde i 1950-60'erne, sammenlagt med erfaringerne fra 1980'erne, hvor den antropologiske enetale blev udfordret, og flere stemmer kom ind i billedet. Der er nærmest en brødkrummesti fra disse tidligere eksperimenter, som kunne være interessant at samle op. Helt overordnet skal vi forholde os til magtstrukturerne: Hvem har adgang til pengene? Hvordan kan vi lave film? Kan vi gøre tingene på andre

måder? Kan vi arbejde i grupper; kollektiver? Social forandring er jo super spændende for antropologer!

Så det er også meget metodisk: Samarbejde og relationer, godt håndværk, etik og blikke udefra og indefra. Når jeg laver dokumentar i udlandet, arbejder jeg altid med et lokalt team og med det udgangspunkt, at man kombinerer blikke. Det har betydning at have et lokalt team, der kan korrigere mig og se ting, som jeg ikke kan se.

Men for at svare mere enkelt på dit spørgsmål, så finder flere antropologiske eller antropologisk inspirerede film vej til filmfestivalerne simpelthen fordi, at antropologer heldigvis er blevet bedre håndværkere og tager ansvaret på sig, at de også skal fortælle en historie.

Ane: Du nævnte, at du havde noget antropologisk indlejret i dit blik, når du arbejder med dokumentarfilm. Hvad er det, der er antropologisk i dig?

Berit: Som fag er antropologien nok lidt hyperreflekterende, og som antropolog ligger dét at gå til verden analytisk helt inde i den inderste rygmarv. For eksempel har mange klassiske dokumentarfilm ofte et individ som en bærende historie. Sådan individpsykologisk hænger verden sjældent sammen antropologisk set. Helt grundlæggende kigger jeg meget på det sociale spil og kontekst. Jeg kan ikke tegne det op som "hovedperson og bi-karakterer", og det, tror jeg, er en meget antropologisk tilgang. Det er ikke, fordi jeg ikke ser individer som handlende aktører, jeg ser dem bare i kontekst og relationer.

Den antropologiske film er underlagt at skulle bidrage til at udvikle antropologisk viden, hvor dokumentarfilmen også forpligter sig på at fortælle en historie. På DOX:WORLD, som er min dokumentar-

filmskole, kommer der mange antropologer, der gerne vil lære et håndværk – altså blive udstyret med en række fortællerværktøjer og filmiske greb til at formidle deres fag. Vi kan have mange snakke om, hvad en antropologisk film er, og der findes bare ikke et quick-fix eller én særlig metode, som så gør en dokumentarfilm antropologisk. Men vi har et blik ud i verden, i forhold til hvordan verden hænger sammen, vi har helt konkret ofte dyb viden om det, vi laver film om, vi har adgang, og vi har en meget stærk bevidsthed om, at viden og repræsentation hænger sammen med den måde, vi indhenter viden, eller vores films levende billeder, på.

Ane: Du har engang sagt noget i retningen af, at du ville ønske, at du havde søgt direkte ind på filmskolen. Min specialevejleder i Manchester sagde til mig, at hun ville ønske, at hun "bare var filmmager", og for nylig tog jeg mig selv i at tænke "jeg skulle være blevet fotograf!" Tror du, at der er en eller anden form for antropologisk byrde i kombinationen fotografi og film?

Berit: Helt sikkert!! Det er også derfor, jeg mest beskriver mig selv som dokumentarist, selvom jeg bruger antropologi i mit arbejde. For eksempel min film Sepideh fra Iran, der blev en kæmpesucces, blev solgt til 60 lande, blev vist på de største filmfestivaler og alt muligt. Jeg glædede mig rigtig meget til at vise den på Moesgaard, og det var også en fin oplevelse. Men der var nogle helt andre og meget kritiske spørgsmål. Filmen har en ung kvinde som hovedkarakter, men som jeg ubetinget ser i relation til menneskene omkring hende. Hendes mor for eksempel, som jeg har brugt lige så meget tid med, for jeg kan ikke forstå den unge kvinde uden at forstå menneskene omkring hende og de kontekster, de handler indenfor. Hun møder meget modstand og det skaber ubetinget dramaturgi, og jeg fik virkelig på puklen for det, da jeg viste den til antropologer på Moesgaard. Forstå endelig, at jeg mest af alt blev forundret, for der blev stillet spørgsmål om, hvordan jeg kunne tillade mig at gå så tæt på og lade menneskene i filmen træde frem emotionelt. Men hvorfor skulle jeg ikke vise den massive modstand, hun mødte? Som dokumentarist skal man tage øjeblikket, *the importance of the moment*, og være loyal overfor, hvordan man oplever det.

Som dokumentarist stiller jeg ikke mig selv spørgsmålet: "Er det antropologisk korrekt, at min hovedperson græder på kamera?" Det er ærgerligt, hvis det antropologiske bliver en byrde, så længe man har styr på etik, relationer og er meget åben omkring sit projekt.

Ane: Jeg synes, at jeg som antropolog i mange projekter har lånt fra fiktionens verden, fx hvis jeg har skrevet tekster til udstillinger... Det er greb fra fiktionens verden, som jeg har fundet nødvendige for at formidle til ikke-fagfæller, men samtidig er jeg kommet til kort – det har ikke været en del af mit antropologisk-metodiske apparat.

Berit: Jeg kæmpede mig igennem Karl Ove Knausgårds selvbiografi *Min Kamp* i mange bind, og der var noget metodisk interessant. Han skriver meget billedrigt og fik hug for, at det ikke kunne være biografisk; at det var delvist opfundet. Men hans sagde: “du er nødt til at tage virkeligheden ud af virkeligheden for at kunne formidle den.” Det er jo ikke raketvidenskab, men det er så præcist formuleret.

Det gør vi jo også som antropologer, når vi skriver tekster og analyser. Jeg synes, artiklens opbygning kan dræbe meget liv, og samtidig må filmen ikke blive *for* god historiefortælling, må ikke copy-paste fiktionens sprog, for vi skal være tro mod en virkelighed. Vi må finde en form, hvor vi både arbejder med kameraet som et håndværk og gør os klogere på vores verden.

Det, jeg har svært ved at udtale mig om, er: “Hvad så nu?” for der er mange magtstrukturer, der får en tur i centrifugen lige nu, og der er mange felter i vores verden, der er i opbrud.

Det er, som om at den selvfølgelighed, der har været i at gå ud i den store verden med et kamera, ikke er så selvfølgelig længere. Efter sådan et år med Covid-19, hvor normaliteten er stoppet.... Når normaliteten falder ned om ørerne på os, når alt det rådne loft vælter ned, så må vi også se på, hvad der som Fugl Fønix bør opstå. Og det er fint, hvis det ikke er det samme! Der må i mine øje aldrig være fastfrosne dogmer om, hvordan man skal lave film!

Berit Madsen er dokumentarfilminstruktør og grundlægger af samt underviser på Dokumentarfilmskolen DOX:WORLD i Aarhus. Hun er uddannet dokumentarfilmsinstruktør på Atelier Varan i Paris og er cand.phil. i Antropologi og Etnografi fra Aarhus Universitet. Berit Madsen har produceret og instrueret film siden 2000, og i 2013 blev hendes dokumentarfilm *Sepideh* – drømmen om stjernerne nomineret til blandt andet en Robert og en Bodil samt solgt til 60 lande.

Ane Bonde Rolsted er MA i Visual Anthropology fra University of Manchester og arbejder med film, tekst, fotografi og udstillinger som antropologisk vidensproduktion, kulturformidling og kunst.

Det Forstyrrende Øjeblik

Fortalt af Gitte Vandborg Rasmussen

Skrevet af Janne Flora

Gitte er sundhedsantropolog og er i gang med sin ph.d. som handler om hvordan man får et familieliv til at hænge sammen med ADHD. Gitte har en baggrund som psykiatrisk sygeplejerske, og hendes erfaring er, at den pædagogiske hjælp til folk med ADHD består af støtte til strukturering af hverdagen. De daglige gøremål, rutiner, ærinder, hvilepauser og forpligtelser struktureres simpelthen i kalenderen i net rækkefølge med klokkeslæt. Erfaringen viser nemlig, at personer med ADHD kan få såvel hverdag som det sociale og personlige liv til at hænge bedre sammen og at de bliver mindre stressede, hvis hverdagen struktureres således.

Igennem sit feltarbejde har Gitte haft tæt kontakt til Lisa, som lever med ADHD. Lisa er specialist i at strukturere sin egen hverdag! Hun har nemlig iværksat og lever sit liv efter en kompliceret kalenderstruktur der gør det muligt for hende at have en aktiv og social hverdag. Behandlingen, så at sige, virker for hende.

Men så skete der noget der slog bunden ud af hverdagen. Danmark lukkede ned. Og det er her, om aftenen d. 11. marts 2020, Gittes etnografiske øjeblik begynder. Få minutter efter statsministeren havde hjemsendt hele Danmark og afblæst

alle ikke-nødvendige aktiviteter, ringede Lisa til Gitte og aflyste deres aftale den efterfølgende dag. Gitte blev med det samme bekymret for hvordan Lisa ville klare nedlukningen, der nu på ubestemt tid havde sat Lisas hverdagsstruktur i frit fald. Hvordan skulle Lisa dog kunne strukturere sin hverdag, når der nu pludselig ikke ville være gøremål at strukturere?

Gittes bekymring ændredes hurtigt til forbløffelse, da Lisa i en online-samtale nogle dage senere berettede, at hun faktisk havde det rigtig godt med, at være fri for den skemalagte hverdag. I begyndelsen, kunne Gitte næsten ikke tro på Lisa, når hun sagde det gik godt. Forvirringen varede ved over de næste par uger, hvor hun erfarede, at Lisa ikke var alene. Flere af Gittes andre informanter ytrede nemlig, at de også havde det fint med at slippe af med kalenderen og den hyper-strukturerede hverdag. Én fortalte endda, at han var glad for at beholde sine rutiner – altså en liste af gøremål – men at han var lettet over at slippe af med ”tidsdiktaturet” og at han nu selv kunne være herre over tidspunktet han gjorde noget, og hvor lang tid han brugte på det. Og det gik op for Lisa, at hun ikke på samme måde havde brug for den bekymrede mentor der ringede til hende to

gange om ugen, for at lave kalender, da Lisa jo ikke havde en kalender at ordne – så de endte med bare at snakke om løst og fast.

Gitte fik mulighed for at undersøge dette fænomen blandt 20 informanter med ADHD som del af HOPE projektet i forsommeren 2020. Hun beskriver øjeblikket, der strakte sig over et par uger som forstyrrende, fordi det forstyrrede hendes opfattelse af hvad ADHD er for en størrelse, og hvor gavnlig struktur og kalenderen ellers er for at kunne leve et godt liv med ADHD. *Hvordan kan mine informanter få det bedre i en periode uden struktur? Nogle siger endda at det er fordi strukturen er væk at de har det bedre! Har jeg helt misforstået det med ADHD og struktur? Og har hele behandlersystemet misforstået noget væsentligt?* Spurgte Gitte sig selv, gentagne gange.

Men det forstyrrende øjeblik var også med til at tydeliggøre for Gitte, at det ikke er ADHD i sig selv der gør, at kalenderen er en væsentlig del af behandlingen. Det hænger tæt sammen med omverden, samfundet, der har nogle bestemte krav til hvordan menneskers tid forvaltes, der gør at kalenderen bliver en del af behandlingen af ADHD. Var samfundet anderledes, omgik vi hinanden anderledes, og spillede tid ikke den samme rolle – var der mere ro på hverdagen, som f.eks. under Corona nedlukningen, var kalenderen måske heller ikke helt så vigtig for at kunne leve et liv med ADHD.

Gitte Vandborg Rasmussen er Ph.d. studerende ved Afdeling for Antropologi på Århus Universitet. Hun undersøger betydningen af tid og temporalitet i familielivet med ADHD. Har i 4 måneder under orlovsperiode været ansat som videnskabelig assistent på HOPE projektet <https://hope-project.dk/#/>, hvor hun undersøgte hvordan mennesker med ADHD håndterede hverdagslivet under Covid19.

Hvordan oplever vi kærlighed?

Mikrofænomenologi som metode til beskrivelse af subjektive oplevelser

Af Christian Suhr, Hanne Bess Boelsbjerg
& Katrin Heimann

Det mikrofænomenologiske interview tilbyder antropologien en tilgang til at undersøge, hvordan vi som mennesker oplever den verden, vi er en del af. Metoden tager udgangspunkt i konkrete og som regel ganske korte subjektive oplevelser. Gennem en ikke-inducerende interviewteknik guides den interviewede til at genkalde sig en konkret oplevelse, hvorefter interviewer systematisk spørger ind til, hvordan oplevelsen udfoldede sig. Teknikken gør det muligt at beskrive aspekter i en oplevelse, som vi ellers normalt ikke er opmærksomme på. I denne artikel demonstreres metoden gennem eksempler fra et antropologisk forskningsprojekt om oplevelser af kærlighed.

En oplevelse af kærlighed

“Jeg følte det i mit hjerte. Jeg følte ordene i mit hjerte. Jeg er så glad i dette øjeblik. Hele min krop handlede i overensstemmelse med, hvad mit hjerte virkelig følte... Det var Laylat al-Qadr [skæbneaften]. Jeg vidste, at de ville fejre Laylat al-Qadr på denne aften. Jeg vidste, det ville være specielt. Da de startede med at synge, og jeg så på hvert et ord de sang – på et tidspunkt følte jeg bare: det er dét, jeg føler det. Jeg føler, at det er mig, der hører til her. Jeg vil være med i *tariqa* [sufigruppe]. Og alle mine bekymringer og tvivl om dette – at blive en del af *tariqa* og at tage denne beslutning, jeg havde en del frygt [om den beslutning] – i dette øjeblik forsvandt det ... Jeg lukkede mine øjne. Jeg blev ved med at sige ‘Allah’. På et tidspunkt var det, som om omgivelserne bare ... jeg følte, at jeg var alene

Aya omfavnes af hendes veninde, Laylat al-Qadr, Cairo under ramadanen 2018.

et sted – et smukt sted – jeg følte, at der ikke var nogle omgivelser. Alle stemmerne omkring mig forsvandt. [Jeg] siger navnet på Gud – ‘Allah, Allah, Allah, Allah, Allah’ – [jeg] føler, at denne ting fylder mig op. Jeg er i harmoni – med alt smukt – alt hvad jeg kan føle nu. Jeg følte mig forbundet. Jeg opdagede ikke, at de var forsvundet. Da han sagde *khalas* [stop], begyndte alle at le – jeg var der ikke rigtig. Da han sagde stop til mig, åbnede jeg mine øjne. Jeg så lys, *haga beda*, noget der var så hvidt. Ligesom at se, måske at se på en meget hvid skærm eller at være i et hvidt rum i nogle sekunder, og så begyndte det almindelige syn at komme tilbage til mig.”

Ovenstående uddrag stammer fra et interview med Aya, en ung jurist fra Cairo. På en særlig nat, Laylat al-Qadr, i slutningen af ramadanen sluttede hun sig til en gruppe indenfor sufitraditionen. I denne sufigruppe praktiseres islam gennem kultivering af kærlighed til profeten Muhammad og hans efterfølgere. Laylat al-Qadr kan oversættes som skæbnenatten og beskrives som en nat fyldt af engle og velsignelser, hvor alle bønner bliver hørt. I interviewet beskriver Aya en overvældende oplevelse af harmoni, fredfyldthed, skønhed og lys, som hun associerer til kærlighed.

Interviewet blev foretaget under optagelserne til en etnografisk film og som del af forberedelserne til et nyt forskningsprojekt om kultiveringen og oplevelsen af kærlighed inden for religiøse og kontemplative traditioner. Projektet, som løber over fem år, har titlen *Hjerteåbninger*, på engelsk *Heart Openings: The Cultivation and Experience of Love in Buddhism, Christianity, and Islam*.

Der har gennem tiden været mange faglige diskussioner om forskelle og ligheder mellem religiøse traditioner. Et problem i disse debatter er, at man har manglet metodiske redskaber til at frembringe dybdegående beskrivelser af religiøse oplevelser. Den mikrofænomenologiske metode kan kvalificere de faglige diskussioner, da metoden giver mulighed for at undersøge religiøse oplevelser med stor præcision og detaljeringsgrad.

Religiøse traditioner har ofte udviklingen af kvaliteter, der forbindes med hjertet, herunder kærligheden, som et centralt middel og mål. Dette ses også i kontemplative praksisformer, som ikke anses som religiøse, men som eksempelvis anvender meditation med fokus på hjertet. Kærlighed beskrives ikke blot som en følelse, men ofte også som en handling og sensitivitet, der kan udvikles, og som spiller en central rolle i forståelsen af det guddommelige. Dette forskningsprojekt bruger mikrofænomenologi til at undersøge forskelle og ligheder i oplevelsen, forståelsen, udviklingen og praktiseringen af kærlighed på tværs af religiøse og kontemplative traditioner. Ligeledes undersøges den kærlighed, som kan opleves mellem forældre og børn, i forhold til en kæreste eller en ven, eller i andre situationer, som ikke nødvendigvis er relaterede til religiøs eller kontemplativ praksis. Undersøgelsen gør det herved muligt at sammenligne strukturerne i disse forskellige kærlighedsoplevelser.

Selvom den mikrofænomenologiske metode er relativt ny, har den været anvendt til at undersøge en række aspekter af menneskelig erfaring. Forskere har brugt metoden til at undersøge betydningen af intuition for fremkomsten af videnskabelige ideer samt terapeutiske indsigter. Mikrofænomenologi har været brugt til at undersøge, hvordan epileptikere oplever de sansendtryk, der kan indtræffe umiddelbart før et epileptisk anfald med det formål at øge epileptikeres opmærksomhed, så man kan forberede sig, før nye anfald indtræffer. Metoden har ligeledes været brugt til studier af meditative oplevelser, leg og kreativitet, perceptuelle dynamikker og meningskonstruktion i oplevelsen af film og kunstværker, samt interaktionen mellem designere og deres materialer.

I *Hjerteåbninger* bruges mikrofænomenologi i samspil med klassiske antropologiske forskningsmetoder som led i en komparativ analyse af religiøse og kontemplative oplevelser.

Hvordan forsker man i oplevelser?

I studier af religiøse oplevelser af kærlighed, kan man høre eksempler såsom: “Jeg oplevede Guds kærlighed”, “der var helt fredfyldt”, “jeg hørte stemmen i mit hoved”. Når vi hører sådanne ting, kan vi blive opslugt af det tilsyneladende ekstraordinære indhold af oplevelsen – i disse tilfælde et møde med Gud eller oplevelsen af en indre stemme. Ofte vil interviewpersoner have et ønske om at forklare betydningen af sådanne oplevelser. Generelle betragtninger om de betydninger, som interviewpersoner tillægger forskellige oplevelser, kan være interessante i andre typer interviews, eksempelvis livshistorieinterviews. Men fremfor at fokusere på indholdet af oplevelsen og de betydninger, som oplevelsen tilskrives, er det centrale i den mikrofænomenologiske undersøgelse *at blive ved oplevelsen* og undersøge, *hvordan* oplevelsen helt konkret blev oplevet. Derfor starter vi ofte med specifikke spørgsmål som: Husker du, hvornår du havde denne oplevelse? Hvor var du henne?

Når en konkret oplevelse er identificeret, fortsætter man som interviewer ved at lytte opmærksomt til interviewpersonens beskrivelse. Når interviewpersonen har beskrevet et aspekt af vedkommendes oplevelse, genfortæller intervieweren denne beskrivelse, og man afslutter med et spørgsmål, der hjælper den interviewede til at genkalde sig yderligere aspekter af oplevelsen:

“Du oplevede Guds kærlighed, hvordan oplevede du denne kærlighed?”
“Du hører denne stemme i dit hoved, hvordan er det for dig at høre denne stemme på dette tidspunkt?”
eller som i ovenstående citat, hvor Aya beskrev en oplevelse af et særligt lys: “Du åbnede dine øjne, og det var som at se på en hvid skærm eller at være i et hvidt rum, og så kom det almindelige syn tilbage til dig – hvis vi går tilbage til det øjeblik, du åbner øjnene og ser dette lys, hvad oplever du lige der?”

Gennem disse repetitioner og uddybende spørgsmål giver intervieweren den interviewede mulighed for at dvæle ved oplevelsen og erindre nye detaljer. Ved at gentage den interviewedes egne ord skabes mulighed for, at vedkommende kan mærke efter, om det er dé ord, der passer bedst til oplevelsen. Fremfor at spørge til de betydninger, der kan knytte sig til en given oplevelse, guider intervieweren den interviewede til at genkalde sig oplevelsen og fokusere på at gengive detaljerne, så godt, som det er muligt.

I forbindelse med den forberedende del af *Hjerteåbninger* interviewede forfatterne hinanden om forskellige kærlighedsoplevelser. Det gjorde vi for at bevidstgøre os om, hvordan kærlighed af forskellige typer kan opleves for os, og hvilke forforståelser vi som forskere har i forhold til det emne, der skal studeres.

De følgende uddrag viser interviewerens rolle som en guide, der retter opmærksomheden mod beskrivelsen af oplevelsens kvaliteter. Uddragene eksemplificerer, hvordan man i mikrofænomenologiske interviews særligt fokuserer på oplevelsens *diakrone* og *synkrone struktur*.

Når vi undersøger den *diakrone* eller *tidslige struktur*, ønsker vi at forstå oplevelsens kronologi: hvad skete og hvornår skete det? Selv en meget kort oplevelse kan vise sig at indeholde mange små del-øjeblikke, som kan kortlægges.

Desuden undersøges de følelser, tanker, sanseindtryk og kropslige fornemmelser, som kendetegner hver fase i en oplevelse, og som udgør hver enkelt fases *synkrone struktur*. I det følgende hører vi Bess blive interviewet af Katrin. Bess blev bedt om at udvælge sig en oplevelse, som for hende kunne karakteriseres ved «en intens følelse af kærlighed». Bess beskriver, hvordan hun erindrede en specifik kærlighedsoplevelse efter at have hørt Katrins spørgsmål.

Det pibler fra hjertet

– Jeg spørger mig selv, hvordan intens kærlighed føles, og i denne udspørgen bygger det allerede op til en forbindelse til en erindring. ... Jeg fokuserer på, hvad der sker omkring mit hjerte. Det er, som om det stiger ... som et udspring, som om det pibler.

Katrin understøtter Bess's beskrivelse af, hvordan oplevelsen udfoldede sig:

– Okay, du fortæller, at du placerer din opmærksomhed omkring dit hjerte og dit bryst ... og at denne følelse af kærlighed begynder at stige eller pible op, hvordan oplevede du denne piblen?

– Ja, det er som begyndelsen på et udspring. Det pibler. Fra den bevægelse er det som om, at en forbindelse bygges op. Den går ligeud fra hjertet. Det er som at et slags reb, der går en halv meter ud ...

Katrin spørger nu ind til den synkrone struktur og de kvaliteter, der karakteriserer denne fase af oplevelsen. Disse uddybende spørgsmål skal for så vidt muligt stilles med udgangspunkt i den interviewedes egne ord, da man som interviewer nemt kan påvirke beskrivelsen, hvis der introduceres nye elementer:

– Hvis vi kort skal blive ved denne piblende bevægelse i begyndelsen, føler du noget andet end bevægelse på dette tidspunkt?

– Ja, der er varme. Og det er en del af den fornemmelse af liv. Og der er en blødhed også. Så bevægelsen finder sted på overfladen, tæt på knoglerne ved brystet. Og blødheden er mere i baggrunden. Det er mere som en slags beholder. Det er fra denne fornemmelse af liv, at denne bevægelse pibler frem. Og ligeud fra denne bevægelse springer noget visuelt frem – omkring en halv meter ude dukker et visuelt billede op.

Katrin spørger ind til den næste fase i oplevelsen:

– Hvad ser du der?

– Åh, det er vores trappeopgang. Jeg ser vores trappeopgang fra døren. Og det er den første gang Ulrik kommer på besøg. Det er ligesom et genembrud. Det føles som en trekant eller et lille bjerg, der pludseligt rejser sig. Det dukker op eller kommer igennem overfladen og manifesterer sig selv. Det er den oplevelse, der viser sig. ... følelsen af pludselig kærlighed på en meget overraskende facon.

På baggrund af det beskrevne spørger Katrin ind til, hvordan selve følelsen af kærlighed opleves:

– Så der er en følelse af et lille trekantet bjerg og en følelse af pludselig kærlighed. Hvordan ved du, at det er kærlighed?

– Det er et virkeligt godt spørgsmål. Måske ved jeg kun, at det er kærlighed ved at føle det. Det er stærkt forbundet til glæde og en fornemmelse af opstemthed og lykke. ... Uh! Det føles ligesom at smile. Først og fremmest er det forbundet med en følelse af varme og mere plads inde i kroppen. Og så bliver det, jeg ved ikke om lethed er det rigtige ord, men det er mere afslappet, og der er en følelse af vidde. Der er mere plads til alt.

Bess' trappeopgang, hvor hun så Ulrik første gang han kom på besøg.

Sammenligning af subjektive oplevelser

I ovenstående citater fra Aya og Bess hører vi om to oplevelser, som forbindes med forskellige former for kærlighed. Mikrofænomenologi er et kraftfuldt redskab til at opnå detaljerede beskrivelser af sådanne oplevelser. Derudover indeholder metoden en analyseteknik, der muliggør en sammenligning af beskrivelserne. I første omgang fjernes de forklaringer eller sammenligninger, som interviewpersoner ofte giver, men som ikke specifikt beskriver måden en oplevelse blev oplevet. Ligeledes fjernes de dele af interviewpersonens beskrivelse, som direkte er induceret af interviewerens spørgsmål, eller som på anden vis ser ud til at være farvet af eller produceret i selve interviewsituationen. Beskrivelsens validitet vurderes på baggrund af beskrivelsens konsistens, graden af detaljerighed, samt en række andre kriterier.

Herefter indledes selve analysen. Først identificeres de specifikke faser, overgange, sansemæssige, kropslige, tanke- og følelsesmæssige kvaliteter, samt mikro-begivenheder og mikro-handlinger, som forekommer i løbet af den oplevelse, der er blevet beskrevet. Gennem denne gennemgang skitseres

oplevelsens tidlige udfoldelse samt de synkronede kvaliteter, der knytter sig til hver fase i oplevelsen. På baggrund af de strukturer, der kan identificeres i beskrivelsen af enkeltstående oplevelser, er det derefter muligt at påbegynde identifikationen af generiske mønstre og variationer på tværs af mange oplevelser.

I de følgende uddrag har vi indsat kommentarer, der illustrerer hvilke elementer, der kan fremkomme gennem analysen af en individuel oplevelse. Uddragene stammer fra et interview, som Bess foretager med Katrin om en kærlighedsoplevelse, der fandt sted et øjeblik en tidlig morgen, hvor Katrins datter pludselig vender sig imod hende og smiler.

Solveigs smil

– Der er en følelse af noget i retning af dette [Katrin bevæger sine hænder udefra og imod sit bryst og bøjer sig], en oplevelse af rum, ja, jeg vil sige forbindelse, men det er ikke helt sådan. Jeg oplever en åbning for hende og af hende – jeg kan ikke helt forklare det. ... Jeg åbner ikke frivilligt op, og jeg føler heller ikke, at hun gør noget med vilje, det sker bare sådan [laver en susende lyd: *whshsh*]. ... Det er en følelse, der går ind i min krop, særligt i mit bryst, som om der bliver mulighed for at trække vejret ... som frisk luft ... som at trække vejret, og jeg tror, det er lidt mindre for oven og bredere for neden.

Katrin's datter Solveig.

Katrin beskriver her udfoldelsen af en "åbning" – en kropslig fornemmelse, der udvikler sig diakront og som samtidig har en række synkrone karakteristika. Hun udpeger en lokation (sit bryst) og form (lidt mindre for oven, bredere for neden). Der angives også en retning (ind i min krop) og en forbindelse til åndedrættet. Idet hun bliver guidet til at uddybe det, præciserer hun på følgende måde:

– Det er som om, at i det øjeblik, hvor hun smiler, så smelter forsiden af min krop bort. Det har den her følelse af ikke at trække vejret yderligere.

– Det er som om, smilet åbner op, lidt som en tunnel imod mig, som går ind i min krop og lader min krop og alt andet forsvinde ... det går dybt ind. Det er som om, det kommer fra brystet, men det har også en dybere del, hvor det føles mere som jord ... der er det ikke ligesom luft, det har ikke en vægt, men en anden form for fylde.

– Der er masser af rum i det øjeblik og en masse lys.

Katrin tilføjer i disse uddrag bevægelse, form, dybde og noget, der minder om tekstur eller tæthedegrad (som jord, ikke en vægt, men en anden form for fylde) samt lys og rum. Derudover fremhæver hun, hvordan oplevelsen fremstår som noget særligt:

– Der er noget ved denne oplevelse, der skiller sig ud, både i tid og rum. Jeg kan nærmest ikke se andet end smilet. Det har den her kvalitet af at blive overvældet af momentan lykke.

Forskningsprocessen fremadrettet

I denne artikel har vi præsenteret uddrag fra interviews, som vi foretog for at blive opmærksomme på vores egne erfaringer med det fænomen, der skal studeres, samt hvordan vores erfaringer som forskere både kan muliggøre og begrænse vores evne til at spørge ind til andre menneskers oplevelser.

Disse forberedende interviews kan samtidig give et fingerpeg om mulige sammenfald og variationer, som kan være relevante for den videre undersøgelse. Vi hører blandt andet om en ændret fornemmelse af tid og rum, hvor øjeblikket skiller sig ud, og omgivelserne forsvinder. Der er også eksempler på, at det opleves som om, tiden går lidt i stå.

Der er også interessante forskelle. Nogle oplevelser er karakteriseret ved en høj grad af bevægelse, mens andre oplevelser karakteriseres af stilstand. I en af oplevelserne udtrykkes et forsøg på at holde fast i øjeblikket, og i en anden er det som om, at den interviewede har glemt sig selv i øjeblikket og bliver kaldt tilbage af andre. Andre forskelle kan iagttages i forhold til,

hvordan oplevelserne på forskellig vis udtrykker sig gennem farver, smag, ord og kropslige fornemmelser.

Vores oplevelser, samt vores evne til at beskrive vores oplevelser, er formet af den sproglige, kulturelle, religiøse, politiske og sociale kontekst, vi som mennesker er en del. Samtidig kan vores oplevelser være med til at forme og forandre vores opfattelse af vores livsomstændigheder.

I det forestående projekt om kærlighed sammenholdes resultaterne fra det mikrofænomenologiske niveau med forskningsresultater fra antropologisk deltagerobservation, audiovisuelle metoder samt livshistorieinterviews. Kombinationen af disse metoder kan tilsammen give indblik i, hvilke betydninger forskellige oplevelser af kærlighed kan have for mennesker i forskellige livssituationer. Samtidig vil projektet belyse, hvordan forskellige livsomstændigheder og forskellige typer af religiøs praksis kan have indflydelse på de beskrevne oplevelser af kærlighed.

Hvordan kommer jeg i gang med mikrofænomenologi?

For at bruge den mikrofænomenologiske metode skal det være muligt at fokusere på en konkret oplevelse. Mikrofænomenologi er ikke et godt redskab, hvis man ønsker at undersøge generelle oplevelser, holdninger eller abstrakte betydninger.

Enten kan man udvælge en tidligere oplevelse, eller også kan man i forbindelse med interviewsituationen fremkalde en oplevelse, som derefter undersøges i interviewet (som eksempelvis at røre ved en genstand, se et billede, smage eller lytte til noget).

Umiddelbart kan det se enkelt ud at foretage mikrofænomenologiske interviews, da metoden ikke kræver indføring i et stort teoriapparat, og da de spørgsmål, der stilles er ganske kortfattede og simple. Imidlertid er det sværere end som så at stille spørgsmål, der hjælper den interviewede til at genkalde sig og beskrive en oplevelse fremfor at frembringe forklaringer eller andre overvejelser forbundet med oplevelsen.

Manglende fokus og udfordringen ved at tage præcise noter kan medføre, at man som interviewer introducerer andre ord, end dem den interviewede selv har brugt. Det kan forhindre den interviewede i at genkalde sig sin oplevelse og beskrive den med den detaljegråd, som ellers er karakteristisk for mikrofænomenologiske interviews.

Den, der interviewes, kan ofte have svært ved at finde ord, der matcher oplevelsen. Her er det interviewerens opgave at støtte den interviewede til vedblivende at forsøge at formulere detaljerne fra oplevelsen. Det er vigtigt at forblive lyttende og være tålmodig, så der gives tid og plads til at formulere det, der i udgangspunktet måske virker udsigeligt.

Mikrofænomenologiske interviews kan føre interviewpersoner ind i dele af deres erfaringsrum, som de ikke tidligere har været opmærksomme på, og som kan opleves intime og private. Derfor kan det være gavnligt at arbejde med de samme interviewpersoner over tid, så man gennem gentagne interviews udvikler en tillidsfuld relation. Trygheden, tilliden og kvaliteten af relationen mellem den interviewede og interviewer er måske de mest afgørende faktorer i et succesfuldt mikrofænomenologisk interview.

Ligesom andre forskningsmetoder kræver mikrofænomenologi grundig oplæring og derfor udbydes specifikke kurser i både interviewteknik og analyse. Hvis man ikke har denne træning, kan man dog stadig som studerende eller forsker lade sig inspirere af nogle af elementerne fra den mikrofænomenologiske metode, som eksempelvis disse:

- Sørg for at skabe en tryk og uforstyrret interviewsituation uden distraktioner.
- Fokuser på et enkelt øjeblik, hvor en oplevelse fandt sted, ikke på generelle opfattelser af oplevelser.
- Sænk tempoet. Vær nærværende, tålmodig og modtagelig.
- Undlad at stille spørgsmål, der undersøger "hvorfor". Stil i stedet helt simple spørgsmål, som uddyber oplevelsen: "Hvad skete der så?", "Hvordan oplevede du det helt præcist?"
- Ofte kan du hjælpe den interviewede med at genkalde oplevelsen ved at spørge ind til den kontekst, hvori oplevelsen udfoldede sig: eksempelvis ved at bede den interviewede om at beskrive rummet, man befandt sig i. Eller bede den interviewede beskrive vejret, hvis oplevelsen fandt sted udendørs, eller beskrive, hvis der var dufte eller lyde i den konkrete situation.
- Tag dig tid til at gentage den interviewedes beskrivelse. Denne reformulering hjælper den interviewede med at genkalde sig oplevelsen. Når du gentager beskrivelsen af den interviewedes oplevelse, så træd ind i stemningen, indlev dig i oplevelsen, læg mærke til ordene. På den måde støtter du den interviewedes egen indlevelse, og du giver den interviewede mulighed for at undersøge om ordene stemmer overens med oplevelsen.
- Bliv fortrolig med den stilhed, der kan opstå – ofte er der behov for ro, så den interviewede kan genkalde og leve sig ind i oplevelsen.

Tak

En stor tak til Aya, Solveig og Ulrik og de mennesker som hjalp os i produktionen af denne artikel. En særlig tak til redaktionen på Jordens Folk, Marie Kolling, Ane Bonde Rolsted, den anonyme reviewer, samt Martijn van Beek, Marianne Qvortrup Fibiger og Mathilde Vegenfeldt for værdifulde kommentarer. Artiklen er udarbejdet på baggrund af en pilotøvelse til det femårige forskningsprojekt "Heart openings", finansieret af European Research Council (ERC) og som del af den Europæiske Unions Horizon 2020 forskning og innovations program (grant agreement No 950386).

Forslag til videre læsning

Claire Petitmengin (2006) "Describing one's subjective experience in the second person: An interview method for the science of consciousness". *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, nr. 5(3-4), side 229-269.

Claire Petitmengin, Martijn van Beek, Michel Bitbol og Jean-Michel Nissou (2017) "What is it Like to Meditate? Methods and Issues for a Micro-phenomenological Description of Meditative Experience". *Journal of Consciousness Studies* nr. 24(5-6), side 170-198.

Christian Suhr and Claire Petitmengin, dir. (2021) *Epoche*. Etnografisk film om meditativ erfaring og mikrofænomenologi, 58 min. Mind & Life Europe and Persona Film. <https://vimeo.com/368486384>

Træningsforløb og yderligere information om mikrofænomenologi: www.microphenomenology.com

Om forfatterne

Christian Suhr er lektor på Afdeling for Antropologi, AU, og leder det fem-årige ERC-projekt Heart Openings: The Cultivation and Experience of Love in Buddhism, Christianity, and Islam. Hans tidligere forskning har fokuseret på oplevelser af helbredelse og sygdom blandt danske muslimer, radikalisering samt mediernes rolle i debatter om integration og islam.

Hanne Bess Boelsbjerg er uddannet inden for religions- og folkesundhedsvidenskab. Hun arbejder for tiden på Interacting Minds Centre, AU i tilknytning til Regionshospitalet Silkeborg. I sit arbejde integrerer hun mikrofænomenologiske elementer, så de etnografiske og subjektive beskrivelser bliver så detaljerede som muligt. Det sker eksempelvis i forbindelse med at undersøge bevidsthedsbestemmelse blandt svært hjerneskadede patienter.

Katrin Heimann er uddannet inden for filosofi og kognitiv neurovidenskab. Siden 2015 har hun været ansat på Interacting Minds Centre, AU, hvor hun anvender og udvikler den mikrofænomenologiske metode. Hendes forskning spænder fra neuro-fænomenologi til undersøgelser af etableringen af samarbejdsformer mellem kunst og videnskab.

European Research Council
Established by the European Commission

Så længe man følger rutinen, og kaffen koger uden, at man tænker over det, så er man i det ubevidste system 1. Hvis ens rutine brydes, og kaffen spildes, så aktiveres det bevidste system 2, hvor man skal tænke og ændre sin ellers vante adfærd.

Sanser og følelser i aktion

Fokusgrupper som en effektiv vej til dybdegående viden

Af Lars Richard Rasmussen

Fokusgrupper bør arbejde med både rationelle og emotionelle indgangsvinkler for at opnå dybdeforståelse og relevante indsigter. Artiklen præsenterer ud fra en system 1/system 2-tankegang forskellige samskabelsesmetoder til at åbne op for sanserne og sætte ord på de følelser, der styrer de fleste af vores valg i dagligdagen.

Hurtig og langsom tænkning

I vores hverdagsliv gør vi som mennesker ofte, hvad vi plejer at gøre helt uden at tænke over hvad eller hvorfor. Det hele kører på rygraden frem til, at man f.eks. spilder kaffebønnerne, mens man står og laver morgenkaffe. Så skal man til at tænke sig om, så man kan få den rette fordeling mellem vand, kaffe og mælk, selv om man pludselig står med færre bønner end normalt. Her bliver hvad adfærdspsykolog og nobelprismodtager i økonomi Daniel Kahneman betegner som system 2 taget i brug. Man skal anstrenge sig, overveje sine muligheder og foretage en bevidst handling. Indtil da har morgenen kørt i en rutine, hvor man automatisk gør tingene og tager valg uden at tænke nærmere over det. Det er system 1.

Kahnemans teori om hurtig og langsom tænkning er en psykologisk opdeling af vores adfærd, der har vundet indpas blandt analysefirmaer i konsulentbranchen. System 1 er den hurtige, instinktive og følelsesmæssige adfærd, og system 2 er den langsomme, overvejede og rationelle adfærd.

System 1 er alle de handlinger vi foretager på rygraden, som at cykle hjem fra arbejde uden at tænke over det, og hvor vi ikke kan huske, hvordan vi egentlig kom hjem. System 2 kommer i brug, når vi på vej hjem pludselig står over for noget, der kræver en særlig handling. Det kan være en anden cyklist, der bremser op tæt foran en, et lyssignal, der skifter til rødt hurtigere end forventet, eller en bilist som sætter farten voldsomt op. Teorien er, at hjernen er nødt til at lægge alle de rutineprægede opgaver til side i system 1, så der er plads til de ressourcekrævende handlinger i system 2, hvor vi

System 1 Intuition og instinkt

Daglige beslutninger
Ubevidst
Hurtigt
Automatisk
Associerende

System 2 Rationel tænkning

Komplekse beslutninger
Bevidst
Langsomt
Kræver indsats
Logisk
Tænksomt

Adfærdspsykolog og nobelprismodtageren i økonomi Daniel Kahneman's system 1/system 2 teori om at tænke – hurtigt og langsomt. Kilde: Daniel Kahneman.

er tvunget til at ændre eller overveje vores adfærd. Argumentet er, at hvis vi mennesker konstant skulle overveje vores adfærd, som i system 2, så ville vi brænde sammen. Indsigten ud fra system 1/system 2 er, at vi mennesker langt fra er så rationelle og logiske i vores adfærd, som vi selv går rundt og tror. De fleste af vores handlinger bliver lagret i system 1, og er derfor baseret på vores erfaringsmæssige intuition og de følelser, vi forbinder til specifikke ting og handlinger.

Denne emotionalitet fremhæves ofte som nøglen til at forstå den moderne forbruger, der skal træffe et utal af valg i dagligdagen, og derfor umuligt kan tænke over hvert eneste skridt i en købsproces. System 1/system 2 lægger sig i forlængelse af den traditionelle tilgang i markeds- og kommunikationsanalyse: Der skal være noget, der taler både til hjernen og hjertet. Man ønsker at gå dybere end blot de umiddelbare behov og motivationer, der typisk italesættes faktisk og rationelt, og så finde ud af, hvad der ligger bag og emotionelt påvirker ens holdninger og adfærd. Menneskers handlen og ageren er i høj grad ubevidst, og det er forstyrrelser og ikke-trivielle situationer, der gør, at vi slår over i system 2. En fokusgruppe er kunstig og ikke triviel. Men brug af billeder og øvelser med fokus på sanser, følelser, adfærd og gode spørgsmål skaber en særlig opmærksomhed, hvor vi kan lære meget, og opdage alt det vi gør, vælger og kan. Med denne særlige opmærksomhed kan kanalen til det ubevidste og trivielle holdes åbent, så alt ikke blot bliver interview og tale-om, men opdagelse, oplevelse og reaktioner i aktion.

Ord i fokusgrupper

Kahnemans tænkning har været med til at højne kravene til fokusgrupper i konsulentbranchen og rejst en erkendelse af, at det er svært for deltagere i fokusgrupper at sætte ord på følelsesmæssige aspekter. Fokusgrupper er en bred betegnelse for et semi-struktureret gruppeinterview, hvor en moderator

guider deltagerne igennem strukturerede, tematiske diskussioner og øvelser, og sammen med dem skaber og opnår en dybdegående viden om ét eller flere emner. Konsulenten og hans team arbejder tæt sammen med moderatoren i udarbejdelsen af forløbet, og der kan også være overlap imellem rollerne, for eksempel kan moderator være en del af teamet og være med til at udarbejde rapporten. I andre tilfælde står moderator udelukkende for gennemførelse af fokusgruppen. Fokusgruppen er ligesom andre kvalitative interviewmetoder et udtryk for en specifik og kun delvis viden om et emne, som moderator og konsulent fortolker og analyserer på for at opnå indsigter. I denne artikel argumenterer jeg dog også for, at fokusgruppen er mere end blot en interviewform. Den bør også ses og arbejdes med som samskabelse, hvor deltagerne medskaber viden og ikke blot besvarer spørgsmål.

Der er en tendens til, at følelser hurtigt bliver rationaliseret, når de italesættes. Det er svært for folk at sætte ord på deres følelser uden samtidig at uddybe, hvorfor de har det sådan. Så frem for, at det er de umiddelbare holdninger og følelser, deltagerne sætter ord på i fokusgrupper, så bliver det forklaringer på disse. Vi er vant til at blive stillet til ansvar for det vi siger, og at stå på mål for vores holdninger og udtalelser, så vi ikke fremstår impulsive, naive eller ligefrem dumme. Derfor skal det allerede fra starten være tydeligt for deltagerne, at de kan sige lige, hvad der falder dem ind. Opbygningen af forløbet og spørgeguiden skal understøtte dette. Man kan for eksempel sige allerede i introduktionen til deltagerne, at det er vigtigt, at de bare siger, hvad der falder dem ind. *“Det er ikke vigtigt at blive enige om noget, men sige lige præcis, hvad der falder en ind. Vi er i en boble de næste to timer, hvor man kan sige lige, hvad man har på hjertet, og alt det der bliver sagt her forlader ikke dette rum”*. Dette skal gentages undervejs i fokusgruppen. Flere gange.

Hv-ord skal bruges med omtanke i fokusgruppeforløb, da de lægger op til ræsonnering og afkræver et reflekteret og fornuftigt svar. Moderator kan i stedet spørge, *fortæl mere, tænker du på noget specifikt, kan du sætte nogle ord på det?* I online fokusgrupper, hvad enten de er synkrone eller asynkrone, så er det ekstra vigtigt at være påpasselig med, hvornår man bruger hv-ord, da deltageren typisk sidder alene derhjemme, på kontoret eller er undervejs i transport, og derfor forholder sig meget konkret til spørgsmålet. Så når man spørger 'hvorfor', så forventer deltageren at blive afkrævet en holdning, som vedkommende skal stå på mål for. I digitale undersøgelser er det svært at nedskalere den refleksive kompleksitet og rationalitet, som hv-ord åbner op for. Så i stedet for blot at bruge det talte ord, så kan forskellige visuelle metoder og kreative teknikker tages i brug. Tanken er, at disse åbner op for system 1, og derved skaber en dybere forståelse af emnet, der undersøges.

De følgende eksempler i denne artikel omhandler meget konkrete tema-tikker, såsom sundhed, bæredygtighed, slik og energi, hvor der er en virksomhed, der betaler for konsulentens arbejde og frembringelse af indsigter,

der bruges til at skabe bedre produkter, services og kommunikation til forbrugere. Dog kan de samme metoder og teknikker bruges bredt, når man arbejder med fokusgrupper. Om det er i det offentlige med for eksempel udvikling af fritidsaktiviteter i kommunen eller borgerinddragelse, eller i forskning, hvor der typisk arbejdes med komplekse problemstillinger, så vil kreative og visuelle teknikker bidrage til at skabe mere interessante fokusgrupper og bedre indsigter.

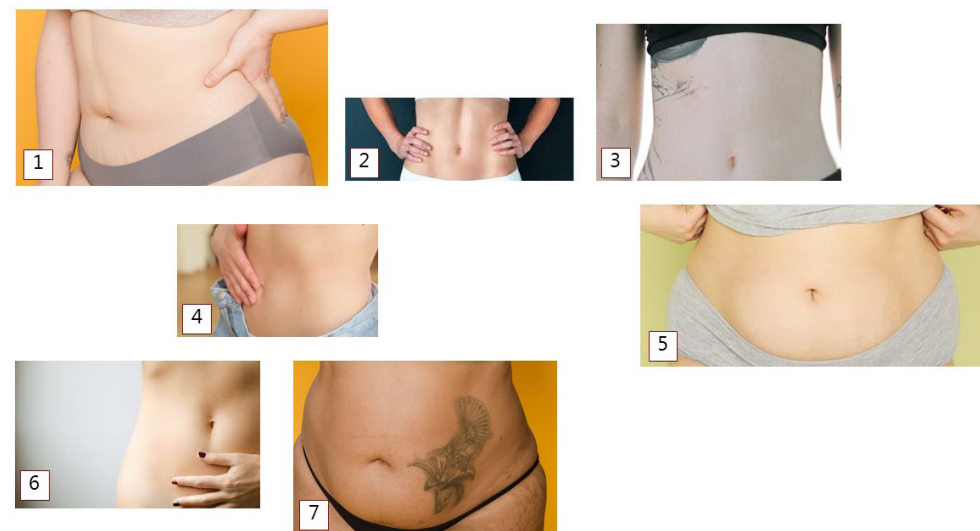
Når billeder taler

I en undersøgelse jeg udførte med mit team om mave- og tarmsundhed med danske kvinder skulle deltagerne før fokusgruppen tage billeder af, hvad de opfattede som naturlig og kunstig sundhed i deres dagligdag. Disse billeder brugte vi så i fokusgruppen til at tale ud fra og diskutere forskellige opfattelser af sundhed og opfattelser af både sunde og usunde naturlige og kunstige produkter, der har indflydelse på ens mave- og tarmsundhed. Idéen med denne visuelle selvdokumentation er, at den fremkalder tanker og meninger, og at billederne viser mere end det umiddelbart tiltænkte i øjeblikket, hvor billedet blev taget af deltageren, og så også i forhold til hvad deltageren selv fortæller om billedet i fokusgruppen. Deltagerne skulle også tage billeder af deres maver, når de syntes deres mave havde det henholdsvis godt og dårligt – vi omtalte det over for deltagerne som at have en henholdsvis glad og sur mave. Begge former for billeder førte til meget åbenhjertige samtaler omkring mave- og tarmsundhed, hvad kvinderne gjorde for at have en god mave- og tarmsundhed, og hvad de vidste og tog udgangspunkt i omkring mave- og tarmsundhed, når de havde en sur mave. I teamet var vi oprindeligt i tvivl, om deltagerne faktisk ville tage billeder af deres maver, og da deltagerne først skulle indsende deres billeder dagen før fokusgrupperne, så udarbejdede vi for en sikkerheds skyld selv stimuli med forskellige maver, som vi så kunne tale ud fra, hvis nu vi ikke fik nogle billeder fra deltagerne.

Det viste sig dog ikke at være et problem at få kvinderne til at tage billeder af deres maver. Et andet element i fokusgrupperne var en øvelse med en række forskellige produkter, som deltagerne fysisk skulle placere på en akse fra naturligt til kunstigt. Dette fysiske, materielle element og at deltagerne ikke bare kunne se, men også røre, gjorde det til en øvelse, hvor der blev overvejet og diskuteret mange forskellige forståelser af naturligt og kunstigt. Sanserne blev sat i sving, og det faciliterede dybdegående og mangesidede indsigter.

Metoden med fotografier egner sig godt til digitale projekter. I et projekt, der handlede om bæredygtighed udførte mit team to online fokusgrupper over tre dage i henholdsvis Sverige og England. Deltagerne besvarede spørgsmål, diskuterede og lagde billeder op som de selv tog, eller som de fandt på nettet ud fra tre tematikker: Sundhed, naturlighed og ansvarlighed. Som minimum skulle deltagerne logge på og være aktive to gange om dagen af en

halv times varighed. Sådan en undersøgelse er en variation af fokusgruppen, og kaldes forskellige ting såsom en blog, bulletin board, online diskussionsgruppe eller blot online fokusgruppe. I denne undersøgelse viste det sig, at de enkelte billeder kun bidrog med begrænset viden, men når de blev sat sammen på tværs af deltagerne som en form for collager, så viste der sig tydelige mønstre. Det førte til indsigter omkring bæredygtighed i lokalsamfundet, og at det nære og egne interesser var drivkraften, snarere end at man betragtede sig selv og hinanden som borgere og forbrugere, hvor ansvaret for at være bæredygtig var knyttet op på statslige institutioner og globale virksomheder.

Back up stimuli af glade og sure maver til at tale om mave-tarm sundhed, såfremt deltagerne ikke selv indsendte billeder af egne maver. Kilde: Forfatterens, internettet (free to use).

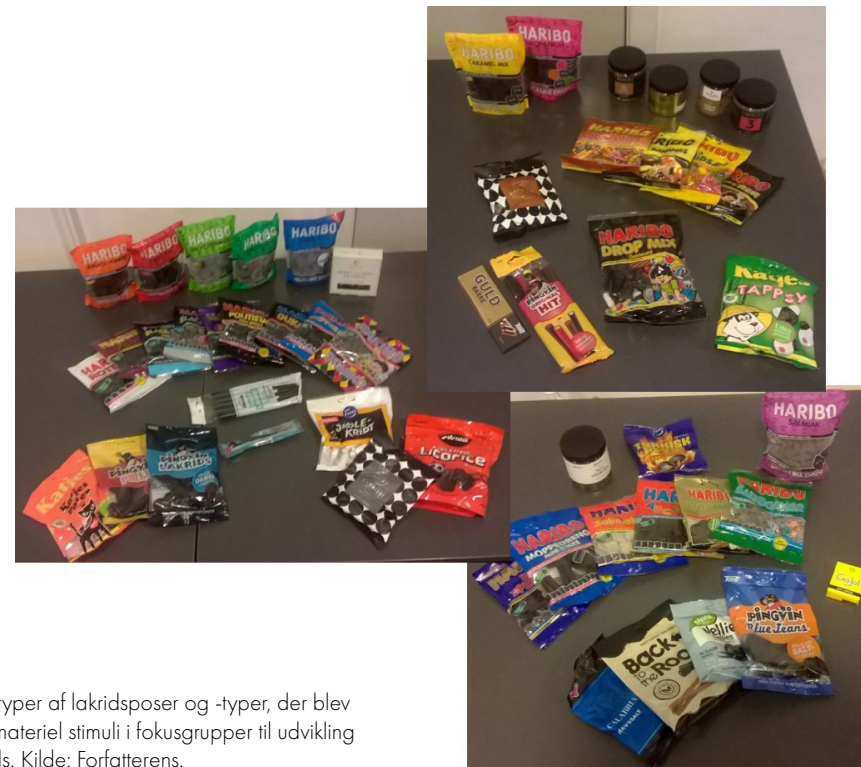
Når sanserne iscenesættes

I flere projekter har jeg og mit team arbejdet med slik både online og offline, i kombination og hver for sig. Udfordringen ved at arbejde analytisk med slik som kategori er, at folk i en vis udstrækning ikke ønsker at fortælle, hvor meget eller hvilken slik de spiser, da det for mange er tabubelagt. Mange husker det heller ikke særligt præcist, da det er indgroede vaner og tilhører system 1, hvor der ikke tænkes så meget over det, medmindre man begynder at italesætte, hvor usundt det er. I et kombineret projekt om lakrids og udviklingen af nye lakridstyper og –poser opstillede vi et projekt-design, hvor vi afholdte en online fokusgruppe over fem dage og derefter

otte fokusgrupper på tværs af landet. Opdelingen i fokusgrupper var ud over geografien på alder, og ud fra om man selv mente, man spiste slik ofte eller sjældent. Online bestod fokusgruppen af 32 deltagere på tværs af landet og med spredning på køn, alder, profession og hvor ofte man spiste slik. Den digitale del af undersøgelsen bestod af to hovedelementer: 1) Deltagerne skulle være etnografer i eget liv og skulle observere hvordan, hvilket, hvornår og hvor meget slik der blev spist i deres familie opdelt på partner og børn, når de var sammen med venner i fritiden og for eksempel til idrætsaktiviteter, og når de var på arbejde. 2) En kreativ øvelse bygget op omkring deltagelse i en EXPO-verdensudstilling for lakrids, hvor deltagerne skulle forestille sig, hvilken lakrids – smag, form, tekstur, overflade, størrelse, farve, duft – forskellige lande præsenterede som det ypperste ud i lakridskunsten. I hver af de efterfølgende otte fokusgrupper deltog to af deltagerne fra online-delen med det

formål at være igangsætter og kreatør på nogle af de mere abstrakte øvelser.

I de otte fokusgrupper arbejdede vi med forskellige associations- og projektionsøvelser. Vi brugte blandt andet en række billedkort, som deltagerne skulle vælge ud fra specifikke spørgsmål, såsom “Når du spontant tænker på lakrids, hvilke af disse kort taler så til dig?” I denne øvelse bliver billedkortene placeret på midten af bordet, som deltagerne sidder rundt om, og de får ca. 30 sekunder til at vælge hver deres billeder. Når deltagerne har valgt et billede, fjernes de kort, som ikke er valgt, og de bliver bedt om at lægge deres kort ind på midten af bordet. Man kan så vælge at lade deltagerne en efter en præsentere deres kort, og hvorfor de valgte det kort – og spinde nogle samtaler og diskussioner ud fra dette, eller man kan i første omgang vælge at lade kortene til sammen udgøre en collage, hvor man spørger deltagerne bredt, “Nu hvor jeres kort ligger samlet her, og udgør en form for col-

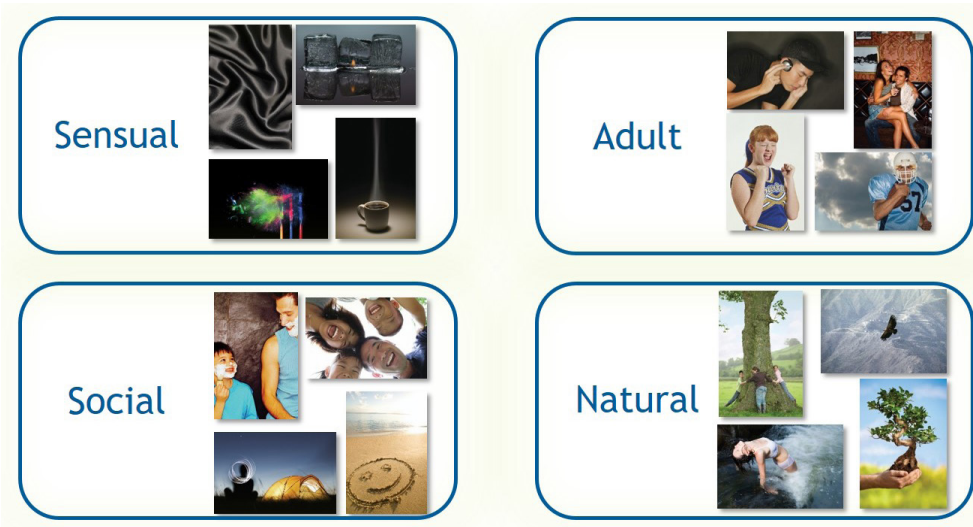

Forskellige typer af lakridsposer og -typer, der blev brugt som materiel stimuli i fokusgrupper til udvikling af nyt lakrids. Kilde: Forfatterens.

lage, hvad synes I så, at collagen fortæller? Er der en historie? Nogle særlige ting, der træder frem? Andet?” Spørg åbent, og så lidt senere dyk ned og spørg specifikt til de enkelte kort. På baggrund af arbejdet med billedkortene nåede vi i teamet frem til, at lakrids er meget sensuelt og kan kategoriseres ud fra dette, samt ud fra de tre kategorier social, voksent og naturlig.

En analytisk indramning, der så blev arbejdet videre med. Sådanne billedkort kan bruges på forskellig vis i digitale undersøgelser, for eksempel ved at tale om et emne ud fra de associationer billedkortet rejser, eller man kan bede deltagerne om at skrive en historie ud fra kortet. Formålet med at bruge billeder er, at i stedet for at man aktiverer og stimulerer det rationelle, tænksomme system 2, så åbner man op for det intuitive og emotionelle system 1, som guider os gennem hverdagen.

Ud over kortene arbejdede vi også med at sammenligne og associere lakrids til forskellige stemninger, såsom hvilken musik passer lakrids bedst til? Hvilke personer identificeres med lakrids? Eller, hvis man skulle forestille sig lakrids med de sanser og den stemning, det sætter i gang, hvilken tv-serie ville det så være? Alle øvelser, der går ud på at forstå de følelser og udsagte lag, der ligger i vores adfærd og bevidsthed om lakrids. Disse kan også udføres digitalt, dog er det sværere at understøtte deltagerens forståelse af øvelsen og hjælpe dem på vej i disse abstrakte sammenligninger. Endelig havde vi også en række lakridsprodukter, hvor deltagerne først skulle se og føle på indpakningen; og så efterfølgende se, føle og spise lakrids. Som i eksemplet med mave- og tarmsundhed betyder det at arbejde med håndgribeligt materiale, at man får mættede diskussioner og åben erfaringsdeling.

Billeder, der er kategoriserede ud fra fokusgrupper, og illustrerer, hvordan lakrids opfattes. Kilde: Forfatterens.

Når følelserne fremkaldes

I et andet fokusgruppeprojekt på tværs af Danmark, der handlede om forbrugernes valgkriterier for strøm, brugte vi både billedkort, portrætter og følelseskort til at sætte ord på noget så dagligdags som strøm. Strøm tænker man kun over, når man mangler det, for eksempel når telefonen eller computeren løber tør – eller når man bliver spurgt ind til det. Så har man typisk en mening ud fra rationelle, system 2-betragtninger omkring pris, services og miljørigtig strøm eller ej, men disse betragtninger afspejler ikke system 1's emotionelle dimension som nemhed, stabilitet, tryghed og på et dybere niveau frihed, samvittighed og ansvar for klima og for fremtidige generationers Danmark. Billedkortene blev i dette projekt brugt til at sætte ord på fremtidens elselskab, hvor deltagerne valgte tre kort hver især. Hvorefter alle de valgte kort blev blandet sammen og lå som en collage på bordet. Det igangsatte en diskussion af holdninger, hvorefter deltagerne som en gruppe blev bedt om at inddele alle kortene i tematikker. Selve udførelsen af inddelingen affødte flere diskussioner, og den sluttelige tematiske inddeling førte til indsigter, der blev arbejdet videre med i gruppen og som delvis lagde grundlaget for konsulentteamets rapport.

Eksempler på kort, der udtrykker følelser både visuelt og med ord. De kan hjælpe for eksempel deltagerne med at omsætte deres følelser til ord. Kilde: Forfatteren.

For at aktivere følelser om strøm – og især for at tale ud fra følelser – arbejdede moderatoren med følelseskort. Følelseskortene skal modvirke, at deltageren/deltagerne fra starten af ikke bliver bragt over i system 2-tænkningen, som det ville ske ved normal spørgen ind. På følelseskortene er der skrevet en følelse, for eksempel glæde, sorg, forvirring, og så er der en tegning, som demonstrerer følelsen visuelt. I bunden er der tre synonymer, der yderligere sætter ord på følelsen. I eksemplet med strøm spurgte vi blandt andet, “Kig her på bordet, hvor der ligger 12 kort, der hver især illustrerer en følelse, og tag så spontant et kort, som du på en eller anden måde forbinder til strøm.” Herefter skal deltagerne så igennem kortet tale ud fra de følelser, de umid-

delbart fik. Det kan være en svær øvelse for nogle, og moderator skal løbende huske deltagerne på, at de skal tale ud fra følelserne på kortet, de har valgt. Når så følelserne er blevet italesat, så åbner man diskussionen helt op, og får også de rationelt prægede holdninger italesat. Det er essentielt at udvælge nogle følelseskort som er relevante at tale ud fra, for eksempel nytter det ikke noget, at følelseskortet om ‘at kede sig’ er med, da deltagerne vil kæmpe om at få fat på dette kort og tale om denne følelse i forbindelse med strøm. Følelsen er helt reel, men den fremkalder ikke nogen nye indsigter, og derfor er det bedre at deltagerne taler ud fra andre følelser. I eksemplet med strøm kom der mange nye indsigter frem gennem disse kort, og det blev tydeligt hvor meget strøm egentlig betyder i forhold til en fornemmelse af frihed og at kunne gøre sjove ting, og endda føle stolthed over, at Danmark er førende på vindmøller og derigennem tager ansvar for klimaet. Følelseskort åbner nye diskussioner og skaber indsigter ved at kortet agerer som en proxy eller mellemstation for følelsen, idet at man som deltager kan placere sin følelse i kortet. Det gør det nemmere for mange at kunne sige, “Jeg har valgt kortet med ordet flov, fordi det siger noget om, at det er vores alles ansvar” end at skulle sige, “Jeg er flov over, at jeg ikke tager ansvar.” Det visuelle element på kortet understøtter følelsen, og er for nogle deltagere nemmere at relatere til end ordet med følelsen. Det er så igennem beskrivelsen af det visuelle element, for eksempel en dreng, som taber snoren til sin ballon, der flyver væk, at der knyttes en stemning til følelsen, som så italesættes. Aktivisering af følelser på denne måde kan i sensitive undersøgelser være et meget magtfuldt redskab, og som analytiker skal man være sig bevidst om de følelser og erfaringer, der kan blive fremkaldt. I nogle tilfælde vil det etisk være mere forsvarligt at fremkalde følelserne i et enkeltinterview, og ikke i en fokusgruppe.

Det man ikke ved, man ved

Alle disse øvelser og kreative teknikker kan kun udfoldes korrekt og føre til relevante indsigter, når de praktiske detaljer er på plads og hele forløbet af fokusgruppen er tænkt igennem. Spørgeguiden og de faser, deltagerne i gruppen bevæger sig igennem, er helt centrale. Ellers er der ikke flow, tillid og tryghed til hinanden i gruppen, og deltagerne kommer så ikke til at kunne tale frit eller kunne arbejde sammen. Rekruttering af deltagere, stikprøve, GDPR, lokaler, optagelser, notetagning, teknik, IT-platforme med videre skal alt sammen være ordentligt på plads, så det ikke tager fokus, optager tid og afsporer moderator og deltagerne.

Man skal være sig bevidst, at når billederne udvælges af moderatoren, og ikke er deltagerens egne fotografier, så rammesættes fokusgruppens diskussioner i mindre grad ud fra deltagerens egne forståelser. Tilgangen er en anelse mere styret ud fra tidligere erfaringer og forforståelse om emnet. Risikoen er, at et emne ikke bliver diskuteret dybdegående nok, eller at det sker

ud fra en normativ forståelse – en specifik referenceramme og idé om, hvordan tingene nu engang er – så der ikke kommer nogen nye eller relevante indsigter frem. Dette kan imødekommes ved at inddrage andre former for øvelser, der arbejder med sanserne: associationer, projektioner, personifikationer, erfaringer/hukommelsesgenkaldelse og kreativ meningsskabelse som rollespil, historieskrivning, fremtidsværksted, collager og meget andet. Ud over disse forskellige øvelser og teknikker, så kræver det en moderator, der kan spørge ind, gå frem og tilbage mellem sagte og uudsagte holdninger, og bevæge diskussionen fremad ved at udfordre deltagernes umiddelbare italesættelser af deres holdninger. I og for sig en vekselvirkning mellem system 1- og sy-

stem 2-adfærd og holdninger. Hvilket også demonstrerer, at Kahnemanns system 1/system 2 er bedst at tænke ud fra, og nok i mindre udstrækning skal ses som en endegyldig teori, der inddeler al menneskelig handling i et sort-hvidt bevidst/ubevidst spektrum.

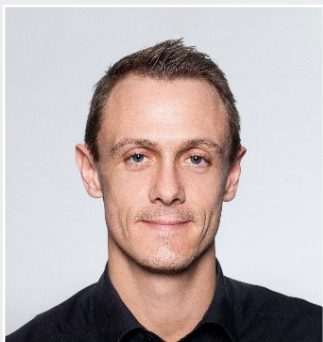
Platon spørger i hans dialog Menon, hvordan kan man spørge om eller søge efter noget, man ikke ved? For man ved jo, hvad man spørger om. Fokusgruppernes smukke potentiale er at få det frem, som folk ikke vidste, de vidste eller gjorde eller mente. Kreative metoder, billeder og gøreren sig umage gør, at man kan lykkes med at opnå nye, dybdegående indsigter både hurtigt og effektivt.

Forslag til videre læsning

Halkier, Bente (2016) *Fokusgrupper*. København: Forlaget Samfundslitteratur.

Heiselberg, Lene (2008) "Fokusgrupper og forskellige intelligenser – om metodisk design af fokusgrupper og menneskets forskellige intelligenser". *Mediekultur* 45.

Kahneman, Daniel (2013) *At tænke – hurtigt og langsomt*. København: Lindhardt og Ringhof.

Om forfatteren

Lars Richard Rasmussen er uddannet antropolog. Han er ansat som studieadjunkt på Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Han har tidligere arbejdet for rådgivningsfirmaet Kantar Millward Brown som leder af den kvalitative afdeling i Norden.

Når metoder spiller hinanden gode

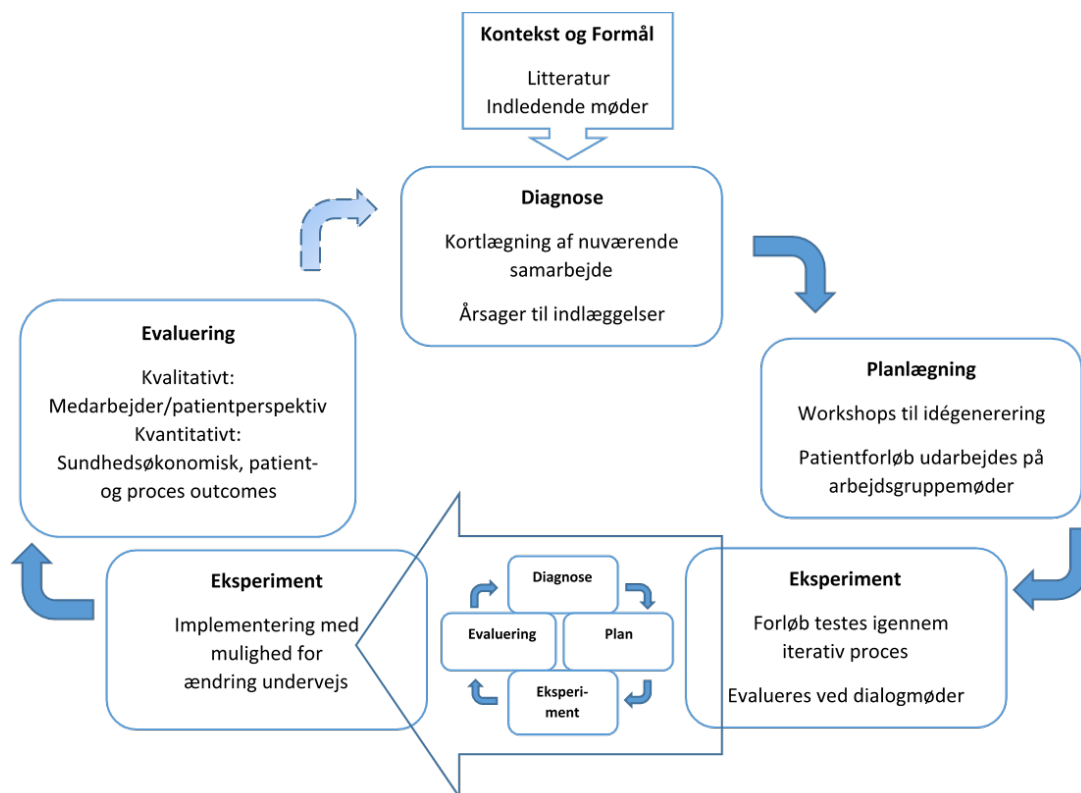
En refleksion over hvordan antropologi og aktionsforskning kan kombineres

Af Iben Duvald

I 2018 blev jeg spurgt, om jeg ville lede et projekt, hvori jeg som forsker skulle samarbejde med praktikere om at organisere et nyt patientforløb på tværs af hospital, almen praksis og kommuner. For at kunne dette søgte jeg inspiration i aktionsforskning. I denne artikel reflekterer jeg over, hvordan metoderne fra antropologi og aktionsforskning kan kombineres. Med udgangspunkt i projektet belyser jeg styrker ved henholdsvis antropologi og aktionsforskning, hvilke elementer af aktionsforskningen jeg mener, antropologer med fordel kan lade sig inspirere af, samt hvilke erfaringer jeg som antropolog har trukket på, idet jeg bevægede mig ud i ukendt land for at være med til at løse et samfundsproblem; et stærkt stigende antal ældre patienter.

At anvende sine kompetencer, men samtidig søge ny inspiration

Som Steffen Jöhncke påpeger i bogen *Antropologiske Projekter* vokser interessen for, hvad han kalder *kollaborative tilgange*. Tilgange, hvor målet ikke kun er at generere ny viden, men samtidig at skabe forandring gennem tæt samarbejde med dem, vi som antropologer traditionelt har observeret. I 2018 blev jeg spurgt af ledelsen for akutafdelingen på Regionshospitalet Viborg, om jeg ville lede et sådant projekt. Afdelingen oplevede et stigende antal akutte indlæggelser af ældre patienter, og den demografiske udvikling vil i fremtiden betyde endnu flere indlæggelser. Der findes endnu ikke i dansk kontekst et alternativ til akut indlæggelse af ældre. Samtidig betyder en akut indlæggelse af ældre en stor risiko for infektion og delirium (forbigående

Projektets cykliske forandringsproces bestående af forskellige faser. Model: Iben Duvald.

forvirringstilstand) samt blivende funktionstab, både fysisk og psykisk. Målet med projektet var at finde ud af, hvordan behandling af ældre patienter i eget hjem kunne forløbe. Jeg skulle som forsker samarbejde med sekretærer, sygeplejersker og læger fra henholdsvis hospital, tre kommuner og almen praksis om at forandre deres praksis og organisere en ny type tværsektoriel patientforløb. Men i dén værktøjskasse, jeg havde med fra antropologien, savnede jeg en ramme for at igangsætte og lede den forandringsproces. Jeg søgte derfor inspiration i en alternativ metodisk tilgang, aktionsforskning. Aktionsforskning er en tilgang, hvor forsker og praktikere samarbejder tæt med to formål; at løse en problemstilling og samtidig bidrage med ny viden. Aktionsforskning kunne med sin ramme, tænkte jeg, hjælpe mig som antropolog med at krydse grænsen mellem at være beskuende til at være transformerende, og samtidig kunne jeg trække på mine eksisterende kompetencer. I artiklen udforsker jeg mulighederne i at kombinere antropologi og aktionsforskning. Jeg reflekterer over, hvad der sker, når man tager udgangspunkt i en velkendt metode, men samtidig finder inspiration i en anden. Hvilke kendte værktøjer bruger jeg, og hvilke nye er med til at forme mit arbejde? Jeg kommer ind på: 1) at bruge sig selv som værktøj, forståelse og foran-

dring, 2) brugen af en cyklisk forandringsproces med udgangspunkt i etnografisk feltarbejde, 3) relationen: informanter og medforskere, samt 4) rollen som forsker og facilitator. Udgangspunktet for artiklen er de erfaringer, jeg har fået igennem et igangværende aktionsforskningsprojekt, hvor jeg arbejder tæt sammen med praktikere for at finde en løsning på det øgede pres på hospitalerne, som et stærkt stigende antal ældre forårsager. Et samfundsproblem, der internationalt er kendt som 'Silver Tsunami'.

Forståelse – gennem forandring

Da hospitalet fortalte mig om deres ide med projektet, opfordrede de til, at det skulle være et projekt, hvori de forskellige, der er inde over behandlingen af ældre (hospital, kommune, almen praksis), samarbejdede tæt om at finde en holdbar løsning. Projektet skulle teste nye former for forløb, hvor patienter i stedet for at blive indlagt, skulle behandles i hjemmet. Da det var en ny type patientforløb, der endnu ikke findes i en dansk kontekst, havde vi brug for at gå eksplorativt til værks og finde ud af i fællesskab, hvordan de forskellige involverede skulle arbejde sammen i patientforløbet. Derudover ønskede hospitalet, at vi kunne sige noget validt om, hvorvidt behandling i eget hjem var et godt alternativ til indlæggelse. Vi skulle evaluere det endelige forløb ud fra et randomiseret studie og et sundhedsøkonomisk perspektiv, hvor behandling i eget hjem blev sammenlignet med indlæggelse. Her opstod min udfordring med den rene antropologiske tilgang. Jeg havde ikke kun brug for at gå eksplorativt til værks og samarbejde med forskellige praktikere, men også brug for en tilgang, hvor vi i fællesskab kunne prøve os frem og teste nye former for behandlingsforløb samt kombinere både kvalitative og kvantitative metoder inden for én ramme. Jeg måtte søge ny inspiration.

Både antropologen og aktionsforskeren bruger sig selv som værktøj i produktionen af viden og indgår selv i det sociale liv og den praksis, som undersøges. Omdrejningspunktet inden for antropologien er deltagerobservation. Ved at tage plads i og være personligt tilstede i den verden, der undersøges, kan antropologen opnå en dybdegående forståelse for og generere en rig og detaljeret beskrivelse af mennesker og deres sociale og kulturelle forskelle og fællesskaber. I aktionsforskning indgår man på en anden måde, da denne tilgang er rettet mod at interagere og skabe viden ved at være med til at sætte ændringer i gang. "The best way to understand things is to change them...", som forfaderen til aktionsforskning Kurt Lewin udtrykte det. Handling står centralt inden for aktionsforskning, fordi udgangspunktet for læring, udvikling og forandring er baseret på, at man i fællesskab eksperimenterer med at afprøve nye handlinger, der er skabt gennem fælles dialog rettet mod at løse problemer. Handling fører til dialog og kritisk refleksion, og på det grundlag skabes der nye erkendelser og viden. Aktionsforskning er praksisnær forskning, hvor forskeren samarbejder tæt med de praktikere, der har felten

og problemstillingerne tæt ind på livet, og hvor praktikerne i fællesskab ønsker at udforske, reflektere over, eksperimentere med og forandre – gennem handling. Aktionsforskning er derfor, modsat traditionel forskning, ofte initieret af praktikerne selv.

Jeg valgte en aktionsforskningstilgang til projektet, da målet er: 1) at løse en konkret problemstilling i praksis: hvordan kan vi behandle ældre i eget hjem og dermed være med til at løse en stor udfordring med et stigende antal ældre patienter, 2) at effektuere en forandring: reorganisering af samarbejdet mellem hospital, kommuner og almen praksis, da behandlingen skal foregå i patientens hjem, og 3) at bidrage med en forståelse af og skabe viden om forandringen: hvordan får vi forskellige typer organisationer til at samarbejde på flere forskellige organisatoriske niveauer om samskabelsen af et nyt tværsektorielt patientforløb. Idet vi skulle igangsætte en forandringsproces fandt jeg som antropolog aktionsforskning velegnet som ramme. Metoden er med sin demokratiske, kommunikative og innovative tilgang især relevant ved komplekse problemstillinger, der involverer mange, og hvor praktikerne unikke viden og erfaring er vigtig at samle for i fællesskab at kunne løse udfordringen. Den gjorde det muligt at inddrage alle, der ville få en rolle i det nye patientforløb, i processen med at designe, afprøve og evaluere forløbet, hvilket kunne kvalificere patientforløbet og sikre ejerskab på alle organisatoriske niveauer, fra medarbejderen i front til ledelsen.

Forløbet i eget hjem har fået farven lilla. Armbåndet skal minde de medarbejdere, der kommer i patientens hjem under forløbet, om at patienten er i hospitalsbehandling i eget hjem.
Foto: Iben Duvald.

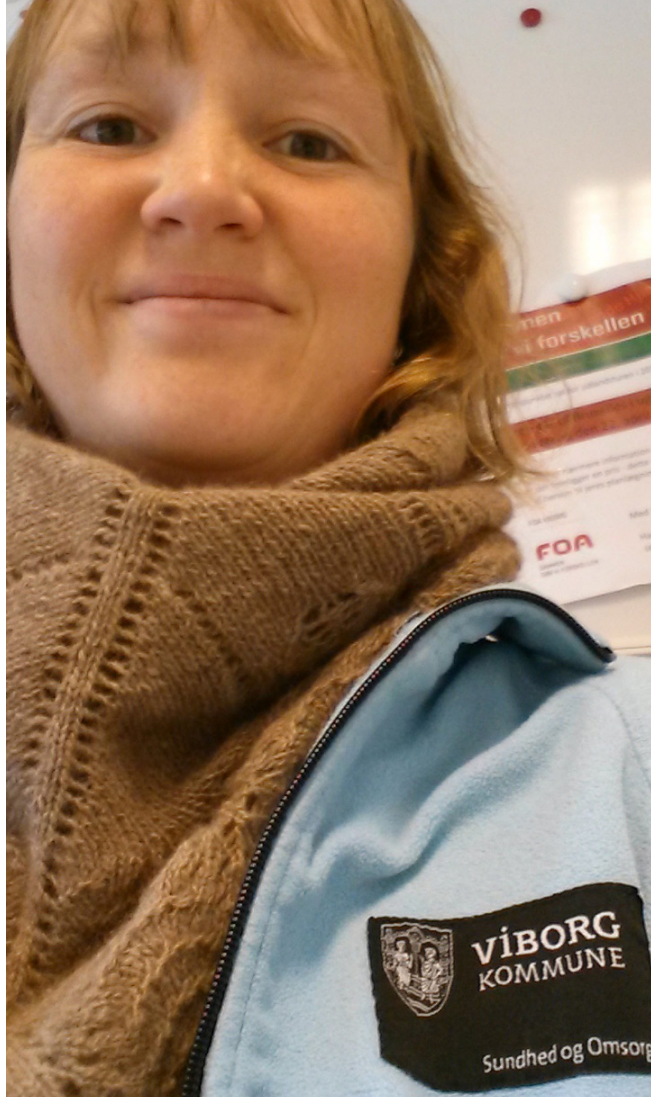
En iterativ cyklisk proces – med udgangspunkt i et etnografisk feltarbejde

Både antropologi og aktionsforskning er interesseret i og tager udgangspunkt i lokal viden. Ofte indledes aktionsforskningsprocessen med en undersøgelse af problemfeltet, kaldet diagnosefasen. Som professor i aktionsforskning David Coghlan skriver, er diagnosen en dybdegående undersøgelse af fortid og nutid med målet om at ændre fremtiden. Antropologiske metoder herunder etnografi er velegnet til at afdække konteksten og den aktuelle praksis for at kortlægge udfordringerne, der skal løses. Men aktionsforskningen tager et ekstra skridt, idet feltarbejdet blot er startskuddet til en længerevarende iterativ cyklisk forandringsproces med loops bestående af diagnose, plan, handling samt evaluering og læring. Denne cykliske proces, der understøtter og faciliterer forandringsprocessen, er et grundlæggende træk ved aktionsforskning. Hvor man inden for antropologien klassisk benytter et længerevarende eksplorativt feltarbejde bestående af deltagerobservation og interviews, er der inden for aktionsforskning ingen specifik dataindsamlingsmetode, men derimod en overordnet ramme med forskellige faser. Det åbner op for muligheden for at benytte de forskellige kompetencer, man har som antropolog.

I vores projekt samarbejder en akutafdeling, 3 kommuner og almen praksis om at finde den rette organisering for behandling i eget hjem af ældre akut syge patienter. Projektet består af en indledende eksplorativ del, hvor samarbejdspartenerne ud fra en afdækning og undersøgelse af eksisterende praksis igangsætter en dynamisk forandringsproces. Denne del har til formål at skabe et kvalificeret grundlag for den anden del af projektet, som er en implementerings- og evalueringsdel af det nye patientforløb. Inspireret af David Coghlan og Teresa Brannicks ramme præsenteret i bogen *Doing Action Research in Your Own Organization* er projektet bygget op omkring den karakteristiske cykliske proces og består af faserne: kontekst og formål, diagnose (overblik over situationen, hvor kan der skabes forandring), planlægning (af forandring), eksperiment (systematisk afprøvning af forandring igennem iterativ proces) og evaluering (af forandring og læring undervejs).

Undervejs i forandringsprocessen benytter vi forskellige metoder. Vi indledte projektet med et indledende møde, hvor mulige interessenter var inviteret med for at høre om projektidéen. Herefter blev en styre- og en arbejdsgruppe etableret, hvori alle organisatoriske enheder, der indgår i projektet, er repræsenteret og involveret. For at skabe en fælles og holistisk forståelse af udfordringen i den lokale kontekst udførte jeg et halv års etnografisk feltarbejde for at kortlægge eksisterende praksis. Jeg observerede og interviewede medarbejdere fra kommunerne, hospital samt almen praksis for at identificere styrker og barrierer i det tværsektorielle samarbejde omkring behandling af ældre. Jeg brugte således et velkendt værktøj fra antropologien til at skabe et fælles ståsted og kvalificere den efterfølgende dialog mel-

Ude at observere den kommunale hjemmepleje under det indledende feltarbejde.
Foto: Iben Duvald.

lem forsker og praktikere omkring organiseringen af det nye patientforløb, og hvad der kunne bygges videre på, og hvad der skulle ændres i samarbejdet. En deskriptiv analyse blev fremlagt for styre- og arbejdsgruppen for at gå i dialog med dem om de foreløbige fund, der viste, at hospital, kommuner og almen praksis havde forskellige forståelser af forløbene, og at de kun kendte lidt til hinandens opgaver. Samarbejdet var karakteriseret af en "os og dem" forståelse. Skulle vi organisere et nyt forløb på tværs i patientens hjem, var vi afhængige af et tættere og mere struk-

tureret samarbejde. Feltarbejdet gav også mig som projektleder en forståelse for alle de involveredes arbejdsgange og perspektiver, hvilket var en fordel i den efterfølgende dialogbaserede proces.

Kortlægningen dannede baggrund for de idégenererende workshops, vi indledte planlægningsfasen med. I alt 24 medarbejdere blev over to dage fordelt på tværs af fag, sektorer og organisationer i fire grupper bestående af sundhedsprofessionelle med hver deres baggrund. Målet var, med afsæt i en diskussion af fundene fra kortlægningen, at generere idéer til det nye pa-

tientforløb. Inspireret af fremtidsværksteder, en metode præsenteret af Kurt Aagaard Nielsen og Birger Steen Nielsen, tog medarbejderne aktivt del i ændringen af deres egen fremtid, ved først hver især at få ideer og senere i grupper at skitsere et helt patientforløb. Forløbet blev til sidst fremlagt og diskuteret i plenum. Nogle af kommentarerne fra deltagerne var: "Det er overraskende, hvor forskelligt vi arbejder" og "Det giver rigtig god mening at idegenere på tværs af sektorer og faggrupper". Under workshoppen fandt vi frem til følgende overordnede organisering for behandling af ældre i eget hjem: almen praksis skulle se patienten, akutlægen på hospitalet skulle overtage behandlingsansvaret og samarbejde tæt med de kommunale sygeplejersker, der skulle stå for behandlingen i hjemmet. Som David Coghlan påpeger, består aktionsforskning af én stor og ofte flere små cykliske processer. Workshoppen er et eksempel på et lille loop. Den blev planlagt af arbejdsgruppen ud fra kortlægningen, faciliteret/udført af mig som forsker, og resultaterne/læringen (ideer til patientforløbet og selve processen) evaluerede vi i arbejdsgruppen.

Relationen: ikke et studie af, men et studie med mennesker

Samarbejde og relationer er centrale elementer i både antropologi og aktionsforskning. Under feltarbejdet opbygger antropologen et samarbejde med og en relation til sine informanter, men som ordet *deltagerobservation* henlyder til, så handler det om at finde en balance mellem det at deltage og blive en del af menneskers daglige praksis, så man kan opnå forståelse og generere en dybdegående detaljeret beskrivelse af deres liv og kulturen set "indefra", men samtidig bevare distancen og kontrollere intimiteten for derigennem at observere som en udenforstående. Det handler om at finde en balance mellem aktiv deltagelse og distanceret observation. Når man som antropolog vælger en aktionsforskningstilgang, skal man lære at forholde sig til deltagelse og samarbejde på en ny måde.

Aktionsforskning er en handlingsrettet metode, der baserer sig på et aktivt og ligeværdigt samarbejde mellem forsker og praktikere, således at det nye er tilpasset den praktiske virkelighed og bygger på evidensbaseret forskning. Det er ikke et studie *af*, men et studie *med* mennesker, som David Coghlan påpeger. Ofte bruger man termen medforskere om den gruppe praktikere, der er med til at undersøge, forske i og initiere forandring i egen praksis. Det er en demokratisk samskabelsesproces. Professor John Van Maanen taler i bogen *Tales of the Field* om etnografi som en skriftlig repræsentation af en kultur. Ifølge Maanen formes en etnografi af etnografen og de valg, han/hun gør sig undervejs – både med hensyn til fokus i felten og måden, hvorpå han/hun skriftligt formidler sin viden. Ud fra det synspunkt kan man sige, at etnografen har magten, da det udelukkende er det, han/hun ser,

samt hans/hendes viden og mening, der ligger bag fortolkningen af kulturen. I aktionsforskning deler man denne etnografiske magt, idet forsker og praktikere deler deres viden med det formål at skabe en forandring sammen. Det er ikke nok, at praktikerne bliver hørt – de skal indgå i projektet, da aktionsforskning bygger på den erkendelse, at forsker og praktikere bidrager med hver deres viden. Der er således flere vidensformer i spil, forskningsbaseret viden og viden fra praksis, og udgangspunktet for aktionsforskningen er i dét rum, hvor de to vidensformer mødes. Aktionsforskningen adskiller sig fra andre akademiske retninger ved, at forskeren deler den videnskabelige erkendelsesproces med handlende aktører i praksisfeltet.

I behandlingsforløbet i eget hjem har vi indført virtuel stuegang, så lægen i akutafdelingen, der har ansvaret for behandlingen, kan kommunikere med patienten og den kommunale sygeplejerske, der behandler patienten i eget hjem. Foto: Agata Lenczewska-Madsen, fotograf på Hospitalsenhed Midt.

Arbejdsgruppen, der består af elleve sundhedsprofessionelle, enten praktikere eller ledere tættest på praksis, fungerer som mine medforskere. Som én pointerede på et møde: “Det, at være fælles om at udvikle, det synes jeg, er det fede, det må jeg sige”. Med udgangspunkt i skitserne for patientforløbene fra vores workshops og med hjælp fra mig som forsker, har arbejdsgruppen på tværs af fag, sektorer og organisationer, ud fra deres viden om praksis og igennem dialog, designet det nye patientforløb fra bunden. Hvordan kommer patienter igennem behandlingsprocessen fra de bliver opdaget til de udskrives, hvem skal gøre hvad, hvordan er samarbejdet, hvordan er kommunikationen, hvad er inklusionskriterierne, hvilke kompetencer er nødvendige og så videre. Ordet design er brugt, da jeg som forsker har bidraget med min teoretiske viden omkring organisationsdesign, vi har designet en ny type organisering. Møderne har for eksempel omhandlet, hvordan kommunikationen skal foregå, når hospital, kommuner og almen praksis har forskellige IT-systemer, der ikke taler sammen, og emner som udarbejdelse af arbejdsgangsbeskrivelser for alle faggrupper involveret i forløbet. Beskrivelserne skal sikre sammenhængen i samarbejdet på tværs. Under disse kontinuerlige fire timers dialogmøder, hvor vi via gruppediskussion har designet patientforløbet, opdagede jeg hurtigt, at jeg trak på mine erfaringer med at udføre fokusgrupper. Jeg skal ligesom en moderator facilitere og stille spørgsmål, motivere, sikre at de, der vil, kommer til orde/bliver hørt, sikre en god tone, sikre fremdrift og holde fokus.

“ Vi har allesammen været med i sådan nogle halvhjertede opgaver, hvor man rent faktisk syntes, at man skulle lave rigtig meget ekstra, og der kom bare aldrig noget ud af det (...) Vi vil også gerne have nogle resultater ud af det – hjælper det noget? Men for at vi kan få nogle ordentlige resultater, der er brugbare, så er vi også nødt til at gøre en indsats for det.

Et konkret eksempel på en samskabelsesproces fra projektet er en igangværende udvikling af et skema til brug i den sundhedsøkonomiske analyse. Her samarbejder jeg, en sundhedsøkonom og de kommunale sygeplejersker i front om at udvikle et skema, de udfylder ved hvert besøg i patientens hjem, for at vi kan beregne, hvad det koster at behandle patienter i eget hjem sammenlignet med en indlæggelse. I arbejdsgruppen udviklede vi i samarbejde med økonomien et udkast til skemaet. Skemaet bliver nu afprøvet og løbende videreudviklet, så det opfylder kravene fra økonomien men samtidig er nemt at udfylde. Eksempelvis skulle sygeplejerskerne i starten skrive alle de indsatser, de lavede hos patienten, i skemaet. Nu kan de sætte en cir-

kel om nogle valgmuligheder. Dataindsamlingens kvalitet højnes ved inddragelsen af medarbejderne, idet de, når de kan bringe egne erfaringer ind i processen, tager ejerskab. En sygeplejerske sagde: "Vi har alle sammen været med i sådan nogle halvhjertede opgaver, hvor man rent faktisk syntes, at man skulle lave rigtig meget ekstra, og der kom bare aldrig noget ud af det (...) Vi vil også gerne have nogle resultater ud af det – hjælper det noget? Men for at vi kan få nogle ordentlige resultater, der er brugbare, så er vi også nødt til at gøre en indsats for det". Min opgave er at give dem løbende feedback på, hvordan de har udfyldt skemaet og med min viden om forskning og praksis (fra mit indledende feltarbejde) at fungere som medierende tolk i processen. Økonomen har ikke kendskab til praksis og stiller spørgsmål om, hvorfor de udfylder skemaet, som de gør. Omvendt spørger sygeplejerskerne, hvorfor skemaet er, som det er. De har spurgt, om jeg vil tage med ud til patienten og observere, og sammenligne det, de gør i praksis, med de indsatser, de registrerer. Praktikerne er således med til at bestemme hvilke metoder, vi anvender i projektet.

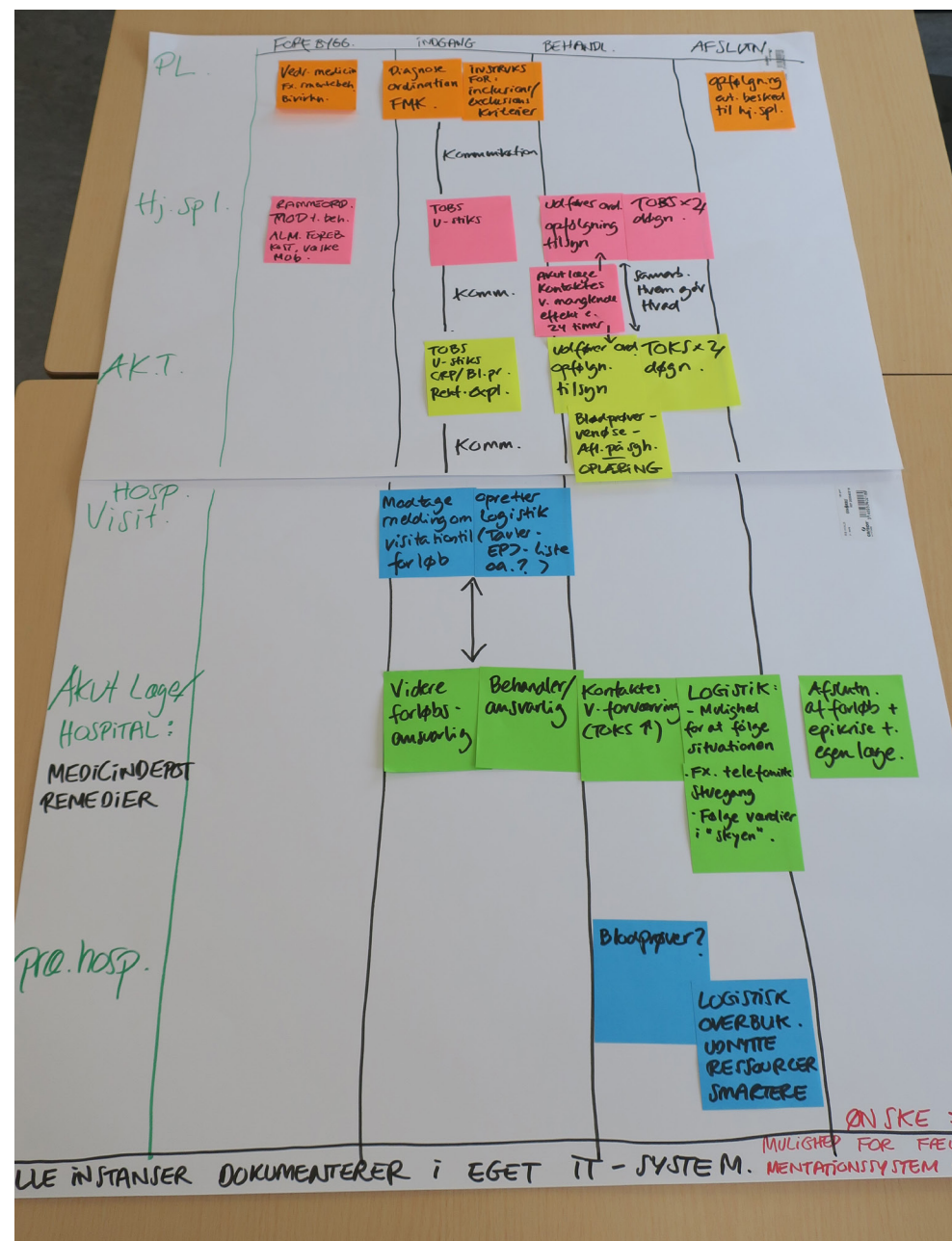
Projektet er nu i en dynamisk testperiode, hvor vi tester patientforløbets organisering på en mindre gruppe patienter og løbende tilpasser forløbet den praktiske virkelighed. Samtidig tester vi muligheden for at få data (eksempelvis udvikler vi det tidligere nævnte skema, der skal hjælpe os med at beregne de sundhedsøkonomiske konsekvenser ved at behandle borgerne hjemme), så vi, når vi udruller forløbet og inkluderer mange patienter, kan evaluere bredt ved brug af kvalitative og kvantitative metoder. Som antropolog bidrager jeg i denne fase med at lave individuelle interviews med patienter og medarbejdere omkring, hvad de oplever som fordele og udfordringer ved

at behandlingen flyttes fra hospitalet ind i hjemmet. Indsigten i oplevelserne giver os mulighed for at justere forløbet og tilpasse det til brugerne. Løbende præsenterer jeg materialet for mine medforskere.

Forsker og facilitator

Inden for antropologien hersker der enighed om, at for at forstå sociale fænomener må etnografen indgå i en interaktion med de observerede og på den måde forstå folket inde fra. Etnografen må være engageret og tilstedeværende for at kunne forstå andre mennesker og deres livsverden. Når man som antropolog kaster sig ud i aktionsforskning fordrer det dog en anden type engagement end feltarbejdet. Det er ikke nok at lære sproget og at deltage i og studere sociale praksisser i en given gruppe over en længerevarende periode, da målet ikke alene er at forstå, men også er at forbedre. Forskeren må i en aktionsforskningsproces derfor påtage sig en særlig rolle, der består af flere forskellige roller. Man har som udgangspunkt to roller bundet op på det ansvar, der også ligger i titlen; et ansvar for at bidrage til udvikling af forandring (aktion), og et ansvar for at skabe ny viden (forskning), der også bidrager uden for den lokale kontekst. Udvikling og forskning foregår simultant. Man har altså en dobbeltrolle og er forsker og facilitator.

Inden for antropologien rådes man til at deltage, men samtidig observere ude fra. Det samme kræves inden for aktionsforskning, men deltagelsen har flere facetter. Som en fra arbejdsgruppen sagde: "Det fede ved det her, det er jo at vi sidder her og udveksler (...), og så at vi har dig til at sidde og lave alt arbejdet, altså vi sidder her og udveksler, og så går du videre med det, fordi alt der her koordinerings-

En ide fra en af grupperne på workshoppen til, hvordan behandlingsforløbet i eget hjem skal organiseres. Foto: Iben Duvald.

arbejde eller afklaringsarbejde, det får vi jo ikke gjort. Vi vil rigtig gerne det her, og man kan jo ikke gøre det uden én, som har tiden til det og engagementet, som du har". Som citatet viser, har forskeren, selvom det er en samskabelsesproces, en særlig position. En position, som man skal være sig bevidst. Etisk er forskeren i aktionsforskning ikke kun bevidst om, at tilstedeværelsen i felten påvirker praktikerne og således også forskningen (i klassisk deltagerobservation reflekteres der også over egen rolle samt mulig påvirkning), men søger reflektivt, hvordan involvering kan fremme en positiv forandring. Forskeren må være lydhør og være med til at facilitere den forandring, som praktikerne i felten ønsker skal ske, og det er derfor en balance mellem selv at deltage på lige fod med de andre og samtidig lade dem tage del i og være styrende i samskabelsesprocessen. Lad mig give et eksempel. På et styregruppemøde reflekterede vi i fællesskab over, hvordan vi kunne få flere patienter med, hvilket vi havde svært ved grundet covid19-situationen. Jeg fremlagde tre muligheder samt fordele og udfordringer ved hver mulighed. Til sidst foreslog jeg én ud fra et forskningsøjemed, kendskab til praksis samt tidligere diskussioner, men de valgte i fællesskab en anden og tog dermed ejerskab i projektet. Min rolle som forsker er, udover at studere beslutningsprocessen, at være med til at facilitere deres beslutning.

I processen har jeg mange forskellige opgaver, og dermed nogle gange en central og andre gange en mere tilbagetrukket rolle. Jeg bidrager med et 'udefra' og teoretisk perspektiv, viden om organisationsdesign, forsker i og har overblik over processen, evaluerer forløbet ud fra kvalitative metoder, bidrager med at skabe en fælles forståelse og fremme dialogen på tværs af organisationer, fag og sektorer (for eksem-

pel ved at kortlægge eksisterende praksis og ved at invitere alle i styre- og arbejdsgruppen til et møde, hvor en international aktionsforsker præsenterede dem for tilgangen), indkalder til, faciliterer og sørger for en god dialog på møder trods uenigheder (med antropologien i ryggen er jeg god til at sætte mig ind i andres perspektiver og forstå, hvorfor de forskellige tænker og handler, som de gør), er problemknuser og besvarer spørgsmål, og søger fondsmidler. Det kan være svært at agere både facilitator, deltager og nysgerrig undrende forsker. At jeg ikke er praktiker, selvom jeg har været tilknyttet akutafdelingen i lang tid, hjælper mig til at stille andre (teoretiske) spørgsmål end de sundhedsprofessionelle.

At hylde metodernes forskelligheder

At spille hinanden gode handler om at hylde hinandens forskelligheder, at være bevidst om egne styrker og svagheder, og arbejde sammen på en måde, så alle præsterer deres bedste. Antropologi og aktionsforskning har som metoder mange ligheder og grundlæggende værdier. Begge metoder tager udgangspunkt i lokal viden, har relationer som et centralt element og ved begge metoder indgår man som forsker i den praksis, man undersøger. Metoderne er også på mange måder forskellige med hver sine styrker. Jeg er kommet ind på nogle af de mange metoder og kompetencer fra antropologien, jeg har trukket på undervejs i projektet, og mine kompetencer som antropolog er blevet bemærket. Flere har påpeget, at en af mine styrker som projektleder er, at jeg kan tale med alle – en kompetence, der bygger på evnen til at kunne sætte mig ind i andres perspektiver og forstå, hvorfor de gør, som de gør.

Der er således fordele ved at lade en antropolog lave aktionsforskning. Jeg mener desuden, at antropologer kan lære meget af aktionsforskning, især den ramme aktionsforskning tilbyder til at udføre forandringsprocesser i tæt samarbejde og dialog med aktørerne i ens felt. Metoden kan hjælpe antropologen med at gå fra at være beskuende til at skabe forandring, at blive i felten og være med til at facilitere forandringer, der bygger på den forståelse, som er opnået igennem feltarbejde. Jeg selv trives bedst med at lave forskning, der løser udfordringer og kan anvendes i praksis. I dette projekt kan vi skabe nogle bedre forløb for ældre, hjælpe med til at løse udfordringen med "Silver Tsunami" og forbedre samarbejdet mellem hospital, kommuner og almen praksis. Aktionsforskning har givet mig mulighed for legitimt som antropolog at være med i den proces, samtidig med at jeg kan kvalificere forandringsprocessen ved hjælp af mine antropologiske kompetencer.

Forslag til videre læsning

Iben Duvald (2021) "Using action research and organization design to plan in-home hospital treatment". *Research in Organizational Change and Development* vol. 29. (accepteret til publikation).

David Coghlan og Teresa Brannick (2010) *Doing Action Research in Your Own Organization*. London. SAGE Publications.

Susanne Winther og Ditte Høgsgaard (ed.) (2020) *Aktionsforskning i sundhedsvæsenet. Ideer til kommunikative og innovative forandringer i en sundhedsfaglig praksis*. Aalborg Universitetsforlag.

Om forfatteren

Iben Duvald er uddannet antropolog fra Aarhus Universitet i 2013 og har en ph.d. fra Aarhus BSS. Hun er ansat som adjunkt på Institut for Virksomhedsledelse, AU, og har siden 2014 været tilknyttet akutafdelingen, Hospitalsenhed Midt, hvor hun er forskningsansvarlig. Iben forsker i organisationsdesign og sociale praksisser i den del af det danske sundhedsvæsen, der tager sig af akut syge patienter. Iben har siden 2019 været en del af den faste redaktion på Jordens Folk.

Poesi, følelser og litterære greb

At indfange en psykisk lidelse

Af Mette Toft Rønberg & Mikka Nielsen

Depression og ADHD bliver ofte italesat som lidelser, der kun kan forstås, hvis man oplever det på egen krop. Betyder det, at vi ikke skal forsøge at forstå disse lidelser? Det mener vi ikke. I denne artikel illustrerer vi, hvordan et blik for det kreative, poetiske og metaforiske i empiri kan fungere som en katalysator til at få adgang til erfaringer, der vanskeligt lader sig indfange.

“Kroppen er fuldstændig energiforladt. Sover, tung. Indimellem har jeg forsøgt at komme ud at løbe, fuldstændig ligesom at have *bly* i benene. Træt, træt, træt. Opgiven [...] Når jeg sådan har tænkt på, hvordan det føles... det billede, jeg kan få, der er tættest på, det er ligesom, du bliver pakket ind i velcro. Du ved, det der plastic, du putter rundt om maden. Så den fuldstændig lukker af [...] Når du har en depression, den sidder fast, sådan en vita wrap. Du kan ikke få den af. Og du kan ikke gøre noget som helst. En periode, der havde jeg også en, ikke at jeg har været besat af at gå i bad, men jeg kunne godt få den tanke, at: “Åhrr. Bare jeg ku’ vaske det her af. Bare jeg ku’ vaske hele det her *sorte, tunge* af. Men det kan man bare ikke. Og det er *ekstremt* frustrerende. Det sidder om dig sådan ja, Vita wrap. Du kan ikke trække vejret, du kan ikke ånde. Altså, du kan ikke leve. Og sådan føles det. Du går i en boble. Og andre er udenfor. Og du kan ikke trænge ud.”

(Trine, 46 år).

Trine sidder med armene over kors og kigger enten frem for sig eller ned i bordet, mens hun i et interview inviterer os med ind i depressionens verden og oplevelsen af depression som en allestedsnærværende og uigennemtrængelig hinde. Ryggen er krum, og stemmen er grådkvalt, mens hun fortæller om depressionens omklamrende natur, hvordan den ikke er til at slippe af

med og ønsket om at komme væk fra dens tyngde. Gennem billedsprog og brug af metaforer bliver vi ført ind i noget af det allersværest tilgængelige, diffuse og abstrakte; nemlig kropslige erfaringer med depression. For Trine er depressionen ikke en klinisk størrelse, men en tætsluttende og invaderende velcro-vita-wrap-agtig fornemmelse, der hverken er til at krænge eller vaske af.

Depression og ADHD bliver ofte beskrevet som tilstande, der ikke kan beskrives med ord, men kun kan forstås, hvis man oplever dem på egen krop. På trods heraf, har vi beskæftiget os med kropslige erfaringer med depression og ADHD i vores ph.d.-projekter. Et projekt der er dømt til at mislykkes? Det mener vi ikke. For selvom vi ikke kan føle andres erfaringer til fulde, kan vi anvende mange forskellige typer empiri og gøre brug af vores egne følelser, kropslige fornemmelser og tanker til aktivt at prøve at sætte os i informanternes sted. Det indebærer blandt andet, at vi sætter os selv på spil. At undersøge kropslige erfaringer kræver en kreativ tilgang til forståelsen af, hvad empiri er. Følelser, fornemmelser og kropslige erfaringer kan

være svære at verbalisere, hvilket derfor vanskeliggør – men ikke umuliggør projektet. Vi illustrerer i denne artikel, hvordan en bred tilgang til, hvad der tæller som empiri, er fordrende for nuancerede og indsigtsgivende etnografiske beskrivelser. Vi vil løbende gøre brug af forskellige former for empiri fra litteratur og poesi til interviewuddrag og observationsnoter og derved eksemplificere ovenstående i en konkret analyse af kropslige erfaringer med depression og ADHD. Formålet er at vise, hvordan en sådan tilgang kan give en dybdegående indsigt i og *fornemmelse* af, hvordan depression og ADHD føles. På denne vis er vi et skridt nærmere i bestræbelsen på at forstå erfaringer, som ikke umiddelbart lader sig indfange.

Feltarbejde blandt voksne med depression og ADHD: Metaforer og poesi

Denne artikel er baseret på to danske feltarbejder fra vores tid som ph.d.-studerende i forskningsprojektet “Diagnosekultur”. Her undersøgte vi i hvert vores projekt, hvordan voksne erfarer henholdsvis depression (Mette) og ADHD (Mikka) i hverdagslivet. Begge feltarbejder inkluderede interviews med diagnosticerede og observationer med forskellig grad af deltagelse, hvor Mikka fulgte sine informanternes behandlingsforløb hos læger og psykiatere, og Mette fulgte blandt andet et forløb i en depressionsgruppe på et psykiatrisk ambulatorium, ligesom hun deltog i en sommerhøjskole for depressionsramte. Vi fulgte også begge grupper på Facebook med fokus på de to diagnoser samt mediernes løbende portrættering af ADHD og depression. Det er blandt andet herved, at vi er blevet opmærksomme på eksempelvis selvbiografiske værker om depression. Som en del af vores tilknytning til samme forskningsgruppe, sparrede vi løbende med hinanden, mens vi lavede feltarbejde – blandt andet om, hvordan vi metodisk bedst muligt kunne forsøge at få adgang til svære lidelseserfaringer. Samarbejdet gjorde, at vi på et tidligt tidspunkt blev opmærksomme på interessante forskelle og ligheder i vores informanternes erfaringer med ADHD og depression. Det var blandt andet slående, hvordan maleriske, smukke og smertelige beskrivelser gik igen i vores mange interviews med informanterne. Det gjorde os opmærksomme på, at hverdagsprog og måske særligt sprog, der kommunikerer abstrakte og diffuse størrelser som kropslige erfaringer, rummer poetiske udtryk.

Et eksempel på dette ser vi hos en af Mikkas informanter, Bo, som er 43 år og diagnosticeret med ADHD. Bo er en aktiv mand med store armbevægelser, høj røst og en eventyrlig evne til at fortælle og ikke mindst akkompagnere sine beskrivelser af livet med ADHD med alskens lyde for at understrege sine pointer. Bo fortæller, at han ofte kan mærke sin ADHD komme snigende, og da Mikka spørger, hvordan han mærker ADHD'en, forklarer Bo de kropslige dimensioner af ADHD på denne måde:

“Jeg kan typisk mærke, at spændinger kommer lige her [tager sig til nakken]. Og det er ligesom, der kommer en svag strøm igennem hjernen ‘bizzz’ [sætter en finger til tindingen]. Det er de fysiske symptomer på det. Så kan jeg mærke, at jeg begynder at trippe [bevæger det ene ben op og ned].

Mikka: Hvad er der med det der ben, der kører?

Bo: Uha, det er ingenting lige nu. Det er fordi, nu sidder energien og ophober sig. Så den skal ud et eller andet sted. Når jeg er til foredrag for eksempel eller på kursusdag, hvor vi bare skal sidde på vores flade og så modtage sådan noget tavle-undervisning, så kører mit ben. Jeg fedter rundt hele tiden [drejer på stolen og piller ved en kuglepen på bordet]. Det er ligesom om, der kommer kulsyre i det hele, og den energi, den skal ud. Så sidder jeg og hopper lidt.”

Bo benytter sig ofte af metaforer i sin beskrivelse af ADHD’ens accelererende, ustoppelige og påtrængende karakter. Man fornemmer næsten kulsyren i armene og elektriciteten løbe sitrende gennem kroppen, når Bo, som han selv beskriver det, “i en talestrøm af en anden verden”, først går i gang med at fortælle. Vi får et ganske andet og langt mere levende indblik i ADHD’ens karakter i Bos metaforiske beskrivelse af ADHD, end hvis han blot havde oplistet de diagnostiske kriterier for ADHD for os.

I gennemlæsningen af vores empiriske materiale er vi blevet forbløffet over, hvor rigt et metaforisk sprog vores informanter anvender, men også hvor enslydende metaforerne er, selv når vidt forskellige mennesker beskriver de-

“ De fleste af os har en fornemmelse af at høre til i en verden, som er delt af andre end os selv. Denne følelse af at høre til i en verden, ændres eller bliver afbrudt i depressionen, hvor den deprimerede oplever en manglende forbindelse til sig selv og andre, tab af håb, en ændret tidsopfattelse og ikke mindst en ændret kropslig måde at være i verden på.

res kropslige erfaringer. I nedenstående har vi klippet små brudstykker af interviewmateriale ud, der illustrerer, hvordan citaterne om depression har enslydende karakter, ligesom citaterne om ADHD ligner hinanden. Beskrivelserne er formuleret af forskellige personer, og alligevel tegner der sig et billede af lidelsernes kropslige dimensioner i den metaforiske sprogliggørelse deraf.

Depression

“Dyb tomhed. Og tristhed. Og så følte jeg mig tung. Og så – som om alt livet – alt livet var bare forsvundet ud af mig.”

“Jeg var så dybt, dybt trist, altså et sted, hvor jeg aldrig nogensinde havde, altså, nogle gange så beskriver jeg det sådan, det er sådan ligesom en kælder neden under sindet”.

“Og så kunne jeg mærke. Der kom bumletoget lige pludselig rullende og simpelthen, fuldstændig mentalt udkørt”.

ADHD

“For mit hoved det kørte jo på 180 [km/t]. [...] Jeg havde ikke roen til at være i det, jeg var i.”

“Det hele kører bare i en stor pærevælling. Tankerne de flyver rundt. Der er slet ikke nogen sammenhæng i dem. De jorder bare der ud af”.

“Det hele kørte rundt i hovedet på mig. Og når jeg læste om noget, så var der 20 døre, der åbnede sig”.

Fortællingerne om depression rummer en træghed, tyngde og dybde. Man næsten mærker vægten på sine egne skuldre i læsningen af citaterne. Fortællingerne om ADHD derimod rummer en hastighed, ufokuserethed og energi, og fornemmelsen af kaos og kraftfuldhed står frem. Diffuse erfaringer er materialiseret og verbaliseret i metaforer, og vi får som læsere et indblik i lidelsernes fænomenologi. Antropologen Michael Jackson – der i øvrigt betegner sig selv som poet før antropolog – pointerer, at når vi anvender fysiske metaforer for følelsesmæssige oplevelser, og vi eksempelvis taler om, at jorden giver efter under os, eller at vi mister fodfæstet, er det udtryk for vores faktiske oplevelse af desorienteret væren. Når vores informanter taler om, at hovedet kører med 180 kilometer i timen, og at tankerne kører i en stor pærevælling, er det således en metaforisk beskrivelse af oplevelsen af, at tankerne passerer hurtigt gennem hovedet, men samtidig også udtryk for en faktisk oplevelse af en hastig og kaotisk væren i verden. Dét at have blik for det poetiske og metaforiske i sit datamateriale kan derfor være med til at vække en opmærksomhed på kropslige erfaringer, som bringer os tættere på at indfange og forstå disse erfaringer og måder at være i verden på.

Litteraturens beskrivelser: En indgang til at forestille sig den anden

Autobiografiske værker og poesi er en anden indgangsvinkel til at hjælpe os med at komme nærmere det, der vanskeligt lader sig beskrive. I den forbindelse er det relevant at inddrage litteraten Hans Ulrich Gumbrecht's argument om, at erfaringer består af to lag. Det ene er et lag af mening og betydning, kaldet "meningseffekter", der appellerer til intellektet og en fortolkningsdimension. Det andet er "presence," som refererer til æstetiske erfaringer, der er kropslige frem for meningsfortolkende, og som vækker en umiddelbar genklang eller fornemmelse hos læseren. Psykologen Svend Brinkmann beskriver de to med henholdsvis sætningerne "aha, nu forstår jeg!" (meningseffekter) og "aha, nu ved jeg, hvordan det føles" (presence) i antologien "Knausgård som forsker". Presence-effekter handler således også om rytmen i et digt, hvordan digtet føles i munden, og de fornemmelser digtet fremkalder hos læseren. Det handler om de kuldegysninger, som

kan gennemstrømme kroppen, eller de tårer der kan pible frem i øjenkrogene, når vi bliver bevæget af eksempelvis et stykke musik, et kunstværk, en film eller et andet menneskes smerte. Inspireret af ideen om presence vil vi hævde, at vi som kvalitative forskere kan benytte skønlitterære forfattere og poeters brug af "presence-effekter" som indgang til at forstå den lidendes kropslige erfaringer.

Vi vil illustrere dette med et citat fra den amerikanske romanforfatter William Styron, som flere steder beskriver kropslige erfaringer med depression i sit selvbiografiske værk om depression:

"Det efterår bemægtigede forstyrrelsen sig gradvist hele mit system; jeg begyndte at forestille mig, at min forstand var som en af de gammeldags telefoncentraler i landsbyerne, som langsomt blev oversvømmet af tidevandet; en efter en begyndte de normale forbindelser at drukne, så der langsomt skete en afbrydelse af nogle af kroppens og næsten alle instinktet og forstandens funktioner" (Styron 1991:45).

Uddraget skildrer, hvordan Styron erfarer, at hans kropslige væren i verden bliver afbrudt, mens han befinder sig i depressionens vold. Hans sædvanlige bevægelse bliver hæmmet af noget udefrakommende, som Styron kalder "tidevandet". Dette gør, at han oplever en fatal afbrydelse i sin væren i verden, som han illustrerer på billedlig vis: Han er ved at drukne.

De fleste af os har en fornemmelse af at høre til i en verden, som er delt af andre end os selv. Denne følelse af at høre til i en verden, ændres eller bliver afbrudt i depressionen, hvor den deprimerede oplever en manglende forbindelse til sig selv og andre, tab af håb, en ændret tidsopfattelse og ikke mindst en ændret kropslig måde at være i verden på. Den kropslige bevægelse i verden kan blive lammet eller stoppe helt i depressionens mørkeste afgrund, hvilket kan medføre, at personen er sengeliggende eller "begynder uophørligt at tænke på glemsel", som Styron formulerer det. Eller måske sågar gør alvor af at tage livet af sig selv.

I digtsamlingen "Depressionsdigte" fra 2014, skildrer den danske digter Sternberg den depressive kropslige tilstand på følgende vis:

"Når vi ikke er
begravet i hinandens arme

står vi helt stille
ved siden af hinanden

min krop er en urne
din krop er en urne

selvfølgelig har vi ikke sex"

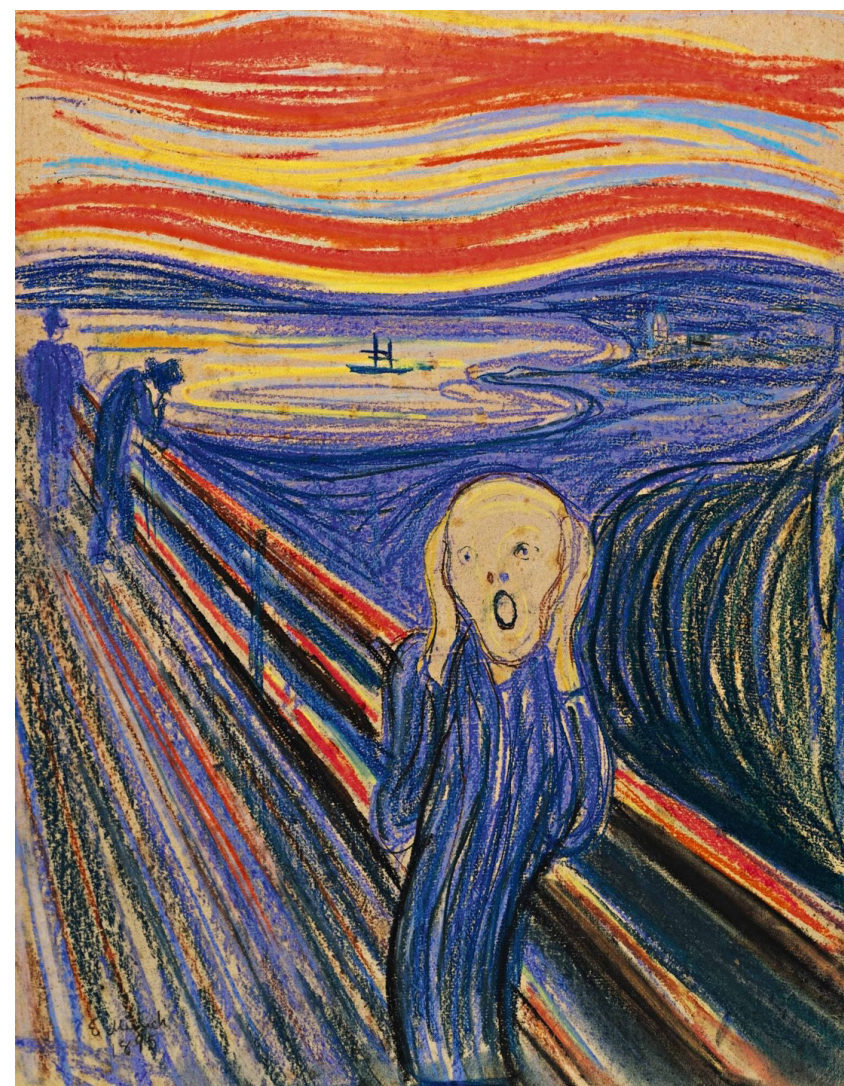
At kroppen er en urne, leder tankerne hen på død, stilstand og udslettelse. Dødsmetaforer er ligeledes gennemgående blandt flere af informanterne med depression i Mettes feltarbejde, der beskriver, hvordan “livet er forsvundet ud af en”, kroppen føles “lammet”, de befinder sig “i en anden verden”, hvor de har “mistet fodfæstet”. En har en “knude i maven” og “kan ikke mærke fødderne nede på jorden”. En anden refererer til maleriet “Skriget” af Edvard Munch, da hun oplever, at værket indfanger følelsen af at være “fuldstændig i stykker”.

Både Styron, Sternberg og vores informanter formår at portrættere, hvordan de fysisk oplever, at kroppen forandrer sig til det smertefulde værre i en depression, hvor kroppens normale funktioner langsomt bliver sat ud af spil. At læse, se og lytte til disse beskrivelser vækker en form for genklang, der giver en fornemmelse af, hvordan depression føles.

At erfare sammen: Kropslighed i felten

Et feltarbejde er kendetegnet ved, at vi som kvalitative forskere fremprovokerer visse refleksioner, følelser og overvejelser blandt vores informanter, lige så vel som de fremprovokerer noget i os. Der er tale om en gensidig udveksling mellem informant og forsker. Instrumentet i det antropologiske feltarbejde er forskerens egen person, hvilket indebærer alverdens forudantagelser og tvetydige følelser i form af indlevelse, sympati, akavethed, usikkerhed og irritation. Michael Jackson er optaget af de øjeblikke, hvor vi i feltarbejdet og på andre tidspunkter i livet bliver bevæget og rørt af andre personer, af deres smerte og vanskeligheder. Ifølge Jackson vækker disse øjeblikke genklang i os, fordi de referer til og fortæller os om noget fælles almenmenneskeligt. Vi vil i det følgende fokusere på atmosfæren i interview-situationen, og hvordan vi som forskere kan bruge måden, hvorpå vi bliver påvirket i situationen til at komme de lidelseserfaringer, vi forsøger at forstå, et skridt nærmere. Nedenstående empiriske snapshot fra en eftermiddag i Mikkas feltarbejde kan blandt andet fortælle os noget om kropslige erfaringer med ADHD:

Peter og jeg sidder i hans sofa, inden jeg skal med ham til psykiater. Peter fortæller, at han stadig føler sig urolig, selvom han er startet på medicin. Der er alt for mange tanker i hans hoved, og han vil derfor snakke med psykiateren om, hvorvidt han kan sættes op i medicin. Og så har han sovet dårligt i nat, fordi han ikke tog sin medicin i går. Han er ikke kommet ned i den dybe søvn, som han forklarer det, fordi han har været så urolig. Peter fortæller mig om sin uro, og hvordan den påvirker hans hverdag. Min diktafon ligger på bordet og optager hvert af Peters ord, så jeg kan gå hjem og transskribere vores samtale. Men der er noget, der ikke bliver indfanget af diktafonen. Noget, som måske lige så vel som Peters beskrivelser af sin uro illustrerer

denne uro. For mens vi sidder og snakker om netop rastløsheden og de mange tanker i hovedet, er Peter alle vegne. Han kigger i sin telefon for at tjekke den alarm, han sætter for at huske sin medicin; han tænder en cigaret med den lighter, han har piller ved, siden vi satte os; og det ene ben bevæger sig i små ryk under hele vores samtale. Ben, lighter, telefon. Luk hunden ud, tør bordet af, svar på spørgsmål. Hver gang jeg stiller et spørgsmål i øst, får vi på mærkværdigvis bevæget os hen i vest. Jeg kan mærke, at jeg selv bliver forvirret over vores staccato-samtale, der springer fra emne til emne, og de mange aktiviteter, der foregår under vores samtale. Peters urolighed fylder rummet. Han afbryder, før jeg har talt færdigt. Ikke fordi han er uhøflig, for han er et af de høfligste mennesker, jeg har mødt, men det virker som om, en tanke hele tiden slår ned i ham – uafhængigt af mit spørgsmål og vores øvrige snak. Jeg fornemmer Peters uro. Den sidder i min krop. Ikke som den sidder i Peters naturligvis, men jeg iagttager og mærker den uro, han beskriver med ord, med meget andet end min høresans. Den kryber ind i mit sprog, fordi jeg bliver nødt til at afslutte mine sætninger midtvejs for at tilpasse mig vores abrupte samtale, ligesom jeg mister koncentrationen, idet mit blik flakker med Peters, når han kigger i sin telefon og tænder endnu en cigaret. Jeg bliver næsten helt forpustet og må improvisere i både mine spørgsmål og min adfærd for at finde fælles grund med Peter.

Mikka kan aldrig komme til at føle det, Peter føler, eller opleve verden, som han gør. Men hun kan bruge sine egne kropslige fornemmelser og ikke mindst sin spejling af Peter i situationen til at sætte sig i Peters sted og forestille sig, hvordan erfaringer af energi, hastighed og kaos står frem for ham. Der udspiller sig en "kropslig medleven" i mødet mellem Mikka og Peter, når Mikka bliver påvirket af Peters hastige tempo, når hendes blik begynder at flakke, og når hun som Peter begynder at bevæge sig uroligt i sofaen og ændre spørgsmål og stil i samtalen. Hun kopierer til dels Peters hurtige tempo og får på den måde en kropslig fornemmelse af, hvad der er på spil i Peters livsverden.

Pointen er, at vi som kvalitative forskere kan bruge vores egen kropslighed i forsøget på at erkende den andens kropslige erfaringer. Eksemplet med Peter illustrerer, hvordan der sker en form for overføring i mødet mellem informant og forsker, som vi kan beslutte os for at rette vores opmærksomhed mod. Vi kan gøre dette ved på forhånd at beslutte os for at rette vores opmærksomhed mod og notere os informanternes stemmer og kroppe, for eksempel hvordan de sidder, hvad de gør med deres hænder og arme, hvor de retter blikket hen. Hvordan lyder stemmen: Hvordan er rytmen, pauserne og hvilke følelser fremkalder deres stemmer, kroppe, samtaleemnerne hos os? Disse noteringer og overvejelser om egne oplevelser af fx accelererende hastighed (ADHD) og langsomhed og træghed (depression) kan være med til at sige noget om lidelserne fænomenologi, og selve de etnografiske beskrivelser kan give læseren en fornemmelse af det samme. Hvis vi anerkender,

at vi som mennesker er intersubjektive væsner, der i samværet spejler hinanden, erfarer sammen og kan forestille sig hinanden, er det oplagt at anvende dette som udgangspunkt for vores forskning og formidling deraf. Meget data går tabt, hvis vi ikke gør brug af denne kropslige involvering i hele forskningsprocessen. Suppleres dette med et fokus på poetiske udtryk i feltarbejdet såvel som skønlitterære forfattere og poeters værker vil vi mene, at vi kan komme lidt tættere på at kunne skildre kropslige erfaringer, der ellers vanskeligt lader sig indfange.

Forslag til videre læsning

Nielsen, Mikka (2017) "ADHD and temporality: A desynchronized way of being in the world". *Medical Anthropology: Cross Cultural Studies in Health and Illness*, nr. 36(3), side 260-272.

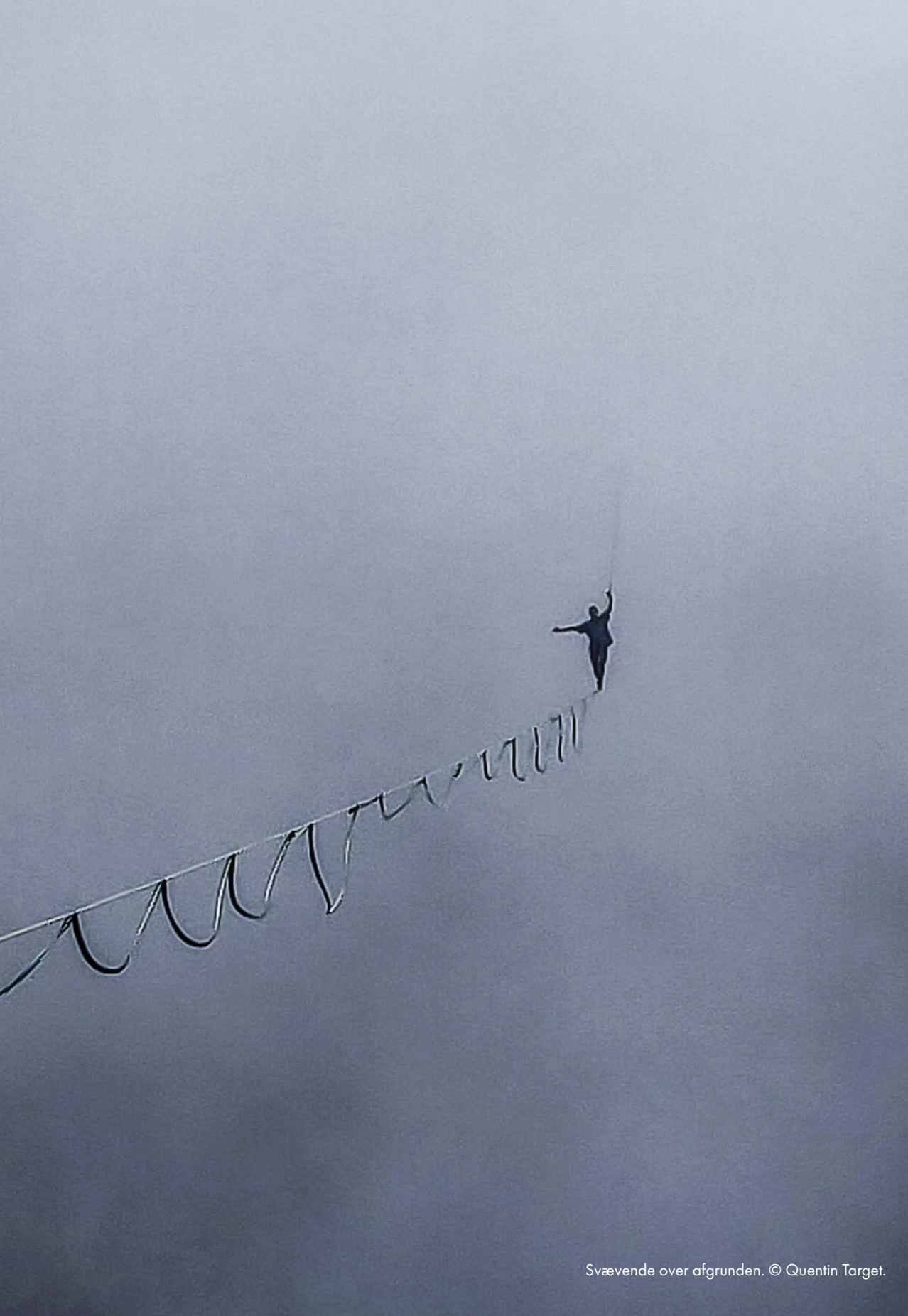
Jackson, Michael (1983) "Thinking Through the Body: An Essay on Understanding Metaphor". *Social Analysis: The International Journal of Social and Cultural Practice*, nr. 14, side 127-149.

Rønberg, Mette (2019) "Out-of-Tune Embodiment, Loss of Bodily Resonance, and Body Work". *Medical Anthropology: Cross Cultural Studies in Health and Illness*, nr. 38(4), side 399-411.

Om forfatterne

Mette Toft Rønberg og **Mikka Nielsen** er uddannede antropologer. De har begge været en del af forskningsprojektet "Diagnosekultur" på Institut for Kommunikation og Psykologi på Aalborg Universitet, hvor de lavede deres ph.d.-afhandlinger, baseret på feltarbejde i Danmark om henholdsvis depression og ADHD. Mette er pt. tilknyttet Center for Ungdomsforskning som post.doc, hvor hun blandt andet forsker i unges trivsel i overgangen fra uddannelse til første job. Mikka er post.doc på Saxo-instituttet på Københavns Universitet, hvor hun blandt andet forsker i humanistisk videns samfundsimpact.

“Hvis træet falder ...”

Refleksioner over ekstremsport, risiko og autoetnografi

Af Ben Dixon

Highlining er gang på line højt hævet over en afgrund. Med udgangspunkt i autoetnografiske noter kombineret med empiriske eksempler beskriver jeg den kropslige oplevelse af highlining som et eksperiment med og oplæring i forskellige grader af handlefrihed i forhold til usikkerhed og risiko. Jeg reflekterer samtidig over autoetnografiens potentiale som metodisk værktøj og viser, hvordan den kan bidrage til at forstå kropslige tilstande i feltarbejdesammenhænge som f.eks. dans, kamp eller sport, hvor udøvernes erfaringer ikke umiddelbart kan tilgås sprogligt.

På linen

13. april 2019, Marselisborg Skov, Aarhus

Mit hjerte hamrer i brystet. Munden er tør som vat, og jeg fornemmer den bitre smag af jern på tungen. Jeg trækker vejret dybt ind gennem næsen og mærker et strejf af lugten af blod. Jeg føler mig svimmel. Jeg fokuserer på min vejtrækning og forsøger at skubbe min frygt til side. Det bedste, jeg kan gøre lige nu, er at fokusere på det, Søren fortæller mig. Jeg forsøger at fokusere. Jeg blinker, synker og ser ud over afgrunden mod Søren. Han står omkring 15 meter væk fra mig, armene har han løftet ud til siden for at holde balancen, på hver side af hans krøllede blonde manke, og han stirrer ud i luften uden at blinke. Hans krop laver små periodiske ryk, mens han kæmper for at blive stående. Under hans bare fødder er der intet andet end en tommebred line og under den – jeg tager et skridt frem til kanten af skrænten og ser ned – et rent fald på 20 meter, som ender på en kirkegård med faldne træer og faretruende visne grene. Jeg kigger tilbage på Søren. Hvordan kan han være så rolig? Jeg må koncentrere mig, mens han forklarer sikkerhedsprocedurerne. Mit hjerteslag dunker igen i mine trommehinder. Om et par minutter er det mig, der står der, og jeg aner ikke, om jeg vil kunne

Forfatteren lægger an til at rejse sig op på en line ved Gothenburg Highline Meeting 2019. © Sara Hedvig.

“ Jeg læner mig tilbage i selen og mærker adrenalinene suse gennem kroppen. ‘Det er det’, tænker jeg og griner for mig selv, mens jeg langsomt kommer til et naturligt stop midt på linen og kigger rundt på landskabet.

gøre det. Jeg hører en bevægelse bag mig og vender mig. Et ældre ægtepar, der går tur med deres hund. De stopper brat, da de ser Søren stå i fri luft. Jeg vender mig mod ham og ser et glimt af drilskhed glide over hans ellers stoiske udtryk. Han tager et skridt frem. Linen begynder at ryste voldsomt. Pludselig mister han fodfæste, da linen skyder ud under ham. Han drejer sig mod højre, stikker igen armene ud til siden og falder. Min mave krymper sig. Den ældre dame bag mig råber op. Jeg ser Søren i slowmotion. Han falder frit et par meter, styrter mod træerne dernede i afgrunden... Så bliver hans fald brat afkortet. Sikkerhedslinen har nået sin fulde længde, og han svinger i en bred bue under linen, indtil han stopper, hængende omkring halvvejs til jorden. Der er et øjeblik ro. Han læner sig tilbage i selen og jubler. "Juhu! Så ved vi, sikkerhedslinen fungerer!" Han griner ekstatisk. "Ben, din tur nu!"

Highlining er en svimlende balancekunst på line, udspændt højt over en afgrund. Man udnytter moderne klatreteknologi til at få adgang til det tilsyneladende tomme rum mellem to punkter. Forestil dig en dal eller kløft. Tilføj derefter et menneske, lige i midten, gjort lille af hendes omgivelser enormitet og ophængt i tomrummet på intet andet end et stykke bredt nylonbånd.

Sporten opstod i Yosemite-dalen i Californien i 1960'erne som en udløber af en allerede eksisterende modkulturel bevægelse af klatrere, der havde et stærkt værdimæssigt fokus på individuel frihed og autonomi. I løbet af 60'erne oplevede Yosemite en tilstrømning af 'dirtbags' (fuldtidsklatrere) på udflugt efter en alternativ livsstil. Mange af disse tidlige pionerer boede i deres varevogne eller i telte for at have let adgang til de berømte klatreruter i nationalparken. Rastløse klatrere fordrev tiden mellem klatringer ved at gå på kæder på parkeringspladserne, balancere på klatretøve udspændt mellem træer og til sidst på det flade rørformede bånd, der bruges i dag. I begyndelsen af 1980'erne blev de første registrerede højliner rigget op på svimmelhedsfremkaldende steder i Yosemite som for eksempel Lost Arrow Spire, omkring 800 meter over dalbunden.

I 2019 gennemførte jeg 5 måneders feltarbejde blandt highline-entusiaster i Aarhus og deltog blandt andet i en tur til en highline-festival i fjeldene omkring Göteborg. Jeg ville undersøge, hvorfor man i et område i verden, der tilsyneladende tilbyder nogle af de højeste niveauer af sikkerhed og tryk, kunne blive motiveret til at prøve noget så umiddelbart risikabelt. Ret tidligt i forløbet af mit feltarbejde blev det tydeligt, at jeg kunne lære meget mere af udøverne ved at gøre som dem end ved at udspørge dem. Fællesskabet, jeg var kommet ind i, var centreret omkring den kinæstetiske erfaring det var at lære at highline, og det ville have været utilfredsstillende at ignorere dette vigtigste aspekt af mine samtalepartners oplevelse.

Det betød, at en stor del af min feltarbejds erfaring var centreret omkring at lære at highline, inklusiv den frygt og intensitet, der følger af denne bestræbelse. Jeg tilbragte hele dage, ofte flere i træk, i skoven eller bjergene. På sådanne dage vågnede jeg tidligt i mit telt, hjalp med at rigge linen op, sik-

kerhedstjekkede riggen, efterså den korrekte brug af forskellige knuder og udstyr, tog flere sving på højlinen, mærkede adrenalinsuset, faldt flere gange end jeg kunne tælle, kom tilbage mørbanket og forslået, derefter mens lyset svandt afrigge linen for så at trække mig tilbage til mit telt, udmattet, med ømme lår og biceps og dækket af friktionsforbrændinger. Mine samtalepartnere mente, at det kunne lære mig mere om *highlining* end vores samtaler nogensinde ville kunne. Og ikke uden grund. Visse antropologer, som for eksempel Michael Jackson, har inspireret af fænomenologien argumenteret for, at kropslig erfaring er et godt udgangspunkt for at forstå en kultur. Ligesom sproget fungerer inden for grammatiske regler, som samtidig begrænser og muliggør det og også delvist dannes af det, så fungerer kroppen inden for samfundets strukturer og spiller en vital rolle i dannelsen af subjektiviteten hos de aktører, der samtidig skaber disse strukturer. Hvordan skulle man kunne forstå et sprog uden at tale det? Og hvordan forstå den kulturelle krop uden at være den?

"Så hvis hovedlinjen springer, griber backuppen os. Hvis en af træslingerne svigter, tager en sekundær slynge over," fortæller Søren os stolt. "Jeg vil dobbelttjekke jeres seler og jeres ottetalsknob for at sikre, at de er korrekt bundet. Et korrekt bundet ottetal kan ikke løsne sig ved fald. Alt er grundlæggende dobbeltsikret, og uanset – det kommer ikke til at gå i stykker, fordi det er beregnet til at tage fire gange den kraft, som vi på nogen måde kan belaste systemet med. Der er ikke noget at bekymre sig om."

"Hvad hvis træet falder?" spørger Tais tøvende.

"Hvis træet falder ..." Søren trækker på skuldrene. "Ja, hvis træet falder, så falder træet."

Autoetnografi

Autoetnografien ligger i skæringspunktet mellem etnografi og selvbiografi. Carolyn Ellis, en af metodens vigtigste fortalere, beskriver den som en skrive- og forskningsform, der har til formål at beskrive og analysere (grafi) personlig erfaring (auto) for at forstå kulturel oplevelse (etno). Autoetnografi udfordrer derved på radikal vis den moderne ide om videnskaben som rationel, det vil sige tanken om, at verden består af objektive fakta 'derude', som kan 'findes' og kodificeres. Subjektiviteten er snarere udgangspunktet for verden, hvorfor vi som antropologer bør forankre vores forskning i den. Selvom dette er en dristig påstand at fremføre og bestemt ikke uden kritikere, kan tilgangen kaste interessant nyt lys over visse fænomener i en ekstrem sportssammenhæng.

Tre parallelle liner med Göteborg i baggrunden. © Hans Binderup.

Man kan til dels se autoetnografi som tilhørende den række af nye metoder, der opstod som svar på repræsentationsdebatten i antropologien i 1980'erne. Autoetnografi anerkender forskerens indflydelse på vidensproduktionen, idet den imødekommer subjektivitet og emotionalitet frem for at forsøge at undgå dem. Autoetnografiske forskere blander autobiografi og etnografi ved retrospektivt at beskrive vigtige begivenheder og opdagelser i forskerens liv, som blev muliggjort af dennes medlemskab af en bestemt kulturgruppe. Man kan sige, at metoden indebærer anvendelsen af Clifford Geertz' berømte 'thick description' på personlig oplevelse. Autoetnografiske tekster er derfor ofte stemningsfulde og æstetiske og anvender mange af historiefortællingens konventioner, som for eksempel karakterudvikling og narrativ struktur. Autoetnografi afviser forestillingen om, at vi som forskere kan udøve 'a view from nowhere' og anerkender i stedet uundgåeligheden og betydningen af forskerens erfaringen som kropsligt subjekt i verden.

Herunder et uddrag fra mine egne autoetnografiske noter, skrevet om aftenen efter første gang jeg rejste mig op på en highline, hvor jeg forsøgte at være særlig opmærksom på oplevelsen af min krop og mine sanser:

“Jeg læner mig tilbage i selen og mærker adrenalinen suse gennem kroppen. ‘Det er det’, tænker jeg og griner for mig selv, mens jeg langsomt kommer til et naturligt stop midt på linen og kigger rundt på landskabet. ‘Det er derfor, vi gør det!’ Alt virker skarpere og lysere; de orange blade lyser med en intensitet, jeg ikke tidligere har bemærket, havet glimter safirblåt, og den brusende strøm nedenfor lyder sprød og frisk. Jeg tager fat i strengen og trækker mig som et dovendyr til den fjerneste ende. Det er her, jeg skal begynde at gå. Henimod Søren og de andre.

Jeg slynger igen mit ben over linen og stikker det andet ben op i luften over mig. Jeg svinger så dette ben hurtigt ned og bruger momentum til at rotere min krop, så jeg ligger med forsiden nedad oven på linen. Den synkende følelse i mellemgulvet vender tilbage, da svimmelheden ved at se ned i tomrummet leger med mine overlevelsesinstinkter. Jeg løsner karabinhagen, kigger mig omkring, trækker vejret. Prøver at slappe af og genfinde skønheden ved det hele. Den er lige nu overskygget af frygten. Hvis jeg falder nu, vil jeg falde 2 meter frit, før jeg bliver fanget af sikkerhedslinen. En udpræget ubehagelig oplevelse. Jeg bringer langsomt min krop op til siddestilling, løfter mine ben og placerer mine fødder, den ene foran den anden, på linen foran mig, så jeg sidder i en sammenkrøllet stilling. Linen strækker sig uendeligt foran mig, og det omgivende landskab svømmer ind og ud af fokus. Den anden ende af linen ser ud til at være et helt liv væk. Jeg spekulerer kort på, hvad der ville ske, hvis jeg besvimed. Ingen tid til sådanne tanker, jeg skubber dem til side og forsøger at fokusere på mit åndedrag. Jeg tæller ned fra tre i mit hoved, flytter min vægt fra halebenet til mine fødder og rejser mig op.”

Risikosamfundet

Efterhånden som mit feltarbejde skred frem, og jeg begyndte at skrive flere autoetnografiske uddrag og krydstjekke dem i uformelle interviews med mine samtalepartnere, fandt jeg i stigende grad mig selv forstå *highlining* gennem en bestemt teoretisk prisme. Selvom den ikke er udenfor diskussion, mener jeg, at risikosamfundsteorien udviklet i Ulrich Becks Risk Society: Towards a New Modernity (1992) og Anthony Giddens Consequences of Modernity (1990) er et nyttigt udgangspunkt for at forstå, hvorfor nogle tiltrækkes af *highlining*. Den centrale præmis for teorien er, at vores samfund i stigende grad er optaget af forudsigelse og forebyggelse af fremtidige risici. Det er det afgørende træk ved 'senmoderniteten' ifølge Beck og Giddens.

Denne optagethed af risiko, foreslår de, er opstået på grund af spredningen af 'fremstillede' risici i modsætning til 'naturlige' risici. Naturlige risici har altid været et træk ved menneskelig eksistens i form af større eller mindre naturkatastrofer. Fremstillede risici er teknologiske farer, som samfundet frembringer og derfor også selv bør kunne forebygge. Det er i denne

forstand, at Beck og Giddens argumenterer for, at senmoderniteten er 'refleksiv', fordi vi konstant forsøger at forudsige og reagere på risici, som vi selv har skabt. Vores reaktioner kan ændre senmodernitetens udvikling. Den er således selvrefererende eller refleksiv.

Især Giddens er interesseret i konsekvenserne af risikosamfundet for den enkelte. Han foreslår, at utilstrækkelige forudsigelser og reaktioner på risici fra institutioner, som formodes at have evne til at reagere (for eksempel staten), kan få folk til at miste troen på disse institutioner. Dette, mener Giddens, kan føre til en følelse af ontologisk usikkerhed: en følelse af, at de systemer, vi overlader vores sikkerhed til, faktisk ikke er i stand til at sikre os. Giddens er også interesseret i karakteren af tidslighed i risikosamfundet. Han antyder, at rum og tid er skævvredet i den globaliserede senmoderne verden på grund af udviklingen inden for kommunikationsteknologi og transport samt standardisering af uret. En beslutning i den ene ende af verden kan på et øjeblik have konsekvenser i den anden ende af verden, og samtidig må vi konstant være på vagt overfor fremtidige risici.

Highlining og risiko

Der er flere aspekter af de ting, jeg lærte gennem *highlining* – viden, der nu er kodet ind i min krop – som både resonerer med ideen om risikosamfundet og stemmer overens med andre highlineres erfaringer, som jeg har lært dem at kende gennem interviews. For eksempel er det interessant i forhold til risikosamfundet, at et afgørende aspekt ved *highlining* er at lære at bruge åndedrættet til at forankre sig i kroppen. På den måde lærer man at sætte fremtidige risici til side for at kunne stole på, at man kan reagere på udfordringer i det øjeblik, de opstår. Det er *highliningens* natur, at der hele tiden opstår udfordringer på grund af ens egne bevægelser på linen. Linen begynder kun at bevæge sig, fordi man forsøger at balancere på den.

“Jeg står på linen med armene løftet over hovedet for at finde stabilitet. Linen ryster allerede fra de små mikrojusteringer, jeg foretager for at forblive i balance. Min vejrtrækning er vanvittig, og min krop gribes af panikken. Jeg tvinger mig selv til at trække vejret langsomt og dybt. Snart tager min krop over, og jeg oplever et øjeblik af tidløshed. Jeg er så forankret i min krop, i behovet for at bevæge mig og reagere med en hastighed, der overgår konceptuel tanke; behovet for at stole på, at min krop kan træffe beslutninger på to sekunder og reagere på linens bevægelser. Det er svært at afgøre, om jeg har stået her i et sekund eller en time. Tiden trækker sig ind til et uendeligt lille punkt, og min evne til at finde mening i min oplevelses sædvanlige kontinuitet splintres kort.

Jeg er nødt til at tage et skridt. Jeg fokuserer endnu en gang mit blik på enden af linen. Når jeg løfter min venstre fod, ser jeg vibrationen bevæge sig hen ad linen som følge af de utilsigtede ryk, jeg laver. Når den når enden af linjen, sendes vibrationen tilbage mod mig med stor fart. Jeg forsøger at slappe af og indarbejde bevægelsen. Jeg bliver stående, men kun lige. ‘Tag et skridt!’ hører jeg Søren råbe. Jeg træder fremad endnu en gang og hopper lidt i et forsøg på at stabilisere de vibrationer, jeg har forårsaget. Hoppet er fejlregnet. Jeg bliver vippet af linen. Min mave krymper, da jeg falder frit, så strammes snoren, og jeg befinder mig trygt hvilende i selen, svævende i luften over skovbunden. Jeg udstøder et letelsens suk og læner mig tilbage i en tilstand af ekstatiske eufori.”

I uddraget ovenfor forsøger jeg at forudse og reagere på vibrationer, som jeg selv har skabt. Derved skaber jeg yderligere vibrationer, som til sidst får overtaget og vipper mig af linen. Jeg finder dette interessant i lyset af senmodernitetens refleksivitet, som jeg har beskrevet ovenfor. Er det muligt, at mine samtalepartnere, når de lærte at highline, også lærte at respondere på et behov, der er skabt af det samfund, de lever i? Behovet for at finde en form for ontologisk sikkerhed og tillid til sig selv og ens evne til at handle i en usikker verden?

Forfatterens noter sammen med forskelligt udstyr. © Nathalie Weatherald.

Utbybergen, Göteborg

“Husk,” siger Hans til mig, “når du er deroppe på linjen i dag, så glem ikke at trække vejret.” Jeg forbereder mig på at gå på den højeste line, jeg nogensinde har gået på, en 70 meter høj line rigget over en naturlig kløft i bjergsiden. Den lille line, jeg har øvet på i Marselisborg Skovene, blegner til sammenligning, og jeg har mine tvivl om min egen evne til at forblive rolig og stå op på denne line, svævende så højt over dalbunden. Hans, en erfaren highliner, sidder med mig ved lejrbalet, hvor vi har udsigt over den midlertidige landsby af telte i mange farver. Vi gennemgår nogle velafprøvede teknikker. “Hvis du er for bange til at rejse dig, skal du lukke øjnene og tage et par dybe indåndinger. Fokuser bare på vejtrækningen. Når du først føler dig rolig, skal du tælle ned fra tre, åbne øjnene og stå op med det samme, tænk endelig ikke en ekstra gang over det. Hvad der derefter sker, er ligeegyldigt. Hvis du falder, falder du. I det mindste prøvede du. Hvis du står op ... ja, så står du op, og så har du ikke tid til at bekymre dig”, griner han.

Hans fortæller mig efterfølgende, at han også bruger denne teknik i andre stressfremkaldende situationer, f.eks. eksamener. Han joker jævnligt med, at hvis du kan finde indre ro på en highline, kan du finde ro hvor som helst.

Afsluttende tanker

I den tid, der er gået siden mit feltarbejde, er usikkerheden og risici ved at leve i et globaliseret samfund kun blevet forstærket af COVID19-pandemien. Mange menneskers tro på, at styrende institutioner forudsiger og reagerer hensigtsmæssigt på globale risici, er blevet rystet endnu en gang. Usikkerheden derved er blevet tilføjet den voksende liste over bekymringer, vi forventer at stå over for i de kommende år i forbindelse med menneskeskabte klimaforandringer og andre trusler. Samtidig er deltagelsen i alle slags ekstrem sport skudt i vejret og har nået alle tiders højdepunkt. Der er uden tvivl mange medvirkende faktorer til dette, for eksempel en stigning i fritid kombineret med et behov for udendørs træning. Men det er bemærkelsesværdigt, at folk opsøger disse sportsgrene i tider med global krise. På baggrund af min tid i highline-fælleskabet vil jeg foreslå, at den seneste stigning i ekstrem sportsdeltagelse til dels må skyldes mange menneskers behov for at finde en følelse af ontologisk sikkerhed og tro på egen kapacitet og handlekraft i en ustabil, stadigt skiftende verden fuld af oplevede risici.

På det personlige plan er de ting, jeg lærte i min tid med highline-fælleskabet, langsomt krystalliseret i løbet af det sidste år. I retrospekt føler jeg, at jeg blev introduceret til et rum, hvor jeg i et kontrolleret miljø kunne lege og eksperimentere med mine kropslige reaktioner på risiko. Jeg lærte at ændre min oplevelse af tid og tilsidesætte bekymringer over fremtiden

for at kunne reagere i øjeblikket på de skift, der måtte være. Autoetnografi er et nyttigt værktøj, for så vidt som det giver os mulighed for at analysere kropslige, subjektive oplevelser (som er vanskelige at få adgang til gennem samtaler) med den samme granskning og omhu, hvormed vi normalt ville beskrive andres ord og handlinger. Havde jeg ikke haft oplevelsen af at lære at highline sammen med mine samtalepartnere og dokumenteret denne proces autoetnografisk, havde jeg måske aldrig haft den indsigt i betydningen af deres kropslige viden, som jeg nu har fået. At træne *highlining* svarer til at træne at kunne undgå lammelse overfor risikosamfundets mange usikkerheder. Man træner for at forankre sig i øjeblikket og kunne stole på, at man kan bevæge sig og respondere, uanset hvad der sker.

Artiklen er oversat fra engelsk af Line Dalsgård.

Forslag til videre læsning

Greg Downey, Monica Dalidowicz og Paul H. Mason (2015) “Apprenticeship as method: embodied learning in ethnographic practice”. *Qualitative Research*, nr. 15(2), side 183-200.

Carolyn Ellis (2004) *The Ethnographic I: A Methodological Novel About Autoethnography*. Walnut Creek: AltaMira Press.

Michael Jackson (1983) “Knowledge of the Body”. *Man*, New Series, Vol. 18, No. 2, pp. 327-345.

© Nathalie Weatherald.

Om forfatteren

Ben Dixon er ph.d.-studerende ved Goldsmiths, University of London. Han er kandidat i antropologi fra Aarhus Universitet. Bens forskningsinteresser omfatter embodiment, ekstrem sport og bystudier. Hans nuværende forskning fokuserer på projekter til udvikling af skateboard-aktiviteter i Storbritannien og Skandinavien.

Et forum for drømme

Af Julie Nynne Bune

I artiklen inviteres læserne med ind i teatrets rum. Her møder man blandt andet Marjam, Faizah og Reza, som er flygtninge fra Afghanistan og nu lever og bor i Danmark. Man får indblik i, hvordan forumteater som antropologisk metode kan udfoldes i en workshop om drømme, hvor deltagerne og antropologen indgår i et fælles eksperiment om at skabe ny viden og udfordre de tunge stereotyper, der præger de politiserede debatter om flygtninge.

Feltarbejde i en politiseret felt

Flygtninge og migration er et stærkt politiseret emne, der konstant er til debat i politik og medier i Danmark. Da jeg påbegyndte mit ph.d.-feltarbejde i foråret 2019 blandt unge voksne afghanske flygtninge i Danmark, begyndte jeg at eksperimentere med teater som metodisk værktøj. Min intention var at udfordre gængse tilgange i studiet af flygtninge, der typisk ser på 'integration' eller 'tilhørsforhold', og at udforske hvilke andre typer historier antropologen i samarbejde med informanterne kan skabe gennem teater. Jeg startede feltarbejdet ved at facilitere en række teaterworkshops med unge voksne afghanske flygtninge i København. Vi arbejdede hovedsageligt med et format kaldet forumteater. Forumteater blev udviklet i 1970'erne af den brasilianske teaterudøver og aktivist Augusto Boal som en del af, hvad han kaldte 'De undertryktes teater', og som et værktøj til social forandring. Med metoden inviterede Boal publikum til at være en del af forestillingen ved at intervenere i scenerne og ændre handlingen, så forløbet af historien blev forandret. Det traditionelle skel mellem skuespillere og publikum blev derved ophævet. Boals ide var at skabe et rum, hvor man gennem træning på scenen kunne udfordre undertrykkelse og magtforskelle og eksperimentere med at skabe alternative historieudlægninger og fremtider. Hans hypotese var, at hvis man kan handle på scenen igennem dramatisk fiktion, kan man også skabe forandring i sit eget liv.

Valget af forumteater som metode til at arbejde med flygtninge udsprang af, at jeg ønskede at finde en måde at adressere og forvandle de tunge stereotyper i samfundsdebatten, som flygtninge konstant konfronteres med. I en

Til en teaterworkshop med temaet fremtid, udspiller to deltagere en scene, hvor de sætter fokus på politikernes retorik omkring flygtninge.

Deltagerne arbejder med at lave kropslige billeder til en workshop om drømme. En af deltagerne har formet de andre til dette billede, der viser, at hvis han vandt en million, ville han købe en ø.

række workshops med forumteater indbød jeg deltagerne til at være med til at sætte rammerne for forskningsprocessen ved at fortælle historier om deres liv, drømme og fremtid og efterfølgende udspille og forandre dem. Teaterrummet var derfor i høj grad et identitetspolitisk rum, hvor vi ved brug af en fleksibel og procesorienteret metode kunne udfordre den fastlåste debat om flygtninge ved at tage udgangspunkt i personlige erfaringer.

I denne artikel vil jeg argumentere for, at arbejdet med dramatisk fiktion i brugen af teater som antropologisk metode midlertidigt tillader antropologen og informanterne at bevæge sig væk fra en begrænsende realisme. Metoden giver mulighed for at forestille sig og udspille, hvordan livet *kunne være*. Dette giver antropologen indblik i, hvilke andre fortællinger om livet som flygtning eller dansk-afghaner, der er vigtige at fortælle.

Teater som metode

Teater har igennem antropologiens historie været henholdvis genstandsfelt for forskning, brugt som formidlingsform af data og tænkt som analytisk ramme. Mest kendt er nok Victor Turners arbejde. Han undersøgte ritualers struktur gennem en forståelse af performativitet. Det var også Victor og Edith Turner, der eksperimenterede med at undervise deres elever igennem optræden ud fra en overbevisning om, at tekstbaseret repræsentation ikke kan indfange rigdommen i, hvordan andre mennesker oplever deres sociale eksistens. Denne udvikling inspirerede andre forskere til at formidle deres forskning i dramatiseret form gennem såkaldte 'etnodramaer', hvor man ud fra forskellige typer data fra felten skriver et manuskript og opfører det som en teaterforestilling.

I sin artikel *Theatre and Anthropology* fra 2020 redegør Alexandra D'Onofrio for, hvordan antropologer i 90'erne som et led i en stigende dekolonial kritik begyndte at undersøge teaterforestillinger som et sted for politisk og social kritik. Her kom der et stigende fokus på proces og dermed på den måde mennesker gennem teaterforestillinger kan repræsentere og udfordre koloniale ideologier og vende hierarkier på hovedet. Teater som metode voksede ud af repræsentationskrisens fokus på alternative tilgange til at producere viden og formidle den. Igennem teater så man muligheden for et mere etisk møde med 'den anden' – et møde der blev kropsliggjort og gav plads til levet erfaring, spontanitet og følelser og dermed en anden type relation forsker og informant imellem. Deltagende teater (*participatory theatre*), som forumteater er en del af, er blevet brugt som antropologisk metode for at undersøge mulighederne for at skabe inkluderende og refleksive forskningsprocesser, hvor viden skabes i de fælles møder.

Når forumteater bruges som antropologisk metode, skaber deltagerne og antropologen sammen et rum, hvor historier deles og performs for derefter at blive udfordret, diskuteret og sat sammen på nye måder. I mit feltarbejde arbejdede jeg med et overordnet tema for hver workshop, som jeg besluttede på baggrund af samtaler med deltagerne, og som vi på workshops udforskede sammen. Deltagerne skabte scener i små grupper, som de efterfølgende opførte for de resterende deltagere. Historierne i scenerne blev

“ Ideen er ikke at finde en løsning, men i stedet at dele erfaringer, åbne nye perspektiver og gennem teatrets mulighedsrum eksperimentere med at indtage og udforske forskellige samfundsmæssige roller.

udviklet af deltagerne selv enten på baggrund af personlige fortællinger eller mere fiktivt sat sammen omkring et tema. Når deltagerne udspillede scenen, der kulminerede i et problem eller en udfordring, kunne andre deltagere udskifte en af skuespillerne og prøve at ændre scenen for at spille andre mulige handlinger. Forumteater bevæger sig derfor udover realismens grænser og udfordrer det givne. Ideen er ikke at finde en løsning, men i stedet at dele erfaringer, åbne nye perspektiver og gennem teatrets mulighedsrum eksperimentere med at indtage og udforske forskellige samfundsmæssige roller.

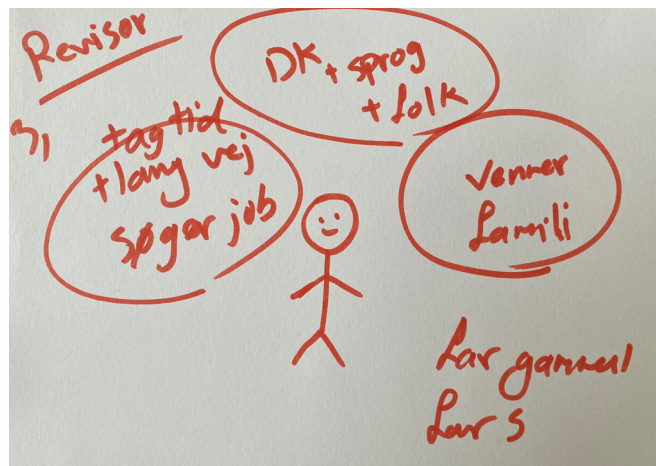
I sin analyse af Shakespeares teater foreslår Kirsten Hastrup, at skellet mellem virkelighed og illusion ophæves i teatrets rum. I stedet skabes der nye potentialer eller nye verdener gennem teatrets praksis, der rækker ud over scenen og hverdagslivet. Teatrets rum bliver derfor et tredje sted, hvor skuespillerne er i en konstant tilblivelsesproces. I forumteater står deltagerens historier ikke uberørte og statiske, i stedet bliver de konstant forhandlet og forvandlet inden for teatrets mulighedsrum. Feltarbejdet i teatrets rum befinder sig derfor

konstant i rummet mellem, hvordan livet opleves, og hvordan man ønsker, det skal blive. Inden for dette mulighedsrum skaber antropologen og deltagerne sammen nye potentialer, for at bruge Hastrups ord.

Invitation til at deltage i en intervention

Teaterscenen som rum for det antropologiske feltarbejde kan ses som en intervention konstrueret af antropologen. Jeg designede feltarbejdet og samlede de mennesker, der ønskede at være en del af det. Langt størstedelen af deltagerne kendte ikke hinanden i forvejen, men undervejs blev nye forbindelser skabt, ved at 15 deltagere svarede på de Facebook invitationer, som jeg sendte ud. Jeg søgte eksplicit efter deltagere, der havde lyst til at være med til at udfordre, hvad jeg så som et mediebillende præget af tunge stereotyper og negative historier om flygtninge og indvandrere og fejlslagen integration. Jeg ville undersøge, hvilke andre fortællinger om livet som flygtning eller dansk-afghaner, der var vigtige for dem selv at fortælle. Deltagerens

En kvinde har i en workshop om drømme lavet denne tegning, der viser hendes drøm om at uddanne sig til revisor i Danmark. De forskellige bobler illustrerer de forhindringer, hun møder. For eksempel det danske sprog, venner og familiens holdning til, at hun er for gammel, og at det tager for lang tid.

To kvindelige deltagere skriver og tegner deres drømme, og de forhindringer, de oplever, står i vejen for at realisere dem. Efterfølgende deler de deres historier med resten af gruppen.

motivation for at deltage var derfor i høj grad formet af ønsker om forandring, som både blev artikulert af dem og mig.

Som etnisk majoritetsdansker og antropolog, der undersøger afghanske flygtnings livsverdener i mit eget samfund, er jeg en del af de samme politiske diskussioner som dem, hvis liv jeg undersøger. Spørgsmål om flygtninge og integration fylder ofte mediernes forsider. De dominerer, når der er folketingsvalg og dukker ofte op i samtaler med venner og familie og er i høj grad blevet et centralt emne for, hvilke værdier der vægtes i velfærdsstaten Danmark. Debatterne omkring integration og flygtninge var desuden en konstant kulisse for mit feltarbejde. Undervejs i samtaler med mine informanter oplevede jeg ofte, at de spurgte ind til min holdning til integrationspolitiske spørgsmål, ligesom jeg selv følte behov for at markere, hvor jeg stod i nogle af de debatter, som jeg vidste, påvirkede dem. Arbejdet med en metode, der

fokuserede på forandring, gjorde, at vi kollektivt kunne konfrontere holdninger og stærke stereotyper i debatterne og i stedet flyttede fokus til deltagerens drømme og længsler mod forandring. Hvad forandring betød, og hvordan den skulle udspilles, var dog et tema for konstant debat og forhandling.

Jeg inviterede potentielle informanter til at være en del af feltarbejdet gennem deltagelse i teaterworkshops. Rekrutteringsmodellen indebærer, at feltarbejdet ikke blev rammesat omkring fælles erfaringer med at indgå i en bestemt struktur som flygtninge (asylcenter, integrationsprogram, sprogsko-

Teaterrummet er delt i to. Den ene del repræsenterer følelsen af at være en del af et fællesskab, og den anden af at være udenfor et fællesskab. I et kontinuerligt kropsligt flow bevæger deltagerne sig fra den ene ende af rummet til den anden, hvor de laver kropslige billeder. Her ses to billeder, der viser følelsen af at være en del af fællesskabet.

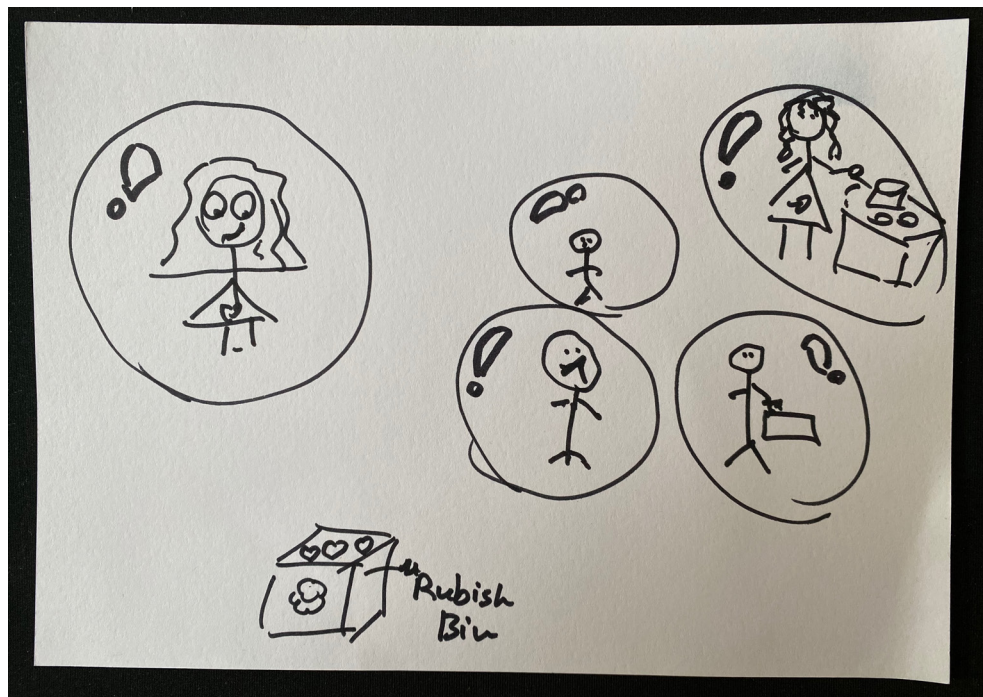
le og så videre), og informantgruppen kom derfor til at bestå af meget forskellige mennesker. Gruppen bestod af både mænd og kvinder i forskellige aldersgrupper mellem 19 og 40 år, hvoraf nogle havde boet i Danmark i 20 år og andre i 4 år. Nogle kom direkte fra forskellige regioner i Afghanistan, mens andre havde boet størstedelen af deres liv i Iran som illegale flygtninge. Nogle var religiøse, og andre var ikke. Selvom de alle responderede på et opslag, der henvendte sig til afghanske flygtninge, delte de ikke nødvendigvis andet end en baggrund i Afghanistan – et land i krig gennem mere end 40 år, hvilket havde formet deres familie- og flugthistorier på forskellig vis.

“Jeg drømmer om at være fri til at være mig selv”

Til en teaterworkshop om drømme deltager to professionelle skuespillere udefra. De skal improvisere scener, der berører aktuelle problematikker i deltagerens liv. Scenerne udvikler jeg sammen med skuespillerne på dagen ud fra deltagerens fortællinger. Vi er ni personer i det lokale, som jeg har lejet til dagens formål. I løbet af de seks timer, vi er sammen denne lørdag i september 2020, arbejder vi med fysiske teaterøvelser efterfulgt af en story-

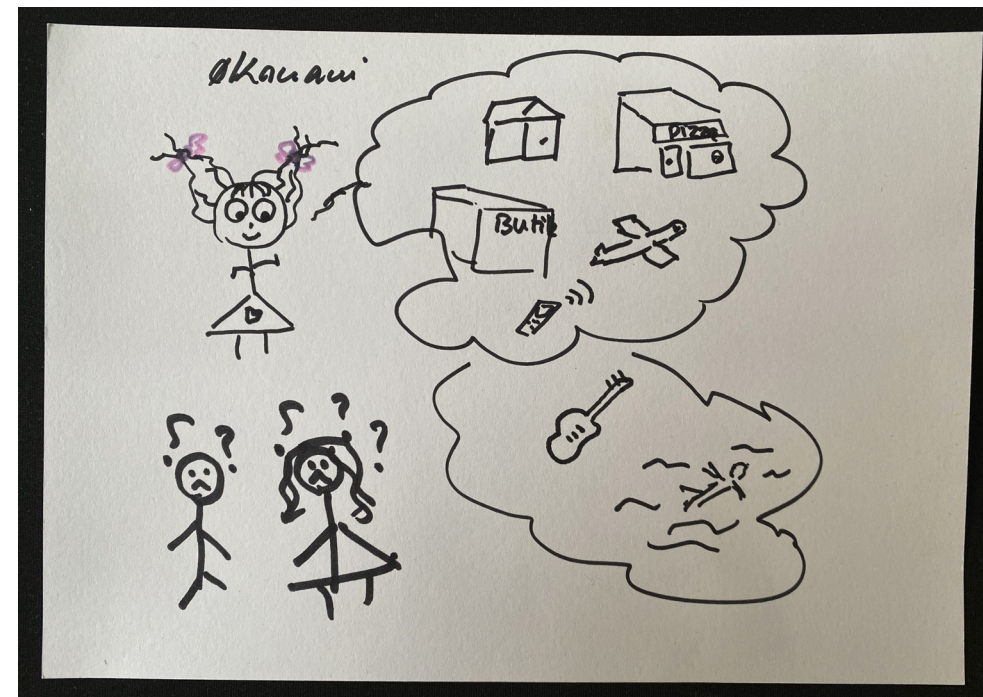
telling session, hvilket leder frem til forumteaterarbejdet. Deltagerne arbejder individuelt med at skrive og tegne de forhindringer, der står i vejen for, at de kan nå deres drømme i praksis. Marjam viser sine fire tegninger og fortæller imens, hvordan hun lige siden, hun var barn og voksede op i Iran med sin mor og seks søskende, har drømt om som kvinde at være fri til at udtrykke sig, som hun ønskede. Som kvinde i Iran blev det forventet af hende, at hun ikke grinede højt og dansede og ikke talte med mænd. Da hun kom til Europa forventede hun en anden slags frihed, men blev mødt af lignende begrænsninger, hvilket har været en konstant kamp for hende. En anden kvinde, Faizah, nikker samtykkende og fortæller ud fra sine egne tegninger, at også hun voksede op i Iran som udokumenteret immigrant og derfor ikke

En anden kvinde tegner sig selv i venstre hjørne og resten af familien i bobler og skriver: "Alle i familien boede i deres egen boble, der var ingen kærlighed."

måtte hverken arbejde eller studere. Hun blev som kvinde hovedsageligt holdt hjemme, hvor hendes forældre bestemte. Som flygtning i Danmark bliver hun overraskende mødt af andre begrænsninger og oplever, at hun stadig ikke kan bestemme over sit eget liv; valg af arbejde, uddannelse og bolig.

På baggrund af dagens diskussioner og de temaer, deltagerne peger på, udvikler skuespillerne og jeg i fællesskab tre løst strukturerede scener. I en halvcirkel rundt om 'scenen' sidder de andre deltagere og iagttager de eksterne skuespillere, der udspiller scenerne for dem. Musikken brager ud af højtalerne og lægger rammen for stemningen i den første scene, der foregår til en fest, hvor danske Robert og afghanske Lina taler sammen om valg af uddannelse. Lina skal vælge mellem arkitektuddannelsen og bygningsingeniøruddannelsen, mens Robert vil være sygeplejerske. Scenen skifter og Lina sidder over for sin uddannelsesvejleder og fortæller om sine overvejelser om de to uddannelser. Vejlederen spørger kritisk ind til hendes kvalifikationer og sætter spørgsmålstegn ved, hvorvidt hun kan klare læsemængden. Han ender med at opmuntre hende til at få praktisk erfaring som sosu-medarbejder eller med børn som pædagogmedhjælper, fordi børn kan være en god indgangsvinkel til at forstå det danske samfund. Endnu engang skifter scenen, og Lina bliver kaldt ind til sin far derhjemme. Linas far ser bekymret og vred ud og kigger ned i jorden, mens han ryster på hænderne. Alle deltagerne griner højt ved sy-

Kvinden tegner sig selv, da hun var barn i Afghanistan og sine drømme om at rejse og få mere velstand, hvilket ikke var muligt på grund af forældrenes manglende uddannelse og familiens dårlige økonomi.

net af faren. Faren fortæller, at hun er blevet set med en mand og begynder at udsøge datteren, der benægter at have været sammen med en mand. De taler frem og tilbage, og Lina fortæller, at hun gerne vil studere til sommer. Faren reagerer ved at blive vred og råber højt, at hun må vente til hendes brødre er kommet i gang og sender hende derpå ud af rummet.

Vi klapper alle sammen. Jeg inviterer deltagerne til at komme med instrukser til scenerne. Hvad skal ændres, så scenerne i højere grad reflekterer deres egen virkelighed? Alle er enige om, at uddannelse er noget, familien ville prioritere, og skuespillerne får at vide, at ved næste gennemspilning skal de ændre på den del. Flere af deltagerne kommenterer på far-rollen og sætter spørgsmålstegn ved fremstillingen af den patriarkalske far. Andre deler erfaringer med, hvordan det fungerer i deres familie og kommer med bud på, hvordan man kan tale med faren. Nogle mener, at scenen er for voldsom, mens andre mener, det vil være mere i tråd med deres erfaringer at skruer op for intensiteten.

Deltagerne bliver enige om at gå videre med den sidste scene med Lina og faren, og skuespillerne gennemspiller den igen ud fra de ændringer, de har fået af publikum. Denne gang inviterer jeg deltagerne til at stoppe scenen, når de oplever, at konflikten begynder at gå galt og i stedet selv tage datterens plads og spille scenen på en anden måde. Diskussionerne mellem gen-

nemspilningerne af scenerne er helt centrale som kollaborativ analyse, hvor vi i fællesskab reflekterer over, hvordan vi kan forstå scenen, emnets relevans, andres erfaringer og magtforholdene, der repræsenteres. Samtidig udgør samtalerne en måde konstant at sætte spørgsmålstejn ved repræsentationen i scenerne og bevare dynamikken, så vi sammen kan undgå at sidde fast i problematikkerne og ende med at reproducere problemerne. Diskussionerne gentages efter hver gennemspilning og udgør på den måde både data og fælles analyse. Jeg video-optager det hele.

Debatter om muslimske kvinder som teaterkulisse

Afghanske flygtninge og særligt afghanske kvinder har været centrum for politisk debat i Danmark i årtier, særligt i forbindelse med invasionen af Afghanistan i 2001. Retorikken om at redde de afghanske kvinder, som ses som hjælpeløse ofre for et undertrykkende patriarkalsk styre, blev i høj grad brugt til at retfærdiggøre invasionen. Samtidig rejses der løbende spørgsmål om muslimske kvinders fremtoning og rolle i offentligheden i Danmark, i form af debatter om social kontrol, maskeringsforbud, og senest har udlændinge- og integrationsminister Mattias Tesfaye kaldt til frihedskamp for etniske minoritetskvinder. Debatterne udgør så at sige kulissen for deltagerne arbejde med denne teaterscene om kvindens opgør med faren. Scenen med Linas samtale med sin far repræsenterer en stereotypisk fremstilling af en dominerende far, der vil kontrollere sin datter. De tilstedeværende kvinder og mænd har forskellige erfaringshorisonter med scenen og taler alle ind i debatten, ikke som ofre, der skal reddes fra deres egne familier, men som mennesker, der skubber på for at skabe forandring.

Marjam er den første, der råber stop og sætter sig op i stolen og begynder at tale med faren. Hun gør historien i scenen til sin egen ved at fortælle faren om sit eget kærlighedsforhold til en dansk mand. På scenen udspiller hun sin egen tilgang til at skabe forandring ved at være åben om sine egne ønsker og gå i dialog med sine forældre i stedet for at skjule noget eller prøve at ændre dem. Efter Marjam har været på scenen, diskuterer deltagerne igen, og scenen starter forfra. Nu er det Faizah, der råber stop og går på scenen. For Faizah handler forandring om at tage et opgør med sine forældre, og hun udspiller derfor en samtale med faren, hvor det ikke handler om at 'opdrage ham', men i højere grad om bare at gøre det, hun ønsker. Faizah udspiller på scenen den version af sig selv, hun gerne vil være, men som hun endnu ikke helt har fundet modet til at være i sit eget liv, forklarer hun bagefter. Efterfølgende går Reza op og skifter faren ud, fordi han ønsker at vise, hvor voldsom den her problematik ville være i hans familie, og hvilke konsekvenser den ville have. Hans intention er ikke at løse konflikten, men i stedet at vise de andre, hvordan denne situation ville udspille sig i hans familie.

En metode orienteret mod forandring?

Når deltagerne går på scenen og udspiller forskellige versioner af sig selv, arbejder de inden for en dramatisk fiktion. Arbejdet med dramatisk fiktion giver et øget mulighedsrum, da det er op til den enkelte at vælge, hvorvidt de vil dele deres personlige erfaring og lade den blive en del af historien, eller om de blot vil 'spille' en rolle. De kan derfor adressere sensitive politiske og moralske emner, som ellers kan være tabubelagte i deres egne familier, og som ofte fremstilles meget entydigt i debatten. Mulighedsrummet inden for dramatisk fiktion er bestemt ikke uendeligt og har begrænsninger, som udspiller sig på forskellig vis i hver workshop. Jeg har oplevet, at nogle scener, der omhandlede vold, kunne opleves som for tunge af deltagerne til, at de kunne 'forandres' gennem forumteater. Deltagerne indbyrdes forskellighed kan i de tilfælde blive for stor, så de i stedet bliver optaget af at vise hinanden deres syn på for eksempel kønsroller, den politiske situation i Afghanistan og så videre. Årtiers krig og splittelse i Afghanistan toner på den baggrund frem og synes at splitte deltagerne i form af forskellig deltagelse i krigen, etnicitet og oprindelse. Også disse forskelligheder er data for antropologen.

Jeg har i artiklen argumenteret for, at forumteater kan være en metode til at undersøge politiserede emner, der kan være sensitive for både antropolog og informant at tale om. Igenem teaterscenerne kan antropolog og informant i fællesskab prøve at konfrontere stærke stereotyper og skifte fokus til forandringspotentialer. Deltagerne såvel som antropologen må navigere og udspille deres roller i samspil med hinanden og med den kulisse, som debatterne om flygtninge og migranter udgør. I forumteater afprøver man på scenen forskellige muligheder for forandring og udspiller alternative fremtider. Betyder det, at deltagerne liv ændrer sig efterfølgende? Højst sandsynligt ikke i større grad, end at vores praksis som antropologer vel altid påvirker vores informanter, når vi intervernerer i deres liv. I mine individuelle samtaler med deltagerne efter hver workshop har jeg fået indblik i enkelte tilfælde, hvor deltagere efterfølgende har fået modet og er blevet inspireret til at konfrontere vanskelige situationer på nye måder. Men valget af forumteater som antropologisk metode handler ikke om at skabe forandring i deltagerne liv.

Arbejdet med forumteater kan give indblik i deltagerne *drømme og længsler* mod forandring – længsler, som det kan være svært at verbalisere, men som bliver tydeliggjort, når de udtrykkes og opføres på en scene; når Marjam for eksempel prøver at udspille den samtale, hun ville ønske, hun kunne have med sin familie, eller Faizah optræder som den kvinde, hun gerne vil være og ses som. Forumteater kan dermed være en metode til at undersøge det indre liv, der udspiller sig i grænselandet mellem virkelighed og drøm. Dette er både antropologisk relevant som data og en metode, som kan give deltagerne en følelse af ejerskab. De er ikke underlagt en undersøgelse, men selv aktive i den.

Alle fotos er taget af forfatteren.

Forslag til videre læsning

Bune, Julie Nynne (2021) "I Live here, I have a right to be here. An Afghan refugee's disorientations and insistence on inclusion through theater". I *Un-settling Middle eastern refugees. Regimes of exclusion and inclusion in the Middle East, Europe, and North America*. Redigeret af Marcia Inhorn og Lucia Volk. New York/Oxford: Berghahn.

Kaptani, Erene, and Nira Yuval-Davis (2008) "Participatory Theatre as a Research Methodology: Identity, Performance and Social Action among Refugees." *Sociological Research Online* 13, nr. 5, side 1-12.

Turner, Victor (1982) *From Ritual to Theatre. The Human Seriousness of Play*. New York: PAJ publishing.

Om forfatteren

Julie Nynne Bune er ph.d.-studerende ved afdelingen for antropologi på Aarhus Universitet, hvor hun er en del af forskningsprojektet ARTLife – Articulations of life among Afghans in Denmark. Hun har træning som forumteater facilitator, hvilket hun bruger i sit arbejde med unge voksne afghanske flygtninge i Danmark.

Fra indsigt til forandring

Et indblik i en arkitekturantropologisk praksis

Af Johanne Mose Krämer Entwistle & Mia Kruse Rasmussen

Evnen og viljen til at dekonstruere og stille nysgerrige spørgsmål, for at forstå hvordan verden hænger sammen for forskellige mennesker, er en af antropologiens største styrker. Men måske kan vi gøre en større forskel i verden ved at turde at gå skridtet videre og vove vores bud på, hvordan vi kan arbejde med potentielle fremtider? I artiklen giver vi indblik i, hvordan vi omsætter kvalitativ indsigt og forståelse til positive forandringer ved at indgå i tæt samarbejde med arkitekter om at konstruere verden på en ny og meningsfuld måde.

Arkitektur(antropologi) som katalysator for forandring

Mange antropologer har fundet vej til antropologien med et ønske om at gøre en forskel i verden, men for en del bliver virkelysten udfordret på et studie, hvor dekonstruktion og relativisme er i højsædet. Vi bliver så toptrænede i at dekonstruere verden, at det kan være svært at se, hvordan man kan bevæge sig ud over kritisk refleksion og komme med bud på mulige løsninger. For alt er jo relativt...

Arkitekterne er derimod uddannet til at skabe, konstruere og tænke i konkrete løsninger. Arkitektbranchen bærer traditionelt set en kulturarv med sig, hvor bygninger anskues som (kunst)værker og arkitekten som den kreative skaber. De opførte bygningsværker ses som færdige slutprodukter. Når nøglerne er overdraget, er arkitektens arbejde gjort!

Selvom ovenstående karakteristik af antropologien og arkitekturen er en forsimpning, der hverken yder fag eller praksis retfærdighed, så er pointen blot, at arkitekturen og antropologien i udgangspunktet har vidt forskellige *raison d'être* som henholdsvis konstruerende og dekonstruerende. Det er samtidig også i denne forskel, at potentialet for samspil mellem de to fagligheder opstår. For mange arkitekter ønsker også at sætte et positivt aftryk på verden og er opmærksomme på, at dette aftryk er afhængigt af, at de forstår den lokale kontekst og de mennesker, der skal bruge byggerierne.

Men hvordan bruger man arkitekturen som strategisk løftestang for at skabe positive forandringer? Og hvad er antropologiens rolle i forhold til at indfri den ambition?

I de senere år er arkitekturantropologien vokset frem som et interdisciplinært forskningsfelt, der positionerer sig i krydsfeltet mellem antropologi og arkitektur og udforsker det dynamiske forhold mellem mennesker og det byggede miljø fra forskellige vinkler. Forskere som Albena Yaneva og initiativer som eksempelvis *Nordic Research Network for Architectural Anthropology*, med Marie Stender som medinitiativtager og projektleder, har været med til at definere feltet og drive den akademiske udvikling.

Selvom arkitekturantropologien er optaget af, hvordan man kan koble til praksis, så er praksisfeltet stadig i sin vorden. Der er ikke den samme systematiske inddragelse af det antropologiske perspektiv i byggebranchen, som man ser det indenfor andre designfelter. Det er muligvis ved at ændre sig i takt med et øget fokus på bæredygtigt byggeri, som fordrer samarbejde på tværs af fagligheder og et øget fokus på samspillet mellem mennesker og bygninger, men der er stadig få eksempler på, hvordan det fungerer i praksis rundt omkring på tegnestuerne.

Vores arbejde som antropologer i arkitektvirksomheden AART kan ses som et eksempel på en spirende arkitekturantropologisk praksis, hvor vi gennem et tæt samarbejde med arkitekterne forsøger at koble det bedste fra de to verdener for at skabe bedre arkitektur. I det følgende introducerer vi vores tilgang og reflekterer over, hvordan antropologiens dekonstruktioner tilbyder arkitekterne de nødvendige byggesten til at konstruere verden på en ny måde, og hvordan vi som antropologer indgår aktivt i en mere fremtidsorienteret og interventionistisk praksis.

En tværfaglig effekttilgang

Hos tegnestuen AART forstås arkitektur som en kraftfuld katalysator – et *middel* – til at opnå en ønsket forandring, fremfor som *målet* i sig selv. Der er altså et fokus på, hvad arkitekturen *gør* fremfor, hvad den *er* og arkitektur forstås dermed som meget mere end form og æstetik.

Det er denne forestilling om, at arkitektur skal designes strategisk for at skabe forandring og effekt, som åbner op for et samarbejde mellem antropologer og arkitekter: Arbejdet med at skabe effektiv arkitektur må nødvendigvis baseres på viden om, hvad der virker, for hvem og under hvilke omstændigheder.

Antropologerne i AART er tilknyttet et tværfagligt *Effektteam*, hvor vi ikke tegner, men understøtter arkitekterne med indsigt og processer med henblik på at kvalificere de enkelte projekter og anvende arkitekturen som løftestang til at opnå de ønskede effekter.

For at lykkes med vores opgaver har vi brug for at forstå vores “informanternes” (arkitekternes) verden og afdække alt fra deres sprog til deres daglige

praksis og behov. I dette arbejde har vi observeret, deltaget og interviewet både formelt og uformelt. Vi er en del af den daglige praksis på tegnestuen og afprøver løbende forskellige tilgange til, hvordan vores antropologiske tilgang til effektarbejdet passer ind i arkitekternes eksisterende praksis.

Evaluering med fokus på praksis

Vores interne afdækning blandt arkitekterne, viste et tydeligt behov for konkret viden om effekten af den arkitektur, som arkitekterne udvikler for deres kunder. Med denne viden er arkitekten bedre klædt på til næste projekt og bedre forberedt til at tage dialogen med bygherrer om til- og fravalg i designprocessen. For at imødekomme dette behov har vi brug for en tilgang, der hjælper os med at analysere og forstå sammenhængen mellem konkrete arkitektoniske virkemidler og forandringer i praksis på både mikro- og makroniveau.

Til dette formål arbejder vi med udgangspunkt i ‘innovativ evaluering’, som beskrevet af Camilla Kølsen & Malene Dinesen i bogen *Innovativ Evaluering*. En ‘innovativ evaluering’ undersøger, hvad der virker, for hvem og under hvilke omstændigheder gennem opstilling og test af forandringsteorier. Forandringsteorierne er systematiske beskrivelser af antagelser om, hvordan og hvorfor en given indsats vil virke. Vi beskriver, hvordan og hvorfor arkitektoniske virkemidler fører til konkrete oplevelser og handlinger hos de mennesker, der møder arkitekturen.

Det er en central pointe i ‘innovativ evaluering’, at effekter altid opstår i relationer mellem aktører og indsatser (her de arkitektoniske virkemidler). Man er derfor nødt til at beskæftige sig med alle led i kæden og inddrage mikro-niveauet og de kontekstuelle aspekter for at kunne sige noget om effekten. I det følgende beskriver vi, ved hjælp af en konkret case, hvordan vi som antropologer arbejder med forandringsteori i vores evalueringer af byggerier.

En antropologisk tilgang til evaluering af byggeri

Nye er en ny by, der er ved at blive bygget nord for Aarhus. Det er Tækker Group, der står bag udviklingen af bydelen. Tækker har en ambition om at skabe en socialt og miljømæssigt bæredygtig by og ni arkitektprojekter svarer på forskellig vis på dette. AART har tegnet 30 enfamiliehuse, samt 2 etagebyggerier i træ. Vores evaluering fokuserer på de 30 boliger og belyser både social, økonomisk og miljømæssig bæredygtighed, men af pladshensyn fremhæves her den sociale bæredygtighed. I denne sammenhæng anskues “fællesskab” blandt beboerne som en primær indikator på social bæredygtighed.

AART har tegnet de 30 boliger, som blandt andet har høje ambitioner om at invitere til fællesskab igennem strategisk brug af arkitektoniske virkemidler både i bygninger og landskab

Vores evalueringer består overordnet set af fem dele:

- Arkitektonisk analyse.
- Forandringsteori og undersøgelsesdesign.
- Dataindsamling.
- Dataanalyse.
- Formidling af indsigter.

Indholdet i de forskellige dele afhænger af selve byggeriet og evalueringens opdrag, fx har vi ofte også fokus på økonomiske effekter. Beskrivelsen af evalueringen af Nye herunder er blot en eksemplificering af vores tilgang til evaluering af byggeri, ikke en generisk beskrivelse.

Arkitektonisk analyse

Evalueringen af Nye blev indledt med en arkitektonisk analyse, hvor antropologerne gennemgik projektet (tegninger og beskrivelser af projektet) og udførte interviews med de ansvarlige arkitekter. Forandringsteori er den bagvedliggende logik for både den indledende analyse og interviewet, hvor der er fokus på at afdække byggeriets formål og intentionerne bag de konkrete arkitektoniske virkemidler. I Nye fokuserede vi blandt andet på

placeringer af vinduer i forhold til både indkig/udkig og indeklima, men også det overordnede koncept for byggeriet, som baserer sig på en deleøkonomisk tilgang, hvor hver enkelt familie kun ejer den sokkel boligen står på, mens de omkringliggende arealer helt op til boligen er fælles. I interviewet fortæller og viser arkitekterne ved hjælp af tegninger og billedmateriale, hvad de har gjort og hvorfor.

Forandringsteori

En efterfølgende analyse omsætter interviewdata til forandringsteorier, der struktureret beskriver arkitekternes hypoteser om sammenhænge mellem 'konkrete arkitektoniske virkemidler', 'konteksten', 'mekanismer', 'brugernes oplevelser', 'brugernes handlinger' samt 'kortsigtede og langsigtede effekter'. I vores evaluering af Nye handlede forandringsteorien fx om, hvordan konkrete arkitektoniske virkemidler som store vinduespartier og transparens ind til boligerne vil medføre, at beboere i Nye oplever, at det er oplagt at vinke til hinanden gennem vinduerne, og at de ser, hvad der foregår på fællesområderne og føler sig inviteret til at deltage. Dette vil medføre, at beboerne interagerer mere med hinanden i dagligdagen, og dermed understøttes et positivt fællesskab i boligområdet. Dette sker, er teorien, fordi beboerne i denne kontekst aktivt har købt ind på fællesskabet ved købet af deres bolig.

Forandringsteorien omsættes herefter til konkrete spørgsmål om både oplevelser og handlinger i en interviewguide og et spørgeskema, samt observationspunkter i en observationsguide, som udgør en semistruktureret ramme for dataindsamlingen.

Dataindsamling

Vi interviewede 10 beboere i deres hjem og fik en rundtur i hjemmet, så vi kunne koble deres fortællinger til de fysiske rammer. Herudover udførte vi korte observationer i området over seks dage. Interviewene er semistrukturerede og åbner dermed op for at udfordre forandringsteoriene, så undersøgelsen ikke kun bliver deduktiv men også induktiv.

Interviews og observationer udgjorde både et datagrundlag i sig selv og kvalificerede det efterfølgende spørgeskema-design. Fx pegede den kvalitative analyse på boligens betydning for beboernes livskvalitet og blandt andet derfor medtog vi konkrete spørgsmål udviklet af VIVE til en national undersøgelse for Realdania om dette.

Vi fik 38 besvarelser på spørgeskemaet, som gav os indsigt i, hvorvidt de tematikker, der var fremkommet i interviews, også havde en bredere relevans blandt beboerne.

Interview med beboer i Nye.

Dataanalyse

Databehandlingen af den kvalitative data er transskriptioner af interviews og udfoldelse af feltnoter. Den indledende kodning er så åben som mulig, og ikke styret af projektets forandringsteorier (hypoteserne), men har derimod til formål at udfordre og udfolde dem. Herefter genbesøges projektets hypoteser, og de indledende empiriske konklusioner holdes op imod forandringsteoriene, som derefter tilpasses og opdateres på baggrund af empirien. Herudover sammenholdes de kvantitative resultater med de kvalitative indsigter, og de to forskellige datasæt bruges til at kvalificere hinanden. Igennem den kvantitative del af undersøgelsen blev vi fx bekræftet i, at den kvalitative indsigt om boligens betydning for livskvalitet var bredt gældende for mange af beboerne.

NYE booster beboernes livskvalitet

I Nye oplever **dobbel**t så mange end danskere generelt, der bor i tilsvarende boligtyper, at deres bolig har stor betydning for deres **livskvalitet**

Realdania / AART, Social survey, 2020

AART

Vi har benchmarket beboernes besvarelser om sammenhæng mellem deres bolig og livskvalitet op imod en national undersøgelse foretaget af VIVE for Realdania.

Koblingen af kvalitative og kvantitative metoder giver os mulighed for at gå både i dybden og i bredden. Det giver os nogle “tal-svar”, som blandt andet gør det muligt at benchmarke vores byggerier op imod andre lignende byggerier og undersøgelser. Anvendelsen af VIVEs spørgsmål om boligens betydning for livskvalitet gør det muligt at benchmarke “vores” byggeri op imod en national undersøgelse. Sammen med de kvalitative indsigter giver sådan en benchmark os en indikation på, hvor godt vores byggeri fungerer i lige netop denne kontekst.

Formidling af indsigter

I formidlingen af evalueringens resultater lægger vi vægt på, hvilke hypoteser, der holdt vand i praksis, og hvilke der ikke gjorde, og vi fokuserer på, hvad vi har lært, som vi ikke i udgangspunktet vidste var vigtigt. Her kunne vi blandt andet konkludere, hvilke arkitektoniske virkemidler, der bidrager

til at understøtte to forskellige typer fællesskab i det specifikke boligbyggeri, samt hvilke kontekstuelle faktorer udover byggeriet, der er afgørende for at fællesskabet fungerer, som det gør. Vi anvender citater som "vidnesbyrd" på de forskellige kvalitative indsigter fra vores interviews og observationer. Vi har herudover søgt at gøre den dybe kvalitative viden mere generaliserbar ved at understøtte de kvalitative indsigter med kvantitative resultater.

Vores erfaring er, at når vi rammer en formidlingsform, som vi selv eller vores arkitektkolleger kan anvende direkte i kommunikationen med designteamet eller en ny bygherre, så bliver vores indsigter fra evalueringerne omsat til konkrete løsninger i nye projekter. Den viden, vi skaber, udvikler sig løbende i tilpasningen til nye projektsammenhænge. Indsigterne fra Nye er eksempelvis omsat til en grafisk folder med resultaterne af evalueringen, visuelle powerpoint-oplæg i forbindelse med opstart af nye projekter samt mundtlig og skriftlig rådgivning undervejs i projekterne. Helt konkret har indsigterne fra vores evaluering af Nye dermed kvalificeret designet af flere fællesskabende boforms-projekter.

Fra indsigt til forandring?

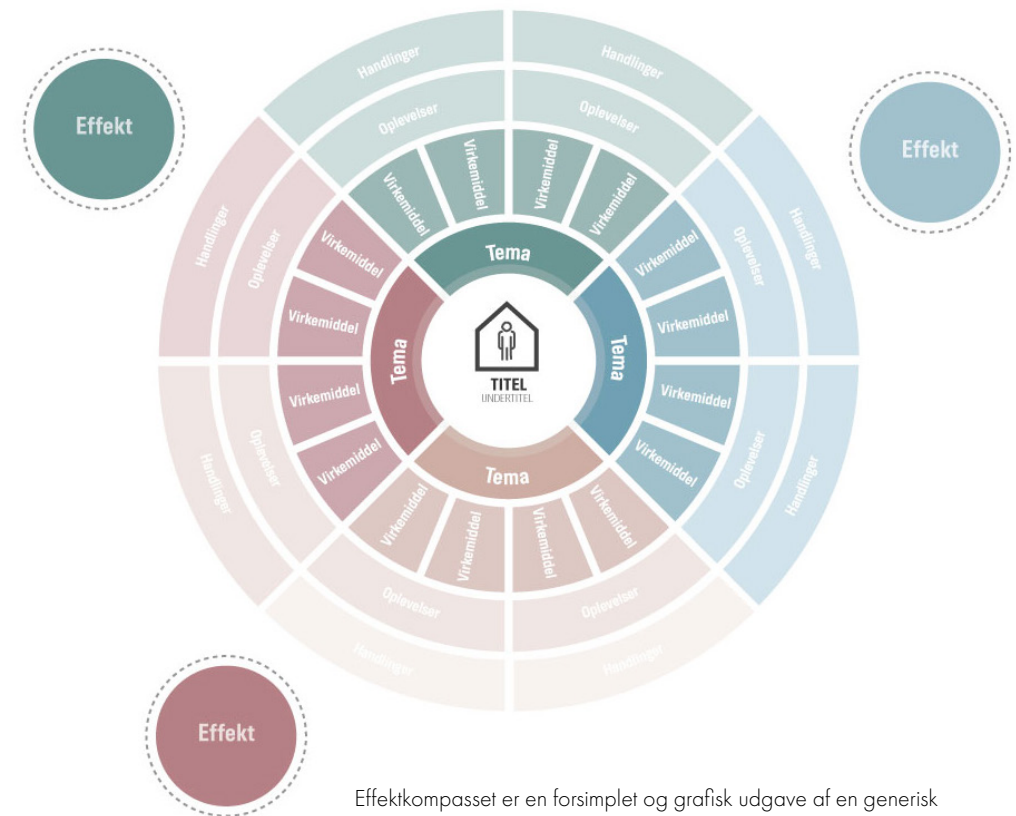
Antropologerne hos AART kommer ikke med svarene på, hvad de arkitektoniske løsninger konkret skal være. Det kræver dygtige arkitekter at komme frem til bæredygtige arkitektoniske løsninger. Kunsten er at balancere de forskellige typer af viden og få skabt et rum, hvor vi som antropologer kan udfordre og kvalificere arkitekternes eksisterende erfaringer og i fællesskab nå frem til nye løsninger. Den friktion, der opstår i mødet mellem de forskellige tilgange, skaber nye lag af indsigter og højner kvaliteten af vores arbejde med at skabe bedre og mere bæredygtigt byggeri.

På sin vis kan vi dermed sætte flueben ved at have bidraget til forandring, hvor vi ikke blot dekonstruerer, men også bidrager til konstruktionen af fremtidens byggede miljø og dermed fællesskaber i tilfældet af Nye. Men én ting er at kvalificere nye projekter, noget andet er grundlæggende at ændre arkitekternes måde at arbejde med arkitektur på. Ikke forstået på den måde, at de også skal være antropologer og lave evalueringerne selv, men nærmere, at vi arbejder strategisk med at styrke det, Camilla Kølsen og Malene Dinesen kalder 'evalueringskapaciteten' i vores virksomhed.

Vores evalueringer tydeliggør nemlig et uudnyttet potentiale i forhold til at lykkes med at skabe effektiv arkitektur: Arkitekterne skal fra start være knivskarpe på, hvilke konkrete effekter, de søger at skabe igennem arkitekturen. Denne opsætning af mål er utrolig vigtig, hvis man skal lave en brugbar evaluering efterfølgende. Men pointen med målene og denne måde at tænke i effekt helt fra start handler meget mere om at skabe kvalitet og effekt i sidste ende, ved at ekspliciterer, kvalificere og fastholde intentionerne hele vejen gennem projektet.

Derfor arbejder vi med forandringsteorier allerede i starten af projekterne. Det hjælper os med at udfordre arkitekternes og projekternes antagelser om effektsammenhænge og skaber en mulighed for at introducere de kontekstuelle elementer og sætte fokus på de mekanismer, der påvirker effekterne. Herved oplever vi, at arkitekterne ser deres løsninger i et nyt lys og kritisk forholder sig til, om deres designvalg er korrekte i forhold til at opnå de ønskede effekter i den konkrete sammenhæng.

For os handler det således om at implementere tankegangen omkring effekt og forandringsteori fra start til slut i projekterne. Men vi er kun to antropologer, og der er mange projekter, så det kræver, at forandringsteori ikke kun bliver antropologernes værktøj, men også arkitekternes. Og ligesom det har været tilfældet med indsigterne fra vores evalueringer, så kræver denne implementering, at vores tilgang gøres håndgribelig med værktøjer, der fremstår grafisk inviterende. Vi har derfor i samarbejde virksomhedens arkitekter og ingeniører udviklet en grafisk, forsimplet og generisk udgave af en forandringsteori, som vi kalder Effektkompasset.

Effektkompasset er en forsimplet og grafisk udgave af en generisk skabelon til forandringsteori, som anvendes af både antropologer og arkitekter i AART for at kvalitetssikre projekter fra start til slut med et fokus på effekt.

Effektkompasset viser sammenhænge mellem det konkrete projekts tematiske fokusområder, konkrete virkemidler, oplevelser, handlinger og effekter/indikatorer på effekter. For hvert projekt udarbejdes et effektkompas, som bruges igennem hele projektets levetid fra udvikling, over opførelse, ibrugtagning og til evaluering. Formålet er at kvalitetssikre projekterne, ved fra start at eksplicitere og derved forholde sig kritisk til forandringsteorien og herefter let kunne formidle den til kolleger og kunder løbende i projektet med forskellige formål. Efter den afsluttende evaluering formidles projektets effekter gennem et opdateret effektkompas udfyldt med konkret viden om sammenhænge mellem arkitektur, mennesker og effekt.

Implementeringen af AARTs Effektkompas er *work in progress*, men tilgangen vækker nu genklang hos arkitekterne på en helt anden måde, end det var tilfældet uden det konkrete grafiske værktøj. Der er flere eksempler på, at arkitekter i virksomheden, der ikke tidligere har arbejdet med forandringsteori, har mod på selv at anvende værktøjet i deres projekter uden assistance fra antropologerne, hvilket der ellers indledningsvist lægges op til.

Udviklingen og implementeringen af Effektkompasset er et godt eksempel på, hvordan vi som antropologer kan være forandringsagenter ind i den kontekst vi arbejder i – ikke kun med den viden, vi bidrager med til konkrete projekter, men forandring på et mere strategisk niveau i forhold til, hvordan man overhovedet forstår og arbejder med projekterne. Den forandringsproces og introduktion af nye praksisser på organisationsniveau hjælpes på vej af en antropologisk nysgerrighed og ydmyghed i forhold til eksisterende “konkurrerende” praksisser og værdier i virksomheden. Forandringen kræver også, at vi fastholder den antropologiske insider/outsider position, som vi kender fra det klassiske feltarbejde, fordi vi både skal agere ind i virksomheden, som en integreret del af projekt-teams, og samtidig kunne betragte virksomheden og vores kolleger lidt udefra for at kunne identificere, hvor og hvordan vi bedst sætter ind for at lykkes med den store forandring. Den forandring, som ikke kun sker som nålestik ned i de enkelte projekter, men som en grundlæggende forandring i vores tilgang til projekterne fra start til slut. Den forandring, som i sidste ende kan bidrage til en bæredygtig omstilling af byggebranchen, fordi vi dermed kvalificerer, hvordan vores byggerier vil skabe de ønskede effekter – ikke blot på tegnebrættet, men også ude i virkeligheden i samspil med de mennesker, der skal bo, lære og arbejde i dem.

Forslag til videre læsning

Skov Dinesen, M & Kølsen de Wit, C. (2013). *Essensen af innovativ evaluering*. 1. udgave. Kbh: Dansk Psykologisk Forlag.

Stender, M., Bech-Danielsen, C., & Hagen, A.L., Eds (2021). *Architectural Anthropology: Exploring Lived Space*. (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003094142>

<https://aart.dk/effekt/nye-boosters-beboernes-livskvalitet>

Om forfatterne

Mia Kruse Rasmussen er uddannet cand.mag. i antropologi ved Aarhus Universitet i 2010 og ansat som ErhvervsPhD-forsker på tegnestuen AART. Mia har siden 2010 arbejdet med anvendelsesorienteret forskning, blandt andet om samspillet mellem mennesker og det byggede miljø. I sit forskningsprojekt, *Social Commissioning*, undersøger hun hvordan man kan understøtte ibrugtagningen af bygninger for derigennem at forløse deres potentialer yderligere.

Johanne Mose Krämer Entwistle er uddannet cand.mag. i antropologi ved Aarhus Universitet i 2008 og ansat som effektchef på tegnestuen AART. Her er hun leder for AARTs tværfaglige effektteam, herunder tre PhD-forskere. Johanne har siden 2008 arbejdet med anvendelsesorienteret forskning blandt andet om samspillet mellem mennesker og det byggede miljø.

POST-IT KVALME

Anonyme Antropologer taler ud

Nedenstående samtale finder sted mellem tre antropologer: Ingeborg, Josefine og Jørgen.

De mødte hinanden på første semester, men fik for alvor kontakt efter de alle skrev speciale med udgangspunkt i Guatemala. Ingeborg er i midten af trediverne og ph.d. Hun underviser på universitetet, men ikke på et antropologisk institut, i faget "Kvalitativ metode". Josefine, kaldet José, har rundet 40 og er projektleder i en større dansk virksomhed efter flere år i en NGO. Jørgen er midt i trediverne og har et job som udviklingskonsulent i kommunalt regi.

For alle tre gør det sig gældende, at de har minimum ti års erhvervs- eller forskningserfaring.

Og Josefine har bagt græskartærte.

Tirsdag aften kl 19.30 i Josefines lejlighed, som hun deler med sin kæreste Hans. Vi entrerer scenen midt i en samtale:

Josefine: "..... så bød vi på huset, men jeg er virkelig i tvivl. Det koster jo næsten fem millioner!"

Jørgen: "Er det ikke også lidt, som om koncentrationen af 'voksne' antropologer er ret høj i Åbyhøj?"

Ingeborg (åbner hjemmavant et skab): "Den tørte dufter virkelig godt, Josefine! Skal jeg dække til Hans også?"

Josefine: "Han kommer først senere. Kom og spis!"

De sætter sig til bordet. Josefine sætter et fad med varm tørte og en skål salat frem. De tager på skift af maden og begynder at spise. Vi får et klart indtryk af, at dette ikke er første møde mellem de tre.

Jørgen (henvendt til Josefine): "Søger du stadig job, José?"

Josefine: "Ja, for Søren! Kollegerne er rigtig søde, men... det er så uklart, hvad der forventes af mig. Det er lidt, som om, jeg kan fixe alt med 'de der metoder', men ingen har et reelt indblik i mine kompetencer, lytter til mine tidsoverslag eller forholder sig til brugerne. Jeg skal bare levere nogle indsigter, som er en grov reduktion af menneskers liv. Vil I have vin?"

Jørgen: “Tak! Det lyder ufedt! Jeg var ude på et af vores biblioteker den anden dag. Al respekt for den indsats, de ansatte lægger i at blive et solidt kulturhus og et bredt tilbud, men... Da jeg var på vej ind til vores workshop, så overhører jeg to af medarbejderne inde fra kopirummet. Den ene spørger den anden, om de skal følges over til workshoppen. Og ved I hvad den anden svarer? ‘Ok, men lad os skynde os, så vi ikke får dårlige pladser oppe foran. Og hvis der er post-its, så brækker jeg mig!’ Shit! Heldigvis arbejder jeg ikke med post-it, men jeg ved, at deres egen udviklingskonsulent gør. Faktisk har jeg sjældent set et bedre post-it-lager. Udvalget af både farver og størrelser er vanvittigt. Men hvis medarbejderne er så trætte af at blive inddraget, at de får kvalme af post-its, gad vide, hvad borgerne så tænker!? Er det det samme med jeres brugere, José?”

Josefine: “Næ, ikke helt. Jeg oplever faktisk en stor fortællelyst hos de brugere, som vi tester produkter med. Men ind imellem så er det jo lidt som den der... *Fieldwork in Morocco*-bog? Den der fra andet semester?”

Ingeborg: “Med den hvide forside?”

Josefine: “Ja, altså den hvor antropologen beskriver, at man først får kontakt til landsbytossen og derefter måske finder en gatekeeper, og så åbnes felten langsommeligt op. Eller er det Abu-Lughod? Jeg kan altså ikke huske det længere... men altså jeg har bare tit oplevelsen af, at det enten er landsbytossen eller brugerekspertes, der taler med os. Det er sværere at få fat i mere ‘repræsentative’ mennesker, hvis man overhovedet må sige det? Altså svært at få en fornemmelse af, at jeg for alvor kommer i dybden. Ofte har jeg ganske kort tid med den enkelte, og så afleverer jeg tre bulletpoints med ‘kerneindsigter’. Det kan måske bruges, men det er jo nærmest en karikatur. Jeg misunder din forskningstid, Ingeborg!! ...Også selvom jeg ikke engang kan mit 2.semester-stof længere. Jeg føler mig altså ikke helt som antropolog.”

Jørgen: “Jeg kan godt følge det! Men jeg tror, at problematikken i kommunen er, at ‘brugerinddragelse’ blev virkelig hipt for ti år siden, men hverken medarbejdere eller borgere føler sig reelt hørt. Altså, de deltager og deler ud af deres viden og liv og oplever så, at der sker... intet! Det er svært for mig. Jeg synes, jeg går på kompromis med både faglighed og etisk kompas. Du er efterhånden vores eneste antropolog, IngeB!”

Ingeborg: “Nahhhhh. Men post-it kvalme alligevel? Er det helt forkert at sige, at I begge er ansat på baggrund af jeres antropologiske værktøjskasse, men når I anvender metoderne, så ved jeres ledere ikke, at der følger meget mere med? At metoderne ikke er et *quick fix*?”

Josefine: “Det er nok ikke helt ved siden af. Men det er alligevel lidt skræmmende at have brugt 5 år på studiet og så alligevel miste sin følelse af at være antropolog relativt hurtigt efter specialet er bestået. Er det anderledes på uni? Vil du have mere tærte?”

Ingeborg: “Tak! Det smager virkelig godt! Jamen, jeg synes nok stadig, at jeg er antropolog, når jeg har forskningstid, men det har jeg bare sjældent. For nyligt underviste jeg 500 studerende i kvalitativ metode, og det gør altså lidt ondt, når de studerende efter en kort deltagerobservationsøvelse med sidemakkeren skriver på deres LinkedIn-kompetencer, at de kan ‘qualitative research’. Det er jo ikke i ond mening, men...”

Jørgen “Det udvander jo også vores faglighed, hvis vi netop ansættes på dét med metoderne uden blik for metodernes kontekst og dine studerende samtidig kan brande sig med samme overskrift. Måske det har en sammenhæng med mængden af kommunale udviklingskonsulenter, der mener, at de inddrager, fordi de bruger post-its, men glemmer, at de også skal læse post-its, analysere og følge op. Ej, det var nok lidt groft generaliserende, men det er bare den oplevelse, jeg har.”

Josefine: “Det er altså lidt grotesk. Jeg gad virkelig godt et fyraftensmøde om det for eksempel. Altså med metodediskussion og konsekvenserne i forhold til de ansættelser, vi får.”

Jørgen: “Ja, men jeg kan jo ikke tale om det uden at være illoyal over for mit arbejde eller nærmest bryde min tavshedspligt. Jeg har ikke ligefrem ledere, der jubler, hvis jeg fortæller dem, at jeg synes, vi arbejder uetisk. Jeg har forresten husket chokoladekagen”

Ingeborg: “Ej, I skal lige se noget!”

Ingeborg går ud i gangen og imens smalltalker Jørgen og Josefine om hjemmestrik og instagram, om muligheden for at købe uld online.

Jørgen: “... men jeg synes faktisk det er svært at være forbruger. Hvornår kan jeg overhovedet købe noget, uden at det skader andre?”

Josefine: “Ej, Jørgen, det er simpelthen for negativt! Ligesom metoderne – ja, den vender vi lige tilbage til! For jeg er med på, at du møder post-it kvalme blandt de ansatte og føler, at vores fag reduceres til et metodisk spændende – ja næsten magisk – indspark uden konsekvenser for noget, men det er altså ikke helt dækkende for min oplevelse. Ja, jeg har lige været med på et økonomi-møde, hvor min chef delvist forventede, at jeg kunne forudsige fremtiden og delvist forventede, at jeg kunne udrede den nuværende situation, som vi står i. Men det er altså også en kompliment!

Det er jo netop, fordi han ser, at de borgerindsigter, jeg laver, er værdifulde. OG at de tager konteksten med. Han kan se, at når jeg lytter i brugerinddragelse, så kan vi lave andet end pseudoprojekter – vi kan faktisk også rykke noget!”

Jørgen: “Men du sagde, at du søgte...?”

Josefine: “Ja, jeg er ikke altid helt oppe at ringe over at skulle levere pointer på få minutter og overvejer kraftigt at rykke et andet sted hen, men jeg kan ikke give skylden for det hele til kombinationen af chef + metoder. Jeg ser det i høj grad som mit ansvar at formidle til min leder, hvilke konsekvenser metodevalgene har for projektets videre forløb. Det kan jeg netop ikke forvente, at han kan gennemskue.”

Ingeborg (vender tilbage til bordet): “Se lige!! Jeg har skaffet chokolade fra Guatemala! Har I klaret verdenssituationen imens? Snakker vi uld eller metode?”

Jørgen: “Hold op, det dufter godt! Helt hjemmefant! José giver mig en lille opsang for at være pessimist, men jeg kan ikke være i dårligt humør til duften af god chokolade!”

Ingeborg: “Haha, du er da pessimist! Vores helt egen sure gamle, strikkende mand! For jeg må også sige, at jeg er rigtig glad for at nuancere de studerendes forståelse af metoder og dermed deres tilgang til at arbejde med andre mennesker. Jeg føler, at jeg med min baggrund virkelig kan bidrage med noget, dele mine erfaringer og give dem nogle konkrete værktøjer, især fordi bøgerne ofte er mangelfulde i forhold til det praktiske aspekt. Altså, hvad gør man helt konkret? Men derfor er det stadig vildt, at de studerende kan skrive kvalitativ metode på deres CV, selvom de aldrig har været ude i felten. De skal lære, hvad vi har lært på 5 år, på et enkelt kursus som nok burde hedde ‘introduktion til kvalitativ metode’.”

Josefine: “Ja, Jørgen, som jeg sagde, så ser min chef også potentialer og muligheder i at have mig med. For nyligt sagde han til vores app-udvikler, at jeg kan forudsige fremtiden. Lad mig lige smage den chokolade! Er det Fabiola, der har sendt det? Hold op, jeg savner rigtigt feltarbejde. Sådan felt, der dufter lidt eksotisk, er lidt mere farverigt, lidt mere smagfuldt og ikke koster fem mio. i Åbyhøj.”

Jørgen: “Ja, ubetinget! Jeg ville være klar på en flyver i morgen. Men måske vi også romantiserer felten lidt? Jeg må jo tage pessimist-rollen alvorligt og minde jer om, hvor trætte I var, da vi mødtes i Guatemala City. Ja, glade af vulkaner og klædt i smukke, farverige gevandter, men også ud-

kørte og med notesbøger fulde af dilemmaer i tasken. Det er i det mindste fordelen ved mit job: når de biblioteksansatte ørler post-its i regnbuefarver, så sætter jeg mig i mit lille miljøsvin af en golf 2 og kører over kommunegrænsen. Jeg går hjem, smækker fødderne op og nyder måske lidt, at det største antropologiske dilemma min aften indeholder, er, om jeg skal kaste lænestolsindsigter efter ‘Alene i Vildmarken’ eller ‘Gift ved Første Blik’ på DR.”

Ovenstående er baseret på en række virkelige hændelser og en række virkelige personer, der for relationers skyld er anonymiseret.

Portrætfoto af informant.

Tyk på begge sider af skærmen

En undersøgelse af digitale felter, flows og fællesskaber

Af Maj Hedegaard Heiselberg

Feltarbejde på digitale platforme fordrer en nytænkning af antropologens tilstedeværelse i felten. Den digitale felts overvældende mængde af data kan byde på metodiske og analytiske udfordringer i forhold til at skabe sammenhæng og mening i felten. Gennem et kritisk syn på et feltarbejde blandt danske tykaktivister og tykpositive instagrammere undersøger denne artikel, hvordan en etnografisk opmærksomhed på det, jeg kalder, *cirkulære flows af relationer* kan hjælpe med at skabe retning i feltarbejdet. Derudover argumenterer artiklen for, at et fokus på sammenhængen mellem det levede liv på og uden for skærmen åbner op for antropologiske diskussioner om forhandlinger af identitet og sociale fællesskaber i en digital tidsalder.

“Din vægt er ikke problemet og væggtab er ikke løsningen!”

Det er tirsdag d. 14. oktober 2020, og jeg er på feltarbejde. Dagen starter som sædvanlig med, at jeg tjekker min Instagram-konto. Jeg scroller mere eller mindre koncentreret igennem mit feed, indtil jeg støder på et opslag, som fanger min interesse. Opslaget er delt af profilen @fatandfabulous, som jævnligt laver både opslag og stories på sin profil omkring det danske samfunds stigmatisering af tykke kroppe. Dette opslag er imidlertid anderledes. Det handler ikke “bare” om diskriminerende samfundsinstitutioner eller generelle problemstillinger forbundet med vores syn på tykke kroppe. I stedet går @fatandfabulous i opslaget i rette med en tykpositiv instagrammer, som dagen forinden har proklameret et ønske om væggtab med forhåbningen om øget bevægelighed, færre ledsmerter og i sidste ende muligheden for fertilitetsbehandling. @fatandfabulous skriver:

“Nej, dine led gør ikke ondt, fordi du er tyk! Dine led gør højest sandsynligt ondt, fordi dine muskler ikke er vant til at bære din krop i den udstrækning, du beder den om. Hvis du har været mere eller mindre inaktiv i en periode, kræver det genoptræning, for at kunne gå særlig langt. Det kan man gøre på den langsomme og holdbare måde, hvor man rent faktisk træner op. Eller man kan forsøge sig med vægttab og gøre det på den hurtige måde, som vi desværre ved fejler i længden. Vægttabet giver samme oplevelse på den korte bane. Men ligesom med så meget andet, så virker det ikke særlig godt at hoppe over hvor gærdet er lavest, som regel kommer det og bider en i røven senere. Og det gør vægttab. Hver gang! Vi hader tykke mennesker så meget at vi tror genoptræning ikke er for dem(...) Så måske forsvinder ledsmerterne hurtigere med et vægttab, men så kommer til gengæld besættelsen af mad, tal og krop. Og at hele ens liv handler om at være tynd. Fejlernæring følger også af og til med. Og en masse andet. Det værste der følger med er dog følelsen af at lykkes med vægttab, som man giver videre til andre, som tror at vægttab faktisk er en god mulighed. Det er det ikke! Din vægt er ikke problemet og vægttab er ikke løsningen! Genoptræning er løsningen! Og hver gang tykke mennesker tror på at deres led smerter på grund af tykthed, så indskrives de sig i de tykfobiske og sexistiske samfundsstrukturer, som vi alle lider under. Vi er ikke til for at være tynde og smukke! Vi er skabt for at leve og man lever bedst, hvis man modarbejder undertrykkelsen. Vægttab er undertrykkelsen!”

Da jeg læser @fatandfabulous opslag har jeg officielt været i gang med mit feltarbejde blandt danske tykaktivister og tykpositive instagrammere i tre måneder. Jeg har set hundredevis af billeder af tykke mennesker i undertøj, dansende kvinder, som insisterer på deres ret til at ryste dellerne offentligt, og jeg har hørt et utal af stories – korte midlertidigt tilgængelige videoklip eller billeder – om alt fra kropspolitiske budskaber, feminisme og inspiration til en tyk garderobe. Men det er første gang jeg ser et opslag som retter kritik indad i fællesskabet.

Jeg er på dette tidspunkt mildest talt overvældet over mængden af data. Der opstår konstant nye stier og veje, i form af personer, profiler, samtalemøder, tilgange og overbevisninger, jeg kan forfølge, når jeg bevæger mig rundt i det digitale landskab. De fleste samtaler og meningsudvekslinger omhandler tykpositivitet og tykaktivisme foregår på Instagram, som af samme årsag er min primære digitale felt. Men diskussionerne bevæger sig også over på andre (sociale) medier så som facebook, livsstilsmagasiner, podcasts, aviser og TV-udsendelser. Og ind i dagligstuer, til madklubber og i telefonsamtaler mellem forskellige stemmer i det tykaccepterende miljø. Jeg prøver at følge med; tegner netværksdiagrammer og følger tags, links og anbefalinger. Jeg taler med folk, interviewer dem og forsøger at finde hoved og hale i deres indbyrdes relationer. Efterhånden får jeg dannet mig et bil-

“ **Genoptræning er løsningen!**
Og hver gang tykke mennesker tror på at deres led smerter på grund af tykthed, så indskrives de sig i de tykfobiske og sexistiske samfundsstrukturer, som vi alle lider under.

lede af, hvem der udgør centrale profiler i miljøet. Der begynder at danne sig mønstre i brug af billeder såvel som i politiske og personlige budskaber udtrykt i opslag og stories, og jeg ved efterhånden, hvem der deler hinandens holdninger, meninger og digitale indhold. Jeg har på dette tidspunkt fornemmelsen af et fællesskab, som synes at eksistere og endda vokse blandt danske tykaktivister og kropspolitiske instagrammere. Der er, trods overflod af information, en retning på mit feltarbejde og en fornemmelse for de praksisser og aktører, som optegner og afgrænser felten. Indtil den morgen i oktober, hvor det hele synes at skifte retning.

@fatandfabulous' opslag bliver startskud til en længerevarende diskussion mellem forskellige stemmer i det danske tykaccepterende miljø på Instagram. Positioner optegnes og grupperinger træder frem på skærmen i form af kommentarer, stories og opslag. Der er en stemning af opbrud i et ellers tilsyneladende sammentømret fællesskab. De følgende samtaler og diskussioner har mange facetter og “har nok været under optakt længe”, som Trine, én af mine informanter, sidenhen konkluderer i et gruppeinterview. @fatandfabulous opslag har således muligvis været tungen på vægtskålen, der fik mine informanter til tasterne for at udtrykke deres holdnin-

ger og følelser om et emne, der for mange har fyldt og formet store dele af deres liv. På den ene eller anden måde kredsede de mange diskussioner, som jeg siden har refereret til som *oktober-diskussionen* i mine feltnoter, alle om spørgsmålene ‘Hvordan lever og praktiserer man tykpositive/-aktivistiske budskaber på Instagram såvel som på den anden side af skærmen?’ For nogle af mine informanter, inklusive @fatandfabulous handler det om – kompromisløst – at “bekæmpe diskriminerende strukturer og diskurser i samfundet”, mens det for andre handler om at lære at acceptere deres egen krop uagtet dens størrelse. Som i de fleste politiske og sociale bevægelser er der også blandt danske tykaktivister og tykpositive instagrammere forskellige holdninger til det overordnede formål med bevægelsen og velsagtens også, hvorvidt der bør være et sådant.

I ugerne der fulgte @fatandfabulous opslag blev der skiftevis diskuteret, nuanceret, holdt lav profil, argumenteret og eksemplificeret. Tempoet var højt og opslagne mange. Nogle opslag tog form af stærke holdninger, følelsesladede kommentarer og vredesudbrud. Andre posts eller stories forsøgte at udglatte, aflede og samle et tilsyneladende splittet fællesskab. Jeg fornemmede en stemning af opbrud, vrede og kampgejst, men jeg havde samtidig svært

ved at afkode, hvordan de mange følelser og meningsudvekslinger påvirkede og formede det sociale fællesskab, som jeg undersøgte. Selvom jeg brugte flere timer om dagen på Instagram og andre medier i et forsøg på at holde mig opdateret og være tilstede i forskellige digitale rum, sad jeg konstant tilbage med en følelse af at gå glip af vigtige udvekslinger og debatter. Store dele af samtalen foregik formegentlig i private udvekslinger og korrespondancer – ‘bag gardinerne’, som Trine senere formulerede det. Dette gjorde det tilsyneladende blot endnu vanskeligere at få greb om samtalen – den var på én gang allestedsnærværende i min Instagram-feed og i mine informanternes bevidsthed, men den forblev alligevel fragmenteret og diffus. Hvad var det, jeg overså? Da vi nærmede os november var det værste af stormen redet af, og mit Instagram feed var, hvis ikke som før, så i hvert fald mindre præget af interne diskussioner og mere optaget af at fremme tykaccepterende budskaber – i alle deres forskelligheder. Jeg sad imidlertid tilbage med en klar fornemmelse af, at felten og fællesskabet – som jeg havde kortlagt og identificeret i månederne forinden – havde skiftet karakter, og at jeg som feltarbejder ikke havde redskaberne til at forstå, hvad som udspillede sig på skærmen foran mig.

Digitale rum og forbundne verdener

Online feltarbejde, virtuel etnografi, ‘internettets etnografi’, netnografi – kært barn har mange navne, men en ting er sikkert; Det som antropologer kalder ‘felten’ har udvidet sig til også at inkludere online rum og stedsligheder, hvor mennesker mødes og indgår i relationer til hinanden. For mange af os er det digitale en integreret del af vores hverdag, og vores færden i digitale rum og medier er medskabende for vores forhold til os selv og til hinanden. Særligt inden for antropologien stiller det digitale nye spørgsmål til, hvad vi forstår ved det sociale, og hvordan vores forståelse er knyttet til forestillinger om rum, tid og sted. Hvordan konstruerer, tilgår og afgrænser vi felten, og hvordan forstår vi det sociale liv, som udspiller sig på sociale medier, i virtuelle rum eller i andre afsides kroge af det uendelige internet? Sådanne spørgsmål vil med alt sandsynlighed optage antropologien et godt stykke ud i fremtiden, og det er da heller ikke mit ærinde i denne artikel at komme med endegyldige svar. I stedet ønsker jeg at åbne op for en diskussion af det potentiale, der ligger i at afsøge og afkode de sociale rum, som ligger uden for vores fysiske rækkevidde. De metodiske udfordringer som følger i kølvandet, når vores forskningsfelt ekspanderer, strækkes og forskubbes, rummer også en mulighed for at udvide vores forståelse af ‘det sociale’, og de måder hvorpå vi som mennesker skaber mening i verden omkring os.

Det er som bekendt ikke første gang at antropologien har vendt det kritiske blik indad og reflekteret over den verden, den repræsenterede, eller de metoder med hvilke sådanne repræsentationer blev skabt. I repræsentationskrisen i 1980’erne introducerede Marcus og Fisher således idéen om ‘multi-sited’ etnografi i erkendelsen af en stadig mere globaliseret og for-

“ For minoritetspersoner er sociale medier én af vores eneste muligheder for at blive hørt”. Sociale medier skaber altså – blandt andet – en mulighed for repræsentation blandt mennesker, som ikke oplever at blive set, hørt eller inkluderet i det samfund, de er en del af.

Portrætfoto af informant.

bundet verden. Med det digitale indtræden i stort set alle sfærer af vores private og sociale liv – lige fra parkering og kærlighedsaffærer til madlavning og politiske fællesskaber – er der ikke blot skabt flere forbindelser og større forbundethed på tværs af landegrænser og sociale skel. Der er også opstået nye rum og socialiteter, som kræver videreudvikling af den etnografiske værktøjskasse. I stedet for at anskue disse nye former for socialitet som sekundære eller mindre virkelige end den fysiske verden har blandt andet forskere som Christine Hine og Sarah Pink forsøgt at gøre op med skellet mellem den fysiske og den digitale verden. Fra et antropologisk perspektiv betyder det, at det sjældent er meningsfuldt i feltarbejdet udelukkende at fokusere på såkaldte ‘online’ eller ‘offline’ praksisser og fællesskaber, da disse ofte er uløseligt forbundet i en kompleks social virkelighed. Pointen om det digitale virkelighed er afgørende for at forstå

den mening som tilskrives praksisser, relationer og fællesskaber på digitale medier. Som én af mine informanter, Beate, forklarede det under et interview “For minoritetspersoner er sociale medier én af vores eneste muligheder for at blive hørt”. Sociale medier skaber altså – blandt andet – en mulighed for repræsentation blandt mennesker, som ikke oplever at blive set, hørt eller inkluderet i det samfund, de er en del af. Sociale bevægelser som #metoo og #blacklivesmatter er begge eksempler på sociale bevægelser hvor digitale og fysiske praksisser på én gang forbindes og forbinder verden. En sådan udvikling i brugen og betydningen af digitale (sociale) medier medfører imidlertid ikke, at vi som antropologer automatisk ved, hvordan vi metodisk skal tilgå denne nye sociale kompleksitet. Eller at vi endnu ved, hvordan det digitale former den måde, vi skaber mening i vores sociale liv og fællesskaber.

Portrætfoto af informant.

At følge strømmen

Når antropologer kommer hjem fra feltarbejde er den forestående opgave ofte at skabe overblik over det materiale og den nye viden, der bringes med hjem fra felten. Et vigtigt led i denne analytiske proces er en refleksion over, hvordan man som antropolog har konstrueret og afgrænset felten i forhold til de nye indsigter og forbindelser, som blev skabt undervejs i fel-

tarbejdet. Vi har indtil for relativt nyligt været vant til, at denne felt bestod af steder, mennesker og objekter med en fysisk materialitet. At måden hvorpå vi deltog i den sociale verden under feltarbejde som udgangspunkt altid var forbundet med fysisk samvær. De fleste antropologer kan nikke genkendende til etnografiske beskrivelser af landskaber, byområder eller indretningen af hjem, som har dannet de fy-

siske rammer for feltarbejdets udfoldelse. På samme vis har de fleste antropologiske refleksioner over sted og rum været knyttet til fysiske lokationer – om end disse med tiden er blevet mindre bundne og singulære. Sådan er det ikke nødvendigvis mere, i hvert fald ikke når det sociale liv, som undersøges, til dels udspiller sig på digitale platforme. Det betyder, at vi må gøre os nye tanker om de rum og steder, vi træder ind i som feltarbejdere.

Ifølge medieforsker Annette Markman møder etnografer, som arbejder i, det hun kalder, *digitalt mættede kontekster* (digitally saturated contexts, min oversættelse) ofte den metodiske udfordring på én gang at være ved at drukne i data og samtidig have vanskeligt ved at få greb om felten. Ifølge Markman skyldes denne udfordring, at etnografen søger at fiksere en felt, som er i konstant bevægelse og således dårligt lader sig fastholde. Flow, tempo og bevægelse er i den forbindelse relevante metodiske begreber for den digitale feltarbejder, som ifølge Markman må gøre op med idéen om ét analytisk objekt. I stedet må hun reflektere over, hvordan hendes egen bevægelse i felten skaber de analytiske mønstre, som viser sig, når etnografen tillader sig at 'go with the flow'. At følge strømmen betyder dog også en anerkendelse og undersøgelse af de omgivelser og relationer, som former og kontekstualiserer det digitale. Selvom mængden af den digitale data kan synes overvældende, er den, med andre ord, ikke udtømmende, som Markham påpeger. Det er, som forskere inden for feltet 'digital antropologi' ligeledes har peget på, altså nødvendigt at forstå det digitale i samspil med den fysiske virkelighed, som vores informanter også altid er en del af. Foruden mit digitale feltarbejde i det tykaccepterende miljø på Instagram havde jeg også interviewet, samarbejdet, talt og mødtes med mine

informanter ved flere lejligheder. Denne data syntes imidlertid sekundær til den voksende og altid tilstedeværende digitale data. Det var således først efter endt feltarbejde, da jeg genbesøgte mit empiriske materiale, at jeg formåede at kontekstualisere den diskussion, som udspillede sig i oktober og forstå, hvordan den forbandt og trak tråde til andre dele af mit empiriske materiale. For mange antropologer er det muligvis ikke en ny erkendelse, at analytiske pointer og sammenhænge i empirien træder frem, når en vis distance til felten er opnået. Når man som etnograf laver feltarbejde på sociale medier kan man imidlertid let blive fanget i et digitalt net, hvor uendelige stier leder en ind i en stadig større og mere uoverskuelig felt, som også medieforskerne Annette Markham og Ane Kathrine Gammelby minder os om. At følge flowet handlede i mit feltarbejde altså ikke kun om at gøre mig mine digitale spor, (af)veje og valg bevidste, men også om nødvendigheden af at forfølge og sammenkæde det liv som leves i og uden for skærmen. Det kræver en kontinuerlig refleksion over og nysgerrighed på, hvor og hvordan den digitale data hæfter til, sam eksisterer og medkonstituerer fysiske relationer og praksisser. Dette kan være en metodisk hjælp til at undgå fortabelse og til at skabe et meningsfuldt flow i feltarbejdet.

Et cirkulært flow af relationer

At arbejde med flow, bevægelse og sammenkædninger skulle vise sig at blive et vigtigt redskab – både metodisk og analytisk – til at forså, hvordan mine informanter forholdt sig til Instagram som en platform med sociale relationer og fællesskaber forbundet til livet uden for det so-

cialle medie. Som en af mine informanter, Karen, forklarer da jeg spørger hende, hvilke relationer hun har fået på grund af sin Instagram-konto.

“Det er en cirkulær oplevelse på en måde – at det er rummet, der gør det. Jeg har også fået et kæmpe netværk gennem min Instagram, så på den måde er det også blevet til fysiske veninder, som jeg holder rigtig, rigtig meget af, og som jeg sparrer med i alle mulige henseender.”

Den cirkulære oplevelse, som Karen taler om i relationer til de mennesker, hun møder på Instagram kan tolkes som en oplevelse af sammenhæng og en bevægelse mellem den digitale og fysiske sfære, som ikke lader sig adskille eller forstå singulært. På samme måde fortæller Trine under et interview, hvordan oktober-diskussionen griber ind i hendes hverdag og påvirker hendes familieliv:

“Det gør mig ked af det fordi, det er jo det der fællesskab vi havde, eller har, altså det er, det er så fragmenteret lige nu [grådkvalt stemme].”

Maj: “Hvordan påvirker det dig?”

Trine: “Nok mest bare ved sådan tankemylder [grådkvalt stemme]. Øh, hvor jeg prøver at finde hoved og hale i hvad jeg egentlig selv mener... Apropos, så har jeg en eller anden snak, hvor jeg sidder her i sofaen om aftenen – om alt muligt, som jeg burde optage i stedet for, ikke også? [De griner lidt]. I stedet for at han [min mand] skal sidde at høre på det, så altså det fylder da. Hvor jeg skal øve mig på bare at lægge det væk. Og så følte jeg på et tidspunkt, den første weekend der, hvor det sådan kørte af sporet, jeg prøvede virkelig, ‘okay kan jeg finde ud af at følge med i alle de her kommentarspor. Hvad er det der sker?’”

Trines oplevelse af et ‘fragmenteret fællesskab’ påvirker hende i en sådan grad, at hun har svært ved at være tilstede med sin familie, da oktober-diskussionen er på sit højeste. Samtidig fortæller Trine mig også, at det at have et fællesskab i ryggen – på andre tidspunkter – har været med til at give hende mod til at sige fra, når hun i sit arbejdsliv har mødt nedsættende kommentarer om tykke mennesker. Digitale fællesskaber er altså aldrig blot digitale og må forstås som del af et cirkulært flow af relationer, som griber ind i og konstituerer hinanden i en kontinuerlig vekselvirkning mellem forskellige sociale rum. Karen Fog Olwig har for snart et årti siden beskrevet det som et ‘erfaringsfællesskab’, når antropologer skaber forbindelser mellem tilsyneladende fremmede mennesker på baggrund af en fælles problemstilling eller erfaring. I dag skabes den slags fællesskaber i stigende grad på de sociale medier, hvor mennesker overalt i verden kan opsøge andre med samme livserfaring eller interesse. Det tykaccepterende miljø på Instagram kan beskrives som et sådant erfaringsfællesskab, der i høj grad eksisterer som en modvægt til den stigmatisering og diskrimination tykke mennesker oplever i deres hverdag. Mine informanter beskriver,

som Trine, alle vigtigheden i at have fundet et fællesskab med andre mennesker, som også søger kropsaccept og/eller en ændring af det samfundsmæssige blik på den tykke krop. Samtidig er mine informanter altid en del af dette samfund og må forsøge i større eller mindre grad at “passe ind” for at tage del i andre sociale fællesskaber og erfaringer. For nogle betyder det et ønske om vægttab, hvilket for andre opfattes som at give køb på præmissen for et tykaccepterende fællesskab. Forsøget på at navigere i dette krydsfelt og skabe mening på tværs af relationer, rum og sfærer skaber løbende debat i det tykaccepterende miljø, som oktober-diskussionen vidner om. Men det åbner også op for interessante antropolo-

giske debatter om, hvordan identiteter og fællesskaber opstår og udvikles i en digital tidsalder – samt hvordan vi metodisk tilgår disse. Gennem et kritisk blik på mit eget feltarbejde blandt danske tykaktivister og tykpositive instagrammere har denne artikel reflekteret over, hvordan metodiske udfordringer i mødet med felten og ‘den digitale data’ har ført til nye indsigter i forhold til, hvordan digitale fællesskaber opstår og formes i samspil med det sociale liv uden for skærmen. Forhåbentlig kan dette være en inspiration til at kontekstualisere ‘digitale data’ gennem en etnografisk opmærksomhed mod de cirkulære flows, som forbinder den sociale og digitale verden.

Alle fotos er er venligst udlånt af informanter til brug i denne artikel.

Forslag til videre læsning

Hine, C. (2017). From virtual ethnography to the embedded, embodied, everyday Internet. In Hjorth, L. et al. (eds.) *The Routledge Companion to Digital Ethnography*. New York: Routledge, pp. 21-29.

Markham, Annette og Katrine Gammelby. (2017). Moving Through Digital Flows: An Epistemological and Practical Approach. In U. Flick (ed.) *The Sage Handbook of Qualitative Data Collection*. Sage Publications.

Pink, S. et al. (2016). *Digital Ethnography. Principles and Practices*. London: Sage.

Om forfatteren

Maj Hedegaard Heiselberg har en ph.d. i antropologi fra KU. Hun er pt. Postdoc på forskningsprojektet FAT (Feminist Activism in Transition) ved Institut for Kommunikation og Humanistisk Videnskab på RUC, hvor hun forsker i kropsidealer, tykthed og aktivisme på sociale medier.

Antropologiske eksperimenter med fremtiden

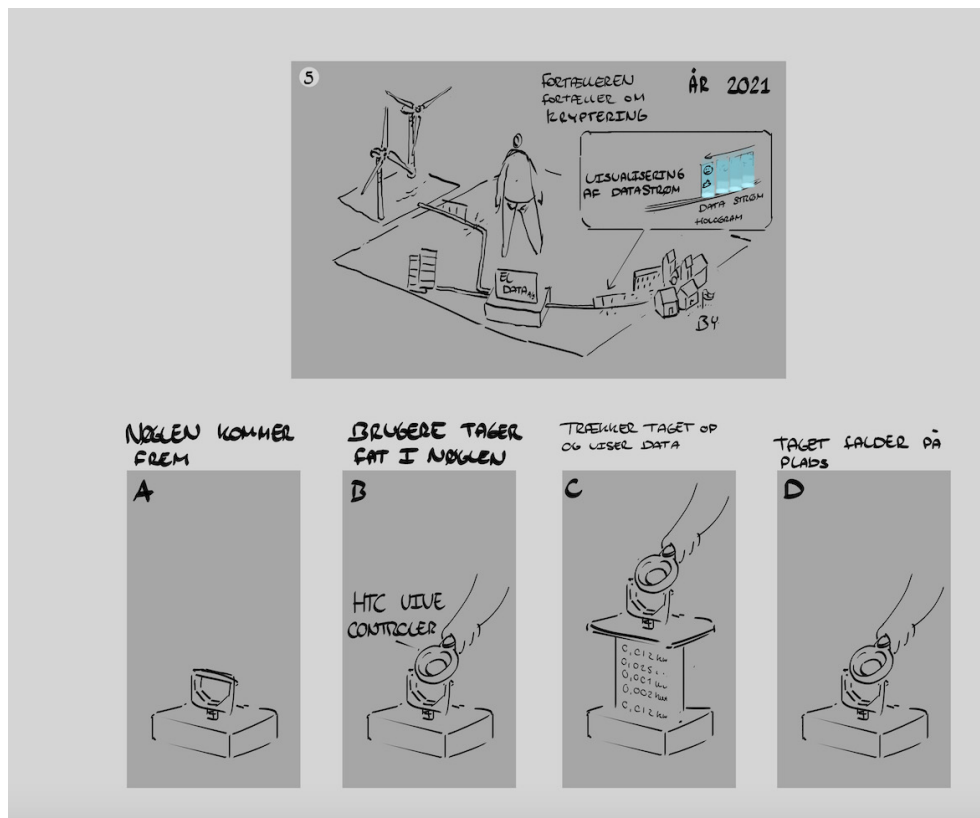
Virtual Reality som felt og metode

Af Astrid Oberborbeck Andersen, Maja Hojer Bruun & Adrienne Mannov

Antropologer har længe undersøgt fremtider og arbejdet metodisk med, hvordan man kan undersøge endnu ikke eksisterende verdener etnografisk. Nu kan man ved hjælp af virtual reality (VR) bygge virtuelle verdener, som folk kan bevæge sig rundt i. I et metodisk eksperiment har vi brugt VR til at undersøge, hvordan intelligente systemer, der optimerer elforbrug og samtidig beskytter vores data, kan påvirke fremtidigt socialt liv. Eksperimentet skabte også et rum, hvor samarbejde på tværs af fagligheder blev muligt.

Tag med til Ellevild

Forestil dig, at året er 2023, og du står i den mellemstore danske provinsby Ellevild. Omkring dig ser du karakteristiske elementer: gader, huse, butikker. En fabrik, en skole og en kirke. I horisonten en blå linje, hvor havet går ind i himlen. Ved siden af dig fornemmer du en person, en usynlig ven, som du ikke ved, hvem er. "Jeg er din fortæller," lyder hendes stemme i dine ører. Perspektivet zoomer ud, og gadebilledet under dig ser ud som en model i miniature. På havet står en række vindmøller i bevægelse. De skaber strøm via et elværk. Der kører biler rundt, og vaskemaskiner er i gang. Elektricitet flyder i én retning, ud til forbrugerne, og i den anden retning, fra husstandenes elmålere, fra andre bygninger og fra bilerne, strømmer data. Alle data flyder hen til en stor bygning: El-Data A/S. Bygningen pulserer og vokser i størrelse.

Skitse af byen Ellevild med detaljer fra dekrypteringsprocessen. Tegnet af: Vizlab Studios.

Fortæller: For at opnå en effektiv udnyttelse af grøn energi, skal vores elmålere aflæses mange gange i døgnet, så det samlede elforbrug kan beregnes og analyseres. Hverken produktion eller forbrug af el er stabilt over tid, så systemet skal være fleksibelt og automatisk kunne reagere på et svingende elforbrug, svingende elproduktion og -pris. Sådant et system kaldes et smart grid eller et intelligent el-system.

Du kigger på byen.

Fortæller: Dine data er rejst igennem nettet i krypteret form. Løft taget af El-Data A/S for at se, hvordan dine data bliver dekrypteret, når de ankommer til elnetselskabet.

Du går hen til El-Data A/S, bøjer dig ned over bygningen og tager fat i taget med den controller du har i hånden. Taget løftes af.

El-Data A/S lyser op i blålige farver. “Drej nøglen,” opfordrer fortælleren. “Se, om du kan dekryptere dine data.” Du rører ved den nøgle, der dukker op, og dine forbrugsdata bliver forvandlet. Du kan nu se, hvor meget strøm du derhjemme har tappet af elnettet til madlavning, lys, og til opladning af din bil. Kvarter for kvarter: 0,012 kWh, 0,015 kWh, 0,025 kWh...

“Det er dette flow af data, sammenstillet med data fra andre elmålere, og med data om produktion og elpriser, der får det optimerede el-system til at fungere. Men det er vigtigt, at der er sikkerhed omkring de data der cirkulerer,” siger fortælleren. “De virksomheder, der samler dine forbrugsdata skal sørge for, at data ikke bruges til andre formål end dem, de blev samlet ind til.”

Du kigger på dine data og tænker på, hvor mange krypterede data der sendes fra dit hus?

Fortæller: Med de eksisterende former for kryptering kan dine data ofte spores tilbage til dig og din husstand og er derfor sårbare.

Der er mange eksempler på, at hackere bryder ind i virksomheder og tager deres data til gidsel ved at lægge et ekstra lag kryptering på, som virksomheden ikke har nøgle til. Det kaldes ransomware. Hackerne kræver så løsepenge for at give data tilbage til virksomheden. I 2017 forårsagede et sådant hackerangreb på shippingfirmaet Mærsk, at handelsskibsfarten blev paralyseret i ugevis.

Den virksomhed, som lagrer dine data, kan skifte ejer, eller dine data kan på ulovlig vis blive brugt af en tredje part. Det så vi med *Cambridge Analytica* i 2018. Fordi forbrugeres data bliver mere værd, bliver data mere udsatte for misbrug.

Nok med negative eksempler! Ofte er samkøring af data en fordel, fordi det muliggør automatisering og optimering af processer. Kunne man forestille sig, at vi kunne nyde godt af fordelene ved data-beregninger uden at vores personlige data blev prisgivet?

Antropologer og intelligente systemer

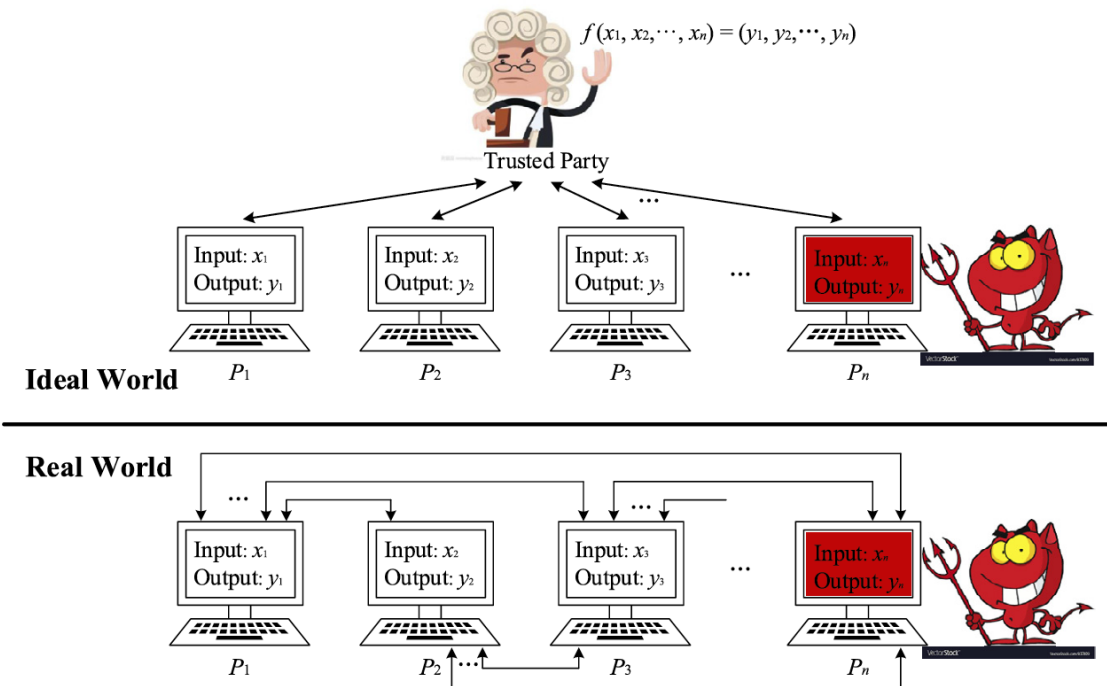
Intelligente systemer, som det du netop har oplevet i Ellevild, bliver af pionerer inden for teknologisk udvikling fremhævet som ryggraden af fremtidens samfund og uundværlige i forhold til at løse problemer såsom klimaforandringer og overforbrug af klodens ressourcer. Store forhåbninger er knyttet til digitale og intelligente teknologier. Samtidigt udfordrer digitalisering, med sine allestedsnærværende sensorer, nogle af samfundets mest grundlæggende demokratiske principper, privatliv og selvbestemmelse, og udgør derfor også stof til dystopiske fremtidsscenerier.

Denne artikel handler om, hvilke roller antropologer og antropologien kan tage i forhold til udviklingen af intelligente systemer, og om de metodiske tilpasninger, det kræver at undersøge nye teknologier og sociotekniske systemer, der er under tilblivelse, men som endnu ikke er en del af folks almindelige hverdagsliv. Mere specifikt beskriver og diskuterer vi vores erfaringer med et metodisk eksperiment, hvor vi byggede en fremtid virtuelt, hvor folk kunne opleve et intelligent elsystem og dets data-teknologier. Ved brug af VR kunne vi undersøge de besøgendes reaktioner i og refleksioner over en konstrueret fremtid. Inden vi når til beskrivelsen af metoden, vil vi give lidt baggrund for projektet.

I 2018 begyndte vi (tre antropologer) et samarbejde med matematikere, kryptografer og systemingeniører på det tværfaglige forskningsprojekt 'Secure Estimation and Control Using Recursion and Encryption' (SECURE). Projektet havde til formål at videreudvikle privatlivsbeskyttende computerberegningsteknologier og optimere disse til brug i intelligente systemer.

Vores kolleger arbejdede med en krypteringsteknologi, der hedder Secure Multi-Party Computation (MPC). MPC kan bruges, når flere parter ønsker at regne på eller analysere på fælles data, men ingen af parterne vil afsløre deres egne data-input i systemet. I dag foregår størstedelen af datalagring og -analyse ved at én part, en såkaldt *trusted third party*, samler data fra alle involverede parter og foretager de ønskede beregninger. Denne form for computerberegning kaldes centraliseret. Centraliseret computerberegning forudsætter, at parterne med data har tillid til tredjeparten, mens tredjeparten skal kunne garantere, at parternes data ikke bliver misbrugt eller kan tilgås af hackere. Cambridge Analytica, der blev nævnt ovenfor, er et eksempel på datamisbrug i forbindelse med *trusted third party*-modellen. Med MPC bliver data ikke delt med en tredjepart. I stedet bliver alles data fragmenteret og fordelt mellem parterne i netværket, der i fællesskab regner på datafragmenterne, ud fra en fælles protokol. MPC er en form for decentraliseret eller distribueret computerberegning og er interessant for kryptografer og udviklere af intelligente systemer, fordi den gør *trusted third party* overflødig og dermed kan styrke datasikkerhed.

Vores rolle som antropologer i det tværfaglige projekt var at identificere sociale problemstillinger i forbindelse med udvikling og implementering af de nye krypteringsteknologier. Vores eget formål var at bringe antropologiske indsigter til udviklingen af intelligente systemer og at udvikle nye metoder til at undersøge teknologier i deres tilbliven. Vores ingeniør-kolleger havde en forventning om, at vi antropologer kunne oversætte indsigter fra den sociale og kulturelle virkelighed til et kvantificerbart format, som de efterfølgende kunne indarbejde i deres algoritmer og kryptografiske protokoller. De håbede, at vi kunne hjælpe dem med at gøre teknologierne og de intelligente systemer mere acceptable for mennesker. Vores forventning og tilgang til de

Figur, der viser forskellen på decentraliseret computerberegning/MPC (nederst) og centraliseret computerberegning (øverst). Fra Zhao et al. 2019.

antropologiske opgaver i projektet var, omvendt, at give en menneskecentreret sensitivitet til specifikke sociale relationer en central plads i udviklingen af teknologierne. Således var samarbejdet på tværs af fag i projektet præget af radikalt forskellige logikker og metoder; vi talte ofte forbi hinanden og havde svært ved at samles om en fælles genstandsfelt. Det var i denne kontekst, at vi begyndte vores antropologiske arbejde.

En endnu ikke eksisterende felt

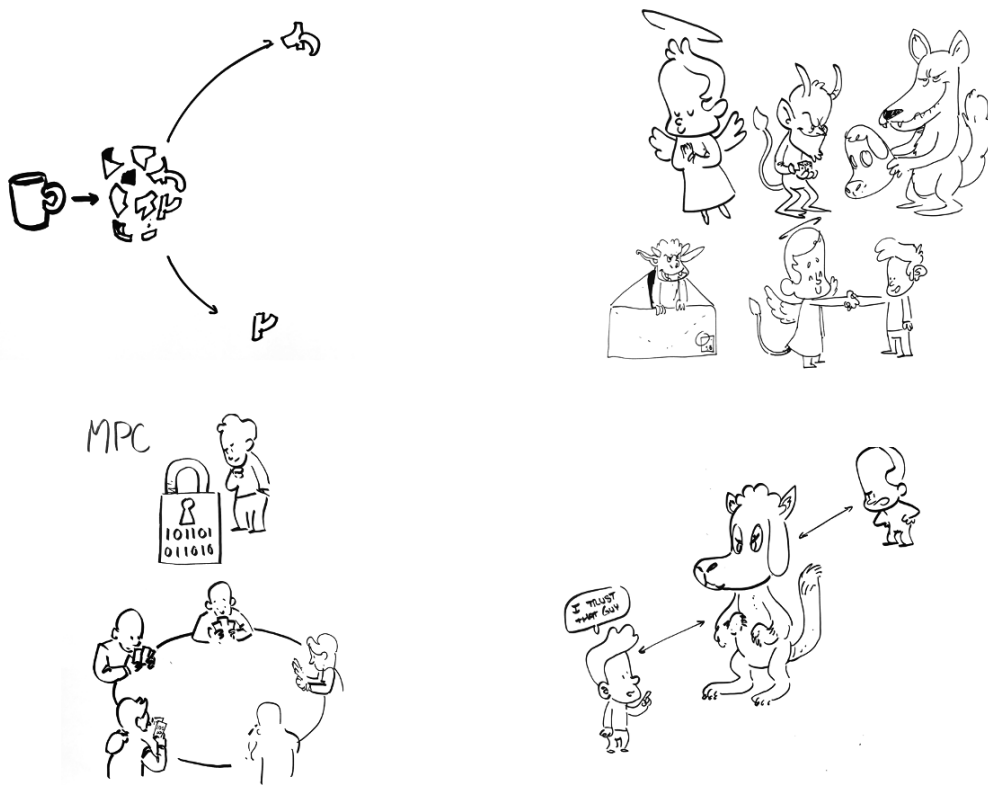
Selvom MPC blev teoretisk udviklet i 1980'erne, og der siden dengang er blevet forsket i teknikken internationalt, er den (endnu) ikke udbredt i praksis. Hvordan kunne vi som antropologer gå metodisk til værks i vores etnografiske studie af endnu ikke eksisterende teknologier og intelligente systemer?

Vores projekt og samarbejde med ingeniørerne og matematikerne krævede – udover at finde et fælles ståsted og sprog på tværs af fagfelter – nye metoder, hvormed vi kunne undersøge det endnu ikke eksisterende etnografisk. I projektet havde vi brug for den slags rum som videnskabsfilosof Peter Galison, med inspiration fra antropologi om udveksling kalder “trading

zones”. I sådanne zoner kan forskere, trods epistemologiske uforeneligheder forhandle tilgange og blive enige om at samarbejde på tværs af radikalt forskellige metoder og kriterier for videnskabelighed.

Vejen til den virtuelle virkelighed: metodedesign

Brætspil, tegnefilm og rollespil var nogle af de formater, vi overvejede til at projekttere os selv og mulige informanter ind i en fremtid med fungerende intelligente systemer, og vi besluttede at eksperimentere med VR. Med VR bliver man som deltager ‘nedsænket’ i en verden i 3D, der muliggør sanselige oplevelser og interaktion med virtuelle objekter. Derfor håbede vi med VR at kunne simulere en verden med fungerende MPC, hvor folk kunne træde ind og opleve et rum og samfund med et fungerende intelligent system og forskellige data-sikkerhedsteknologier.

Fire illustrationer skabt ved grafisk facilitering under workshop I. Tegningerne karakteriserer på forskellig vis elementer, der indgår i MPC og krypteringsteknikker. Illustrationer: Andreas Husballe (Vizlab Studios).

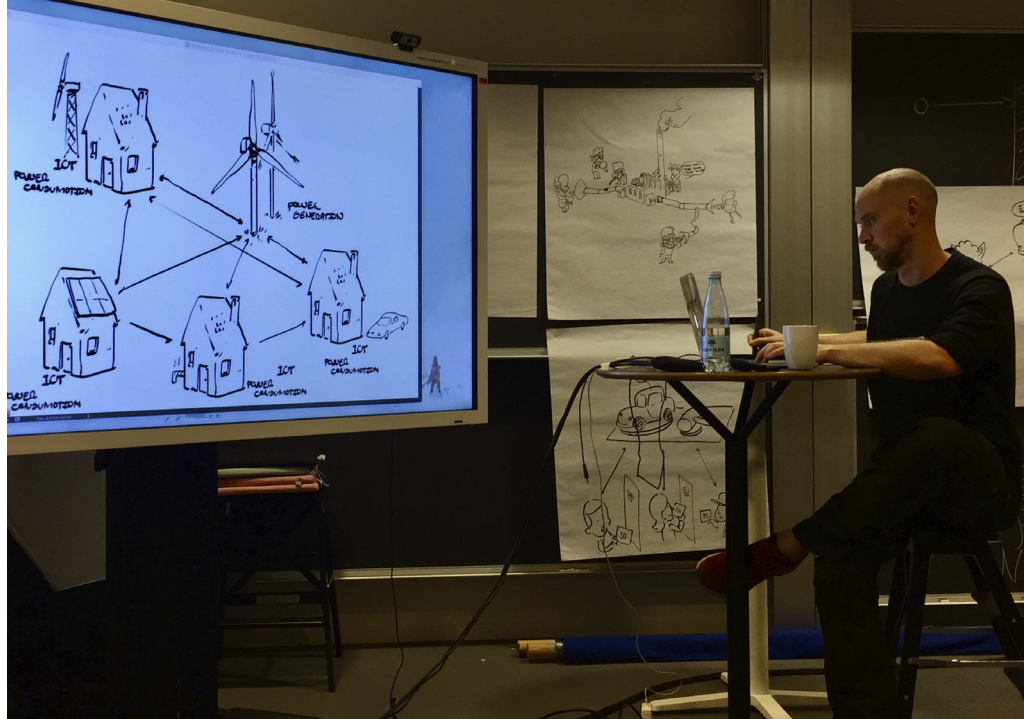
“ Med MPC har vi opfundet en ny hammer. Nu mangler vi bare at finde de rette søm at hamre i.” Skulle det være vores antropologiske opgave at finde sådanne søm?

Vi engagerede et animationsfirma specialiseret i VR til i samarbejde med os at skabe en VR-oplevelse. Første trin var at udarbejde et storyboard. Sammen med to animatorer inviterede vi vores medforskere fra andre fag, samt forskere og udviklere, der arbejder med kryptografi og MPC ved andre institutioner, til to workshops. Her udforskede vi i fællesskab, hvordan MPC, kryptografi og data-infrastrukturer bedst muligt kan visualiseres og gøres forståelige for folk uden specialiseret kendskab til teknologierne. På den første workshop genererede vi ideer til, hvordan MPC-funktioner og forskellige data-aktører involveret i kryptografi kan blive karakteriseret og visualiseret.

Samtalen bevægede sig over tekniske funktioner i MPC og forskellige mulige scenarier for VR-oplevelsen og use-cases for teknologien: forbrugsdata i 4. generation fjernvarmenetværk, pumper i et vandssystem, datasammenkøring i sundhedssektoren, en protokol med forskellige angrebssituationer (hack)... Én deltager foreslog en VR-oplevelse, hvor deltageren selv kan bestemme, hvilken karakter vedkommende vil være: data, protokol, den korrupte part i systemet...

På den anden workshop arbejdede vi videre med at give form til mulige scenarier og use-cases og at konkretisere koncepter til VR-oplevelsen. Ingeniørerne fremhævede de risici, der er forbundet med intelligente systemer, såsom tekniske sikkerhedsbrist og ondsindede parter, der søger at manipulere eller hacke computerberegningerne. Disse risici knytter an til dystopiske fremtidsscenarier – som vi skal vende tilbage til.

Efter de to workshops besluttede vi at skabe VR-oplevelsen med et intelligent elsystem (smart grid) som scenarie. Næste skridt var at udvikle det storyboard, som oplevelsen skulle bygges over. En slags manuskript: en serie af tegninger, med stikord og beskrivelser af de steder og handlinger, som de forskellige scener af oplevelsen skulle indeholde.

På workshop II udarbejdede forskerne forskellige mulige MPC use-cases og scenarier til VR-oplevelsen. Til venstre: Grafisk facilitator Andreas Husballe (Vizlab) viser tegningen af et smart grid. Til højre: En gruppe forskere med deres forslag til visualiseringer og scenarier. Fotos: Astrid O. Andersen.

At skabe et storyboard – og en virtuel felt

Ellevild var vores forsøg på at konstruere en virtuel etnografisk felt, hvor informanter dels kunne opleve den datadrevne fremtid med decentreret dataanalyse, altså hvor data blev udvekslet og analyseret i fragmenteret form via MPC, dels den centraliserede dataanalyse, hvor data blev analyseret af en *trusted third party*. Det var dog ikke uproblematisk at skabe en virtuel verden. Processen indeholdt forskellige dilemmaer, som vi vil udfolde her.

I SECURE-projektet var vi medskabere af en fremtidig virkelighed på to planer. For det første var vi qua projektets ingeniørfaglige fokus *deltagere* i udviklingen af fremtidens intelligente systemer, og for det andet var vi nødt til at skabe en etnografisk felt som en del af vores metode. I begyndelsen af projektet interviewede vi en kryptograf med ekspertise indenfor MPC. Han sagde, at “med MPC har vi opfundet en ny hammer. Nu mangler vi bare at finde de rette søm at hamre i.” Skulle det være vores antropologiske opgave at finde sådanne søm? Nok er vi som antropologer vant til at undersøge verden indefra ved at deltage i de sociale virkeligheder, som vi ønsker at vide noget om, men dette var for os første gang, vi var med til at udvikle teknologi og skabe vores felt. At skabe en virtuel virkelighed til vores etnografiske undersøgelser er anderledes end at træde ind i en allerede eksisterende social verden. Et af vores dilemmaer gik på, hvilke mulige negative sociale kon-

sekvenser, der var indlejret i de teknologier, vi var med til at udvikle. Vi var bekymrede for, om vi med vores virtuelle repræsentation af den fremtidige virkelighed var med til at påvirke folk i enten positiv eller negativ retning i forhold til forskellige teknologier.

Mens vores ingeniør-kolleger ønskede, at vi skulle overbevise folk om det gode i MPC og andre data-teknologier, anbefalede vores to animatører, at VR-oplevelsen først og fremmest skulle appellere til følelser – for at engagere folk i den virtuelle virkelighed. Derfor mente de, at vi enten skulle skabe en utopisk eller en dystopisk verden. Var vi tvunget til at tage side – for eller imod MPC? Skulle vi være med til at “sælge” den teknologiske hammer? Utopi versus dystopi var noget, vi diskuterede en del, ikke kun med animatørerne, men også med ingeniørerne. Generelt kan man sige, at ingeniørfag har indbyggede utopiske eller i hvert fald optimistiske træk i form af en grundlæggende tiltro til, at teknologier kan løse alverdens problemer og gøre verden til et bedre sted. Samtidigt er kryptografiske teknologier også drevet af et dystopisk syn på sociale relationer: alle andre aktører i et system eller samfund betragtes altid som potentielt ondsindede, såkaldte ‘korrupte parter’. Og helt grundlæggende er kryptografiske systemer jo skabt for at beskytte ens oplysninger eller hemmeligheder imod fjender eller modstandere.

Hvordan kunne vi komme udenom et enten eller? Et for eller imod MPC? Valg af ikonografi i VR-oplevelsen indgik i disse overvejelser. Kryptografer bruger ofte stereotype karakterer og ikoner til at vise, hvad der er på spil i de funktioner, de udvikler. Djævlene repræsenterer en ondsindet, korrupt part (en hacker eller lignende), og engle viser parter med rene hensigter. På den ene side

er simple karakterer fængende og lette at identificere. På den anden side vil le vi gerne bag om en overfladisk, stereotyp forståelse af problemstillingerne.

Efter fire måneders arbejde endte vi med en VR-oplevelse, hvor brugeren kan vælge at træde ind i to forskellige scenarier med forskellige krypteringsteknologier: decentreret eller centraliseret computerberegning. Og i begge præsenterede vi fordele og ulemper ved hvert scenarium og inviterede til kritisk stillingtagen.

Fremtidens Ellevild

Du går rundt i Ellevild. Tiden spoles frem til år 2030, og datastrømmene vokser. Selvkørende biler kører rundt over alt, og data flyder mellem alle bygninger og enheder.

Fortæller: I fremtidens dataficerede samfund vil flere og flere data cirkulere, og teknologier som kunstig intelligens vil gøre det muligt at optimere og automatisere en lang række arbejdsprocesser, som vedrører vores hverdagsliv. Men hvilken form for data-infrastruktur har vi brug for, så vi kan opretholde et demokratisk og frit velfærdssamfund, der er velfungerende og ressourcemæssigt bæredygtigt? Lad os rejse videre ud i fremtiden!

To porte dukker op foran dig. På den ene står der “Decentreret dataanalyse”, på den anden “Centraliseret dataanalyse”.

Fortælleren beder dig træffe et valg: “Vil du se byen og leve med den form for kryptering og datasikkerhed, som bruges i vores nuværende apparater, så gå ind ad porten med ‘centraliseret dataanalyse’. Vil du se byen med decentreret kryptering og dataanalyse, så gå ind ad porten ‘decentreret dataanalyse’.”

Du tager porten med ‘decentreret dataanalyse’. På den anden side er året 2050. Meget tykke kabler med data forbinder alle bygninger i byen.

Fortælleren dukker op: Vi kender ikke fremtiden, men vi må forestille os, hvordan det vil være, hvis den nuværende begejstring for digitalisering og optimering fortsætter med at vokse. Hvordan vil vores samfund se ud?

En lille robohund kommer løbende hen til dig med logrende hale.

Fortæller: Med decentreret dataanalyse vil virksomhederne ikke have adgang til alle vores data, men kun til den del, der skal bruges til dataanalysen. Privatliv kan bevares.

Til gengæld er decentreret dataanalyse ikke så transparent. Hvem kan holdes ansvarlige, når der sker en fejl i beregningerne og de automatiserede processer, hvis vi ikke ved, hvilke datafragmenter, der kommer hvorfra og computerberegningerne foregår i hemmelighed?

Decentrerede computerberegninger kræver en masse energi. Vil dette ekstra forbrug ophæve de energibesparelser, som det intelligente elsystem skulle medføre? Decentraliseret dataanalyse tilbyder mange vigtige fordele, men der er også udfordringer. Se dig omkring i byen. Hvilke andre problemer kan du forestille dig?

VR som felt og eksperimenterende metode

I marts 2019 var VR-oplevelsen klar. Frem til august samme år opstillede vi den i forskellige sammenhænge og inviterede folk ind i den virtuelle felt. 90 personer fra forskellige fagligheder prøvede den: matematikere/krypto-folk, ingeniører, kommunikations og IT-professionelle, antropologer, UX- og VR-eksperter. Resultatet var folks egne beskrivelser og refleksioner over oplevelsen i notesbøger samt vores feltnoter over eksperimentet. VR-oplevelsen udgjorde en slags mobil felt og metode. ‘Felten’ bestod ikke kun af deltagerens oplevelse i det virtuelle rum, men også af samtalerne omkring installationen.

Fungerede VR-oplevelsen som en simulering af fremtiden, hvormed vi kunne undersøge, hvordan MPC vil påvirke socialt liv og relationer? Undervejs i artiklen har vi inviteret Dig, vores læser, ind i den virtuelle virkelighed, Ellevild. Du må hjælpe os med at besvare dette spørgsmål. Vores bud er, at VR som eksperiment var givende, men som metode til etnografisk feltarbejde har det sine mangler. For det første ændres præmisserne for antropologisk arbejde når felten er skabt af etnograferne. Den spekulativt fremskabte felt i VR-oplevelsen ligner mere et laboratorium end en levende, social virkelighed. Det virtuelt virkelige liv er lige så meget fiktion, som det er virkeligt. For det andet er de logistiske foranstaltninger omkring VR omfattende. Det kræver tid, rum og den rette teknologi at afspille VR-oplevelsen: *controllers*, VR-briller, der skal forbindes til en computer med kabler, og sensorer, der skal stå i en vis højde, og en computer, der kan trække tunge animationer. For det tredje er VR-oplevelse individ-centreret. Der er kun plads til én bruger ad gangen, og selvom du konfronteres med forskellige menneskelige aktiviteter i Ellevild, er der kun dig (og fortælleren) i den virtuelle virkelighed. Dermed bliver interaktionen og oplevelsen i Ellevild næsten udelukkende teknologisk, og den sociale verden falder i baggrunden. VR kan udvide de tidslige og rumlige dimensioner i en felt, men kunne i vores projekt ikke stå alene som felt og metode til at generere indsigter om fremtidige intelligente systemer. Vi måtte komplementere VR-oplevelsen med deltagerobservation blandt udviklere af MPC og intelligente systemer, samt interviews og samtaler med vores medforskere.

VR-oplevelsen opsat og i brug på konferencen "Big Data and the Power of Narrative" på IT Universitetet i marts 2019. Den samlede felt udgøres ikke kun af Ellevild, men også af VR-teknologien og samtalerne omkring VR-oplevelsen. Foto øverst: Astrid O. Andersen. Foto nederst: Louise Romain.

“ Med Ellevild i bakspejlet konkluderer vi, at antropologer med fordel kan eksperimentere med former for engageret og interventionistisk skildring af fremtiden, også selvom det udfordrer konventionelle forståelser af hvad en etnografisk felt er.

Udover at eksperimentere med VR som etnografisk metode var det vigtigste resultat den proces og samskabelse med vores samarbejdspartnere, som VR-udarbejdelsen udgjorde og resulterede i. Processen med VR-oplevelsen blev en 'trading zone'. Vi lærte vores kolleger og deres faglige logikker og metoder bedre at kende, og i processen trådte MPC og intelligente systemer tydeligt frem som komplekse størrelser, der kræver social såvel som teknisk intelligens for at fungere.

Med skabelsen af VR-oplevelsen tog vi skridt imod en eksperimenterende og interventionistisk antropologi om intelligente systemer. Vi begyndte VR-eksperimentet ud fra den overbevisning, at antropologien har brug for kontinuerligt at eksperimentere med metoder, der kan udvide etnografis tidlige begrænsninger, og undersøge, hvordan fremtidige sociotekniske konstellationer vil påvirke socialt liv. Antropologi om udviklingen af intelligente systemer – ligesom andre teknologier – kræver nye metoder, men også mere overordnede tilgange til at arbejde antropologisk i en tværfaglig sammenhæng, hvor metodernes gyldighed er til konstant forhandling mellem disciplinerne. Det mener vi stadig. Med VR som metode eksperimenterede vi etnografisk, og skabte en tilgang til samarbejde og samskabelse på tværs af fag. Det gav os mulighed for at forestille os og praktisere en eksperimenterende antropologi. Med Ellevild i bakspejlet konkluderer vi, at antropologer med fordel kan eksperimentere med former for engageret og interventionistisk skildring af fremtiden, også selvom det udfordrer konventionelle forståelser af hvad en etnografisk felt er.

Forslag til videre læsning

Adrienne Mannov, Astrid Oberborbeck Andersen og Maja Hojer Bruuns (2020) "Cryptic Commonalities. Working Athwart Cryptography, Mathematics and Anthropology". *STS Encounters*, 54, nr. 11(1), side 27-58.

Tim Ingold (2011) "Clearing the ground". I *Being Alive. Essays on Movement, Knowledge and Description*, side 15-18. New York: Routledge.

Chuan Zhao, Shengnan Zhao, Minghao Zhao, Zhenxiang Chen, Chong-Zhi Gao, Hongwei Li, Yu-an Tan (2019) "Secure Multi-Party Computation: Theory, Practice and Applications". *Information Sciences* 476, side 357-372.

Om forfatterne

Astrid Oberborbeck Andersen er lektor ved Institut for Kultur og Læring ved Aalborg Universitet, hvor hun underviser i teknoantropologi og forsker i menneske-miljø relationer, herunder klimaforandring, ressourcepolitik og -forvaltning, samt hvad digitale og datateknologier gør ved natursyn og -praksis. Hun er medredaktør af bogen *Rubber Boots Methods for the Anthropocene. Curiosity, Collaboration, and Critical Description*, der udkommer ved University of Minnesota Press i 2022.

Maja Hojer Bruun er lektor i teknologi- og organisationsantropologi ved Pædagogisk Antropologi, Aarhus Universitet. Hun leder forskningsnetværket for Antropologi og Teknologi og har redigeret *Palgrave Handbook of the Anthropology of Technology*, som udkommer i efteråret 2021. Hun arbejder med eksperimenterende og interventionistiske metoder, og hendes nuværende forskningsprojekt handler om levende bylaboratorier (living labs).

Adrienne Mannov var postdoc på SECURE projektet og er adjunkt ved afdeling for antropologi ved Aarhus Universitet. Hendes forskning fokuserer på sociale opfattelser og praksisser omkring sikkerhed. Hendes nyeste publikation "Maritime Piracy and the Ambiguous Art of Existential Arbitrage" udkommer i *Current Anthropology* i 2022.

Anmeldelse

Anthropology Inside Out

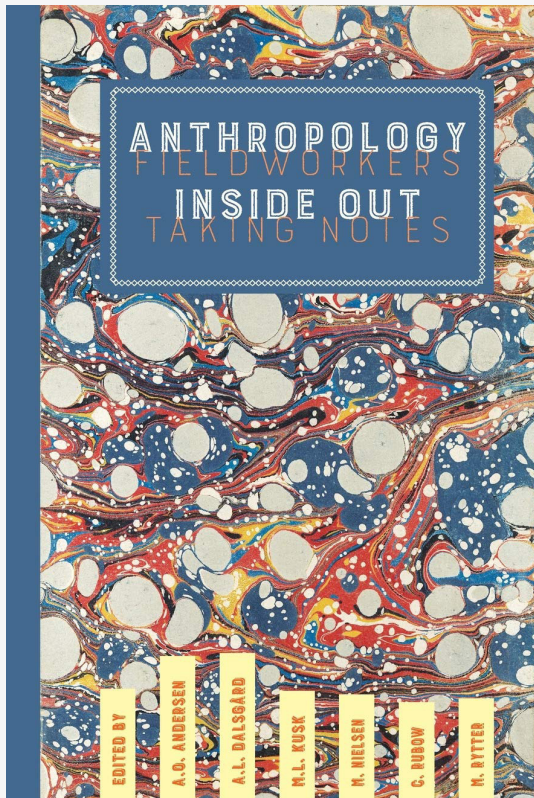
Fieldworkers taking Notes

Af Kenni Hede

Denne antologi byder på et væld af forførende, levende og inspirerende noter og diskussioner om lige netop det, nemlig de, for mange, sagnomspundne skriblerier og optegnelser som antropologer verden over kalder feltnoter. Som læser er man placeret på passagersædet i den antropologiske tourbus, og turen beriger os med beskrivelser og indsigter fra mange forskellige feltstudier verden over. I selskab med en række kyndige antropologer og deres samarbejdspartnere, tages vi, læserne, med på en ekskursion ind i det antropologiske univers. Flere gange undervejs befinder vi os helt inde i det antropologiske atelier, hvor de inderste og mest intime overvejelser om os selv og andre udvikles og ytres.

Den lille notesbog – ofte i en sort læderimiteret indbinding – er for antropologen på mange måder, hvad den lille sorte boks er for flyindustrien, nemlig et ganske uvurderligt korpus af viden og indsigter. Den danner grundlaget for komplekse analyser og nuancer af det levede liv, som det udfolder sig gennem det antropologiske arbejde. I virkeligheden er den lille sorte boks slet ikke sort, men faktisk orange, ligesom notesbogen bestemt ikke altid er sort, eller overhovedet en bog imprægneret med kruseduller, slægtsskabsdiagrammer og andre idiosynkratiske skildringer, skabt kun for antropologens øjne og forståelse. Feltnoter lever for det meste et liv i det skjulte som blyantsstreger i slidte notesbøger eller som filer på harddiske, og de er for mange antropologer dybt personlige og bliver ofte beskrevet som værende i besiddelse af en særlig kraft, en fagligt forankret fremkaldelsesevne. *Anthropology Inside Out* tilbyder en tilgængelig og nuanceret introduktion til feltnoter – hvad de er og for hvem de er noget – uden at give køb på deres personlige og dybt komplekse beskaffenhed.

Antropologiske feltnoter er for alvor en multimodal praksis, som påkalder sig brugen af alverdens teknologier – digitale såvel som analoge – samtidig med at de både kan være efemeriske og materielt manifesterede. Som påpeget af Marianne Pedersen og Lars Rømer i bogens tredje kapitel, så har

feltnoter evnen til at forandre sig i hænderne på forskellige aktører. De tjener med andre ord ikke det samme mnemoniske formål, når de læses af andre end deres ophavsperson. Ifølge Pedersen og Rømer er det, der gør feltnoter interessante, netop deres evne til at tage læseren, hvad end det er deres forfatterinde eller en ganske anden, til nye steder og dermed frembringe nye fortællinger. Et eksempel herpå finder vi i bogens sjette kapitel, hvor Marie Nielsen med enorm indlevelse fortæller, hvordan støv infiltrerer hele hendes felt, krop og garderobe. Som læser fornemmer man den udtørrende effekt i munden, og lysten til at rense luftvejene med et forsigtigt host melder sig flere gange gennem kapitlet, til trods for at læsesalen lige er blevet rengjort med en allergivenlig støvsuger udstyret med HEPA filter. Støv bliver på den måde det, der besidder, betegner og forbeholder sig plads til, at noget kan komme senere. Erindringerne er ciseleret af og i støvet. Fotografiet har evnen til at fastfryse et øjeblik på papiret eller som en serie af digitale 1 og 0'er på en computer eller i skyen. I bogens tiende kapitel argumenterer Christian Vium for, at fotografiet og andet arkivmateriale fungerer som ormehuller, der sammenvæver store temporale afstande, hvilket giver mulighed for at nye og gamle stemmer kan gå i dialog med hinanden, på nye måder. I bogens fjerde kapitel spørger Sofie Isager Ahl, om feltnoter kan være ormehul-

ler for andre end antropologen selv til at forstå de steder og mennesker, hvis liv og virke de beskriver, eller om de bare er sorte huller uden betydning for de uindviede? I bogens afsluttende kapitel skriver Michal Taussig indledningsvis:

“Etnografiske notesbøger fremkalder en interessant verden, en verden uden kanter, grænser eller orden. Det er en ubestemt verden, der gryder af muligheder. Det virkelige liv, siger du. Måske. Men ikke en, der finder vej til bøger om ‘metode’, som mere almindeligt er beregnet til at øge orden.”

Feltnoter, som beskrevet praksis i bøger om ‘metode’, er altså ikke det samme som de rent faktiske feltnoter. De har med andre ord et liv og en intention, der præsenterer sig som etnografiske ekkoer, slidte Havaianas eller spejlbilleder, der vender blikket mod beskueren. Det er derfor også både forfriskende og opløftende at læse, hvordan de tolv kapitler virkelig tager titlen *Anthropology Inside Out* på sig. Alle vender de den antropologiske praksis totalt på vrangen i et forsøg på at nuancere læserens forståelse af både feltnoter og den praksis, de er formet af – en praksis, der er så prototypisk for det antropologiske arbejde og metode, at vi ofte kan glemme, at forholde os kritisk til den. Stilistisk, så minder denne samling på mange måder om en samling af feltnoter; ufærdige, men med en enorm detaljerighed; åbne og udsørgende; nysgerrige, samtidigt forsigtige; observerende, dog analytiske; forvirrede og ordnede. En mangfoldighed af stemmer og sociale aktører flyder ud af siderne gennem de malende og undersøgende beskrivelser. Gemt i ordene er der stemmer og intentioner, der rækker langt udover de sytten bidragsydere alene, og efterhånden som læsningen skrider frem, bliver det klart, at denne antologi udfylder et enormt vigtigt hul i den antropologiske metodelitteratur. Det er yderst relevant læsning for nye som gamle i faget, men i den grad også for nysgerrige læsere, der ikke er skolet i antropologi, som blot ønsker at blive klogere på den praksis, som er så definerende for den antropologiske metode, nemlig feltnoter.

Redigeret af Astrid Oberboerbeck Andersen, Mikkel Rytter, Line Dalsgaard, Cecilie Rubow, Maria Nielsen og Mette Kusk.

2020, Sean Kingston Publishing, 236 sider.

Bogen kan downloades gratis via forlagets hjemmeside.

Jordens Folk anbefaler

Antropologien på arbejde

En grundbog om antropologisk kunnen

Redigeret af Hanne Overgaard Mogensen og Steffen Jöhncke

Hvad karakteriserer antropologisk kunnen? Hvordan bliver etnografisk feltarbejde og analytiske begreber omsat i praksis? Hvordan formidler man til arbejdsgivere og kolleger, hvad man kan som antropolog?

Antropologien på arbejde tegner et billede af, hvordan antropologien lever ude i samfundet og udvikler sig af at blive sat i arbejde. Bogen undersøger antropologi som professionel praksis og bidrager til debatten om fagets udvikling. Gennem ni portrætter formidler antropologer erfaringer fra deres arbejdsliv, og vi får eksempler på arbejdsgiveres og samarbejdspartneres oplevelse af antropologens bidrag. Bogen henvender sig til bachelor- og kandidatstuderende på de antropologiske uddannelser og til færdiguddannede kandidater, som i forbindelse med deres jobsøgning eller arbejde skal kommunikere til kolleger og arbejdsgivere, hvad antropologien kan og gør.

Samfundslitteratur 2021, 225 sider.

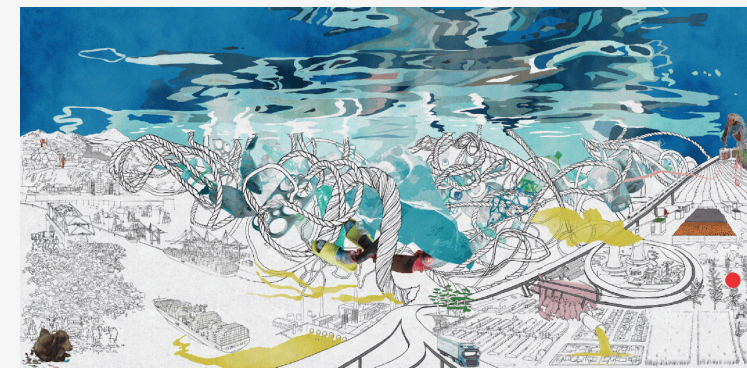
Antropocæn

Historien om verden af i morgen

Af Nils Ole Bubandt

Forestil dig, at verden ikke er, som du troede. At den verden, du lever i, ikke længere er den verden, du kender. Forestil dig nu, at der findes et ord, som beskriver denne nye verden, men at det er et ord, du måske heller ikke kender. Denne bog handler om dette ord og om denne verden. Ordet er "Antropocæn". *Antropocæn* betegner en verden, vi allerede synes at kende alt for godt: en verden med klimaforandringer, biodiversitetskrise, havforsuring og en global virus-pandemi. *Antropocæn* beskriver dog samtidigt en verden, som er både ukendt og uhyggelig, og som vi savner sproget til rigtigt at forstå. *Antropocæn* er intet mindre end en ny historie om Jorden men også ny forståelse af forholdet mellem natur og kultur, mellem videnskab og politik og mellem mennesker og andre levende væsener.

Djøfs Forlag 2021, 294 sider.

Feral atlas

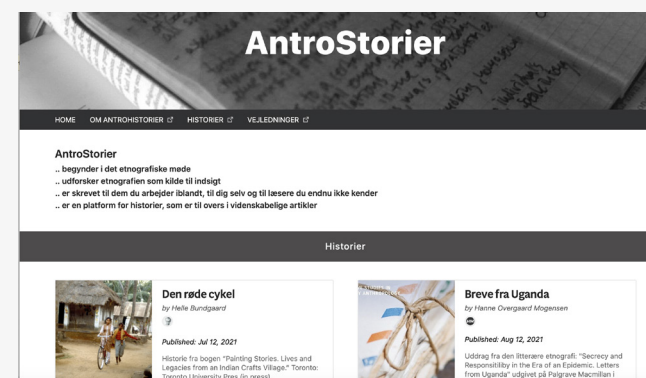
The More-than-Human Anthropocene

Redigeret af Anna Tsing, Jennifer Deger, Alder Saxena og Feifei Zhou

Feral Atlas er et interaktivt online univers indeholdende omkring 100 essays, artikler, analyser og værker om vilde arter og dynamikker i den antropocæne tidsalder.

Platformen inviterer læseren til at undersøge økologiske verdener skabt i mødet mellem det ikke-humane og menneskeskabte infrastrukturprojekter, men som udvikler sig og spredes udenfor menneskelig kontrol. Disse infrastrukturelle effekter, argumenterer *Feral Atlas*, er det antropocæne. *Feral Atlas* består af adskillige lag, i hvilke læseren legende kan gå på opdagelse og klikke sig videre til konkrete fortællinger fra hele verden.

Stanford University Press 2021
<https://feralatlant.org>

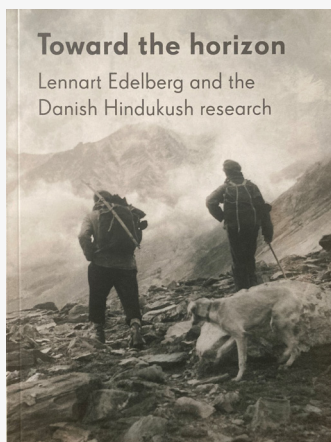

AntroStorier

Cecilie Rubow, Hanne Overgaard Mogensen og Helle Bundgaard

AntroStorier er en ny on-line open access platform for historier, der udspringer af det etnografiske møde. *AntroStorier* kan have mange former: en fortælling, et digt, et essay mm. *AntroStorier* udfordrer grænserne for, hvad etnografi og videnskab er og formidler antropologien til verden.

Læs mere om *AntroStorier* her: <https://antsdk.pubpub.org/>

Toward the horizon

Lennart Edelberg and the Danish Hindukush research

Toward the horizon

Lennart Edelberg and the Danish Hindukush research

Redigeret af Ulrik Høj Johnsen og Skyler Jones

Bogen *Toward the horizon – Lennart Edelberg and the Danish Hindukush research* har to hovedformål. For det første at skitsere den danske forskningsindsats i den afghanske provins Nuristan og for det andet at bibringe en forståelse af manden, indsamleren og forskeren Lennart Edelberg, der var helt afgørende i denne indsats. Faget etnografi var i Danmark endnu i sine tidligste år, da Edelberg lavede sit første feltarbejde i Nuristan i 1948-49. Siden vendte han tilbage flere gange og lagde grunden til en større indsats, der har bibragt Moesgaard Museum et større materiale, der giver en unik indsigt i Nuristan i perioden frem til den sovjet-russiske invasion af Afghanistan i 1979.

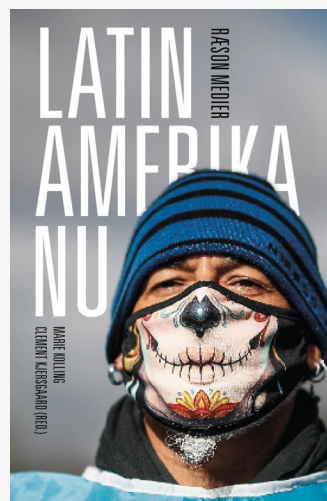
Aarhus Universitetsforlag 2021, 284 sider.

Latinamerika Nu

Redigeret af Marie Kolling og Clement Kjersgaard

I de første årtier af det 21. århundrede gennemgik Latinamerika store sociale, økonomiske og til dels også demokratiske fremskridt. I dag er optimismen under pres – forstærket af den globale Covid-19 pandemi, der har ramt kontinentet hårdt med store menneskelige omkostninger. *Latinamerika Nu* giver overblik og indblik i omfanget af disse omvæltninger, hvad der er gået forud og udfordringerne i årene, der kommer. Hvert af bogens kapitler stiller skarpt på én nation – beskrevet af en forfatter med indgående kendskab til netop dét land. Hovedfokus er på de aktuelle politiske og sociale forhold sat i en kontekst af den historiske og økonomiske udvikling og kampe for at forløse kontinentets potentiale og reducere den ulighed, vold og fattigdom, der fortsat præger så manges levevilkår. Fra revolutionernes afmatning i Cuba og Ecuador til protestbevægelsernes succes i Chile, Argentina og Bolivia. Fra Colombias skrøbelige fred efter 54 år med krig, til stilstand i kampen for at genindføre demokrati i Venezuela. Flere antropologer har bidraget til bogen, der er vil blive opdateret hvert 3. år.

Ræson Medier 2021, 396 sider.

LATIN AMERIKA NU
RÆSON MEDIER
MARIE KOLLING
CLEMENT KJERSGAARD (RED)

De Fede Feminister

Hvad er tykfobi? Hvad har tykthed med feminisme at gøre? Og er der forskel på tykaktivisme og kropspositivitet? Få svar på disse og mange flere spørgsmål i podcast-serien *De Fede Feminister*. Med afsæt i egne erfaringer diskuterer kulturforskerne Lene Bull Christiansen og Maj Heiselberg hvordan den tykke krop fremstilles, opleves og problematiseres i et moderne velfærdssamfund som Danmark. Med hjælp fra deres gæster stiller værterne skarpt på emner såsom sundhedsvæsenet, slankeindustrien og medierne i forsøget på at blive klogere på fænomenet 'tykthed'. Podcasten er en del af forskningsprojektet FAT (Feminist Activism in Transition) og er finansieret af Danmarks Frie Forskningsfond.

Lyt til podcasten, hvor du plejer at lytte til podcasts.

Stemmer fra Grønland

Den danske koloni i 1920'erne

Af Kirsten Thisted

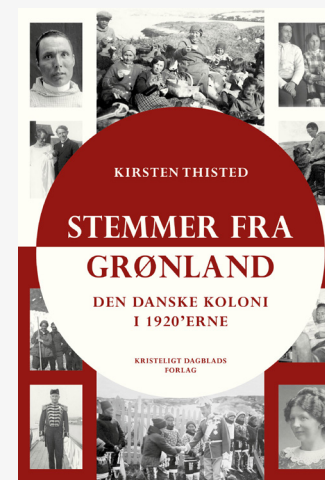
21. juni 2020 – på Grønlands nationaldag – blev statuen af Hans Egede i Nuuk overhældt med rød maling. Siden har debatten bølget om statuen og den fortid, den repræsenterer. I 2021 er det 300-året for Egedes landgang i Grønland, hvor koloniseringen og kristningen af grønlænderne tog sin begyndelse. I 1921 inddrog Danmark hele Grønland under sig, mens grønlænderne for alvor begyndte at tage del i diskussionen om deres lands fremtid. Derfor er den tid relevant at se på som en brydningstid i de dansk-grønlandske relationer.

Stemmer fra Grønland giver ordet til mennesker, der boede i Grønland i 1920'erne. Centralt står den fattige, tuberkuloseramte fisker Peter Gundel, som blev ven med den tilflyttede danske læge Jørgen Hvam, med hvem han førte en lang korrespondance. Rundt om Gundel står et righoldigt persongalleri af indfødte grønlændere og tilkomne danskere, mænd og kvinder, høj og lav.

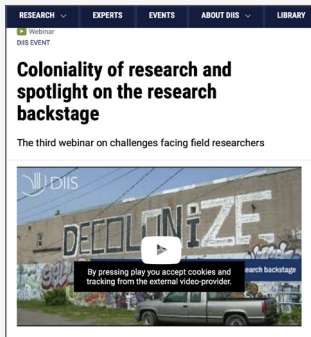
Med afsæt i kulturanalyse og samfundsteori kommer forfatteren helt tæt på almindelige menneskers ønsker, håb og drømme i en tid præget af kolossale samfundsendringer.

Bogen fremstiller gennem både grønlandske og danske kilder nuancerne i de dansk-grønlandske relationer. Der er ingen helte eller skurke, og bogen vælger ikke side i debatten om, hvorvidt dansk kolonialisme i Grønland var god eller ond. Hverdagen, som den bliver filtreret gennem datidens stemmer, er mere nuanceret. Samtidig afmonterer kilderne myten om Danmarks og Grønlands "fælles historie". Grønland og Danmark delte ikke nogen fælles virkelighed, og de fortællinger og rationaler, som parterne har ageret ud fra, er forskellige. Det giver derfor bedre mening at tale om Danmarks og Grønlands forbundne historier. Heri ligger en vigtig erkendelse af, hvad relationen var og er – og i fremtiden har mulighed for at blive.

Kristelig Dagblads Forlag 2021, 450 sider.

KIRSTEN THISTED
STEMMER FRA
GRØNLAND
DEN DANSKE KOLONI
I 1920'ERNE
KRISTELIGT DAGBLADS
FORLAG

Webinar Series on Challenges Facing Field Researchers

DIIS har i løbet af 2021 organiseret en seminarække bestående af tre seminarer, som alle diskuterer udfordringer i feltarbejde:

1. The politics and challenges of doing field research in insecure places, med Roddy Brett.
2. The politics and challenges of doing field research in humanitarian disasters, med Tamara Last.
3. Coloniality of research and spotlight on the research backstage, med Swati Parashar.

Seminarerne kan streames fra DIIS' hjemmeside:

<https://www.diis.dk/en/event/coloniality-of-research-and-spotlight-on-the-research-backstage>

Opvækst i provinsen

Om dem, der bliver, og dem, der rejser

Af Eva Gulløv og John Gulløv

Opvækst i provinsen sætter fokus på skævheden mellem land og by i det danske samfund, og den udforskes her fra en ny vinkel. Med udgangspunkt i børn og unges perspektiver går bogen tæt på de processer, der lærer børn at tvivle på de lokale muligheder. Baseret på et antropologisk feltarbejde på Tønderegnet viser forfatterne, hvordan daginstitutioner, skoler og ungdomsuddannelser spiller en central rolle i denne proces.

Bogen trækker på et rigt materiale af observationer og interview med forældre, rådgivere, forvaltningsansatte, pædagoger, lærere og især med børn og unge. Den går tæt på folks opfattelser af deres egne og lokalmiljøets fremtidsmuligheder og på deres erfaringer med forskellige livsformer og værdisystemer. På den baggrund rejser forfatterne en vigtig diskussion om uddannelsessystemets rolle i forhold til anerkendelse og ulighed, lokale og urbane værdier og om reproduktion og social mobilitet. Bogens resultater lægger op til en videre diskussion om, hvordan man kan udvikle og styrke lokalsamfund gennem en mere stedsensitiv uddannelsesstærkning.

Aarhus Universitetsforlag 2020, 194 sider

